

Драгица Најческа

ДОЖИВОТНА ЈАМКА

ДРАГИЦА НАЈЧЕСКА

ДОЖИВОТНА ЈАМКА

Скопје 2004

Издавач

ИК Нова наша книга

Уредник

Виолета Андреевска

Рецензенти

д-р Георги Сталев

д-р Димитар Бошков

Техничка подготвока и корица

Владимир Сидоровски

Печати

Графостил, Скопје

Драгица Најческа

ДОЖИВОТНА
ЈАМКА

Оваа книга им ја посветувам на мојот брати Димче Најчески, на мојот сојуз Драган Бузалков, на сојузот на мојата сестра Павле Појовски кои, задоени од најмала возраст со комунистичката идеја за рамноправно и праведно, хумано општество, поминаа низ ужасните психички и физички страдања на голопочката голгота и ги издржаа достоинствено. Им ја посветувам и на членовите на моето семејство – неуморни борци за оживување на идеалот за живој достоинствен човекот.

Им благодарам на моите родители Викторија Најческа и Мејодија Најчески што го вградиле во нас, нивните деца, тој идеал – за почовечки живој за луѓето и со својот стоицизам ни помогнаа да не отстапиме од него, ни во најтежките денови на искушенијата што ги издржавме заедно.

*Со љубов,
Авторот*

Беше тоа денои на мојата веридба со Милан... Ке излудев од радоси. Повеќепати поладнеио то облечував новиои фусиан специјално соштен за вечерта, која ке дојдати јосипише. Кој ке издржи дошоати? На секое поминување покрај оледалоио ја поправав новата фризура. Сакав таа вечер да му бидам поубава на Милан од кој било од друпише денови. Нему. На мојои сакан. И новише чевли ти пробав неколкупати. Ги ледав од сипи сирани пред оледалоио, кое беше закачено издолжено преку целиои дел од сидои, до врашата.

Извесно време јас и Милан мислевме дека не е потребна веридба. Веднаш свадба. Но, мајка ми многу настојуваше. Било ред. Нека биде. Нека се израдува сипарата. Заслужила. Целиои живои ни то имаше посветено нам. Сипи дома се бевме доовориле да бидати повикани само најблискии. Најмногу дваесипина лује.

Во закажаното време, вечерта, најпрвин дојдоа чичко ми Слободан, сиприната Емилија, брашучеипката Лили и брашучедои Ико. Поштоа друтарипи и друтаркипе на браи ми и сесипра ми. Мошпе друтарки и друтари. Само една подалечна шешка Виолета, брашучеда на шипко ми, со мажои Срешен и две поолемидеца, Миодраи и Предраи. Ишио така и еден брашучед на мајка ми, Павле, со сипруата Милена, без деца.

Толку бев збунета шипо не ти ни забележував нивнипе лица. Тие веројатно беа насмеани. Како оддалеку ти слушав нивнише ласови со кои честипиша, влепувајќи во приемната соба.

Поседнаа крај масипи. Таму веќе беа посипавени различни закуски.

Почна послужувањеио. Чоколадни бонбони, ракија. Салати.

Се чекаше на Милан. Секој момент би требало да присипише. Облекаша, новата кошула, како и чевлипе, уипи пред неколку дена ти купивме заедно. Не сакав да то проипуипиам моментои

која ќе пристигне. Послано бев крај влезната врата. Прва да ја видам која ќе дојде.

Помина речиси половина час од закажаното време. Ми се стори цела вечност! Милан секогаш беше почен. Ова мало задоцнување нема да му го простам... Но, омикако помина час, почна да ме стиеа во прагаше. Станав нервозна... Ме фати некој сомнеж... Во последен момент да не се премисли! Да не се улаши од живошот во заедница! Поолемиот дел од својот живот го поминал сам. Ова поврзување со мене би било за нејо олем преврши. Но, јас би ја насешила шоа. Би почувствувала дека има макар и најмало колебање. Дали би можел шоа од мене шолку ушешно да ја скрие?... Зошто неправедно ја обвинувам? Сигурно само што не позовил...

Не можев да поверувам дека поминува и вториот час. Милан не дојде...

Не сакав да видам дали стие беа веќе вознемирени. Неспокојно поледнуваа кон влезната врата. Еднаш мајка ми ја здогледав како скришум оди во друшата соба. Не шаа кај што беа поштите. Сфаќив. Од прозорецот, од каде што се гледаше до крајот на улицата, внимателно, со вперен поглед, исчекува. Сигурно повеќепати веќе ја направила шоа.

Каде си, Милане... Што се случува со тебе?

Во односите меѓу нејо и мене се беше како приказна. Не можевме еден без друј од првата средба. Ниту еден ден. Речиси секојдневно ме пречекуваше која излеував од работата, иако прагот во кој живееше не беше блиску. Не му беше тешко да ја пишува.

Дури беше чудно колку многу работи не поврзуваа. Како да сме расиле заедно. Сакавме исти песни. Гледавме исти филмови. И од книжките што ти читавме ни се доагаа речиси исти книги. Во вкусовите за јадењата, за облекувањето – во сè се наојав-

ме блиски.

Единствено која тијој тиочна да зборува за основањето брак, јас како да не бев подготвена. Ми изледаше прерано. Аи бев најмала од нас, тирише деца во семејството. Милан беше неспријлив. Уиорен. Предлашаше да зборува за тиоа, со браќи ми, со мајка ми...

Милан последнишете недели наситојуваше ишио тобрзо да се направи веридбаќа. Па и свадбаќа. И тиоа малку време ишио ќе бидеме одделени, ишио нема да живееме заедно, му изледаше многу.

Уишете од вчера се беше подготвено за овој свечен чин. Масишете наредени. И храната тишова за сервирање. Пред неколку часа сишете се облековме во новишете фусишани и косишуми, специјално сошени за овој свечен настиан.

Милан то немаше...

...Веќе не можев да се контролирам. Полегнував вознемирено де во браќи ми де во сестра ми. Уилашено. Боже, неишио лошо да не му се случило?! Но ишио и да е, можел од некаде да се јави... Во неовиоити сишан тиелефон немаше... Не знаеја како да то тибараќи...

Во тириемната соба, каде ишио беа тиосишете, веќе како да се чувствуваше зашејнашоси. Некаква неискажана нелагодност. Не ни сакав да слушам дали некој тиозборе ишио било за доцнењето на Милан.

Сишете како да се тлашевме да не ни се среќнаши тиоледитиете. Ги избегнуваа моишете. Јас нивнишете. Да не ошкриеме тиреку очитиете неишио ишио не би сакале да се разбере. Во еден момент, како то договор, сишете чешиворица – мајка ми, браќи ми, сестра ми и јас влеовме во собата каде немаше тиоси. Да се тиосовештуваме ишио да тиравме.

Деновише се заредија еден по други. Исши.

Само што ќе ти заговорев очите, речиси секојдневно, ми се појавуваше ликот на Милан... Се секавав на се што прекрасно што не поврза. На нашата љубов што ми го осмисли живошото... Дали не беше сон? Времето од една до друга средба ми беше преголото... Срцејто радосно ми тупкаше штом ќе тројнеш на враќања. Која ќе го слушнев неговото мажесивно глас. Која ќе се среќнев со неговите светлосини очи, покриени под долните клепки. Со штојаната насмевка во нив. Одвај чекав да забурнам низ светлосините прамени на неговата свилена коса. И веднаш штооа преграјката. Таа штола и цврста неова грајка. Како ме одбра мене судбината и ми го подари онаков каков што го посакував!

Прошетки. Најразлични разговори. Се посилно зближување. Засакување... При секоја средба, изненадување. Силен подарок, макар еден цвет. Шноличка. Бонбонче. Нема такава сила што може да не оддели... Не си живошото за да ја делиме радоста, среќата.

И одеднаш, дали одеднаш – кај нешто нешто се скрише. Дали неговата неодојивеност за живото со обврски го надвладаа?! Зарем посилна од сакањето, од љубовта. Да ми кажеше. Да се отвореше пред мене – немаше да му се налушам. Ќе го разберев. Ќе најдев во себе сили да го оправдам. Ќе се обидев да го охрабрам. Но, вака, на овој начин... е неосливно.

Поминуваше времето. Денови. Неделни. Веќе цел месец. Дупри и да дојде да ме моли, на коленици да ми падне, што и да сака да ми објасни – се е завршено. Ја заговори враќањата кон мене, кон мојата душа. Ќе морам постојано, колку и да боли, да сфатам дека излезе од мојото живото! Колку и да ми изледаше што невозможно.

Не конӣа̄к̄ӣправ речиси со нико̄о од не̄о̄внӣе коле̄и, од училиш̄ӣе̄ӣо во кое рабо̄ӣеше Милан. И ѓорано. Од соседӣӣе кои живе̄е̄ја во близина на училиш̄ӣе̄ӣо не ѓознава̄в нико̄о. Тоа ми ѓома̄ӣше да издржам во решенос̄ӣа да не се рас̄ӣрашувам за не̄о. Да не зборувам за не̄о... Некаде длабоко во себе да ѓо ѓо̄ӣиснувам ѓоа ш̄ӣо ме врзува̄ше за не̄о. Тоа беше ѓеколно ѓеӣшко. На̄ӣчовечки се борев да издржам...

Во некои денови ми надоа̄аа моментӣи на ѓре̄олема слабос̄ӣ. Но и револ̄ӣ. Неӣш̄о во мене с̄ӣрашно се бун̄ӣува̄ше. Ш̄ӣо се случи? Зо̄ӣш̄о ѓака, Милане? Зо̄ӣш̄о немаше ни малку милос̄ӣ кон мене? Кон ѓво̄ја̄ӣа сакана, како ш̄ӣо ме нарекува̄ше? Тие ѓраша̄ња ѓи ис̄ӣуркува̄в. Уѓорно ме следеа. Ме ѓрӣӣискаа до болка. До изнемош̄ӣува̄ње. Ме ѓлашеа. За̄ӣш̄о во ѓие моментӣи без ѓо̄шова да се качам во ѓрвио̄ӣ ав̄ӣобус кој одеше до ѓрадо̄ӣ во кој ѓо̄ј живееше. Да одам ѓраво во училиш̄ӣе̄ӣо каде ш̄ӣо ѓо̄ј ѓредава̄ше и живееше. Ако ѓа̄му ѓо нема, да одам низ с̄ӣӣе улици во ѓо̄ј ѓрад. С̄е да на̄правам за да ѓо најдам. Веднаш да се соочам со не̄о – лице в лице! Да му ѓи видам оч̄ӣӣе. Изразӣо во нив! Има ли некаде во ѓие очи ѓра̄а од сака̄ње̄ӣо?... Но... ѓоа не ѓо ѓравев. Не одев. Не ѓо ѓобарува̄в. Нӣш̄у ко̄о било ѓрашав. Повреда̄ӣа на мо̄ја̄ӣа душа, срамо̄ӣ ш̄ӣо ми ѓо нанесе, не ме ос̄ӣаваа да ѓо на̄правам ѓоа.

Ис̄ӣо беше чудно, речиси за неверува̄ње, како нӣш̄у еднӣи не ѓо здо̄леда̄в во лӯе̄ӣо ѓо улиц̄ӣӣе. Во ав̄ӣобус̄ӣӣе. Во ѓродовнӣц̄ӣӣе. Можеби воо̄ӣш̄ӣо не доа̄ӣше во Б. Се ѓлашеше да се сре̄ӣне со мене. Со некои од мо̄ӣӣе...

Ма̄ја̄ ми, сесӣра ми и бра̄ӣ ми сфа̄ӣја дека ш̄ӣо било во врска со Милан, макар и еден збор за не̄о или во врска со не̄о – е забранетӣа ѓема. Како да се беа заколнале, воо̄ӣш̄ӣо не ѓо с̄ӣоме̄нуваа... Уӣӣе ѓомалку – ш̄ӣо било во врска со веридба̄ӣа. Се

обидувааа, колку штио е можно, да ми помојнаи да по надминам сепо шоа. И шице заедно со мене.

Минуваа деновише. Јас мојои сакан Милан по боледуваа како најолема болка во своешо измачено срце... Ми оикажуваа силише. Сиануваа изнемоишена. Слаба.

Ни една од колешикише на работиа воошшо не ме праа за верибаша. Нишу пак по сиоменуваа Милан. Како и шице да се беа договориле, сише до една, да молчаи. Сиурно разбрале за шоа шшо по доживеав, и јас и моешо семејство. Не сакаа шшо било да ми сиомнаи.

Требаше да се молчи.

Од селото во кое беа родени Раде, Вера и Душица, и во кое живееше целото нивно семејство, постарата сестра Вера и братот Раде заминаа еден по друг во градот Б. наскоро по ослободувањето од фашистичката окупација. Братот Раде набргу се вработи и не остана долго да живее кај чичкото Слободан. Чичкото студирал и дипломирал на Правниот факултет во главниот град, непосредно пред војната, и тука постојано живееше. Ги зеде внуците кај него дома. Да живеат извесно време во неговото семејство. Ако имаа желба да учат, им го овозможуваше тоа. Или пак да научат што било, можеби и занает, за да можат да заработуваат колку за своја издршка. Ако сакаа, можеа и натаму да останат кај него. Да живеат.

Сите знаеја дека тоа го прави од благодарност кон нивниот татко и нивната мајка. Тие го помагале во целото време на студиите и првите години од бракот. Со пари или со храна, што му ја испраќале од селото. Иако и самите имале три деца и немале многу при-

ходи добро да ги хранат. Но, татко им, кога видел дека помалиот брат добро учи, по секоја цена сакал да му помогне да го заврши Правниот факултет. Се гордеел со него. Можеби на тој начин остварувал и некоја своја нереализирана желба. Самиот тој го поминал животот како неук шумар.

Вера и Раде во куќата на чичко им дојдоа придружени од својот татко. Вера забележа дека нивниот татко многу се радуваше дека ги остава во овој голем град, кај својот помал, школуван брат, на висока функција во народната власт. А и целото семејство на брат му, уште веднаш, срдечно ги прими. Не само поради тоа што така требаше.

И сите наредни денови тоа не се измени.

На сите им се допаднаа дојденците. Во домот влезе некоја свежина, весел дух. Како да донесоа нешто чисто од селото. Попримитивно од сè на кое беа навикнале во овој дом, но и полно со ведрина и животност.

Веднаш сите ја засакаа Вера. Наскоро им се чинеше дека не можат да го поднесат нејзиното отсуство ни во ретките викенди, кога заминуваше дома кај нејзините.

Стрината, ценет, талентиран ликовен уметник, чии слики беа продавани на многуте изложби, беше незадоволна од себе. Од своите уметнички слики. Од критиките. Од животот со политичар, за неа премногу здодевен. Од двете деца, кои ѝ беа напорен ангажман.

Чичкото беше многу ангажиран. Во најтесниот политички круг, на врвот на државата. Многу често отсутен од дома.

Од деноӣ ко̄а заминаа Вера и Раде кај чичко ми, мно̄у ми недосӣпиаа. Како да бев за̄убила дел од себе. Секој ден ӣрчав ӣо ӣошӣпаро̄и да не ми ӣо донесе ӣисмо̄ио ӣио ми ӣо ве̄ӣи Вера. – Веднаш да ми ӣишеи, – ја молев ӣри разделба̄ӣа. – Ке ӣи ӣишам ӣиом ке се снајдам, – ми ве̄иуваше ӣаа.

Писмо̄ио ӣо донесе ӣошӣпаро̄и дури ӣо еден месец.

Ко̄а с̄ӣӣнале кај с̄ӣрина̄ӣа и чичко̄ио, Вера сфа̄ӣила дека ке живее со сосема нов, дрӯи живо̄ӣ. Сосема дрӯи, ӣоинакви лӯе. Со дрӯи навики.

Во ӣаа кука̄а никој од членовӣӣе на семејс̄иво̄ио не сме̄ӣал дека ӣреба ӣио било да рабо̄ӣи. Токму ӣака како ӣио еднаш ни раскажуваше ӣаӣко ни. Дека, сакала или не, Вера морала мно̄у да ӣома̄а во домашнӣӣе рабо̄ӣи. Без да ӣо бара ӣоа некој од неа. Да мие, ӣере, да суредува во кӯјна̄ӣа. Да оди на ӣазар. Да ӣосӣавува и да крева од маса̄ӣа за јаде̄е. За с̄ӣӣе овие рабо̄ӣи Вера ми ӣишуваше уӣӣе во ӣрво̄ӣо ӣисмо. И во следнӣӣе, ӣио ми ӣи испракаше од ӣрадо̄ӣ. Од ӣој о̄ӣромен ӣрад во кој ӣӣи е с̄ӣрав да излезеш на улица. Ми ӣишуваше колку ӣе жал за нас, за живо̄ӣо̄ӣ во село̄ӣо. И дека се̄ӣак се навикнала ӣа̄му да живее во кука̄ӣа на роднӣӣе.

На Вера на ӣочей̄око̄ӣ, како ӣио ми ӣишуваше во ӣисма̄ӣа – се̄ во домо̄ӣ на нашӣо̄ӣ чичко и с̄ӣрина ӣ изгледало како да вле̄ла да живее во некој ма̄е̄ӣсан замок. Не можела да се изна̄ӣле да и да се изна̄ачуди на убавӣӣе соби, креветӣи, ӣокривки, ӣосӣелнина, украси, цвекӣња. Облека̄ӣа ӣио ја носеле с̄ӣӣе во кука̄ӣа – мно̄у била различна од ӣаа која Вера беше навикнала да ја носи, и с̄ӣӣе околу неа на село.

Во кука̄ӣа кај чичко̄ио ӣовеке̄е денови на ред никој нӣӣио не ӣошвел. Секој член на семејс̄иво̄ӣо, ко̄а ке дојдел дома, ако ве̄ке̄е не јадел некаков сендвич ӣо ӣаӣо̄ӣ, ӣо оӣворал фрижидеро̄ӣ и вадел оӣӣа̄му за јаде̄е ӣио ке најдел. Вера набр̄у сфа̄ӣила де-

ка нема од која да чека јадење. Иако немаше некое јолемо искуство, почнала да јошви. И тоа ситанало нејзина секојдневна обврска. Бидејќи му кажала на чичкото дека има желба да учи во Музичкото училиште, тој ја запитал. Но набрзо сфатила дека нема да може да го заврши. Таму учеле деца што биле по цел ден слободни, а биле за тоа школо подготвувани уште од мали. Затоа набрзо се откажала.

Една вечер, која оситанала сама со чичкото во ширезаријата, а брајучешите си биле во своите соби, му рекла со шивок лас:

– Мојата друјарка, од наше село, што исто беше дојдена кај свои роднини, во градов, заврши вечерно дактилографско училиште... Ијас би сакала да бидам дактилографка.

– Тоа е најлесно, – рекол чичкото. За нешто повеќе беше работила.

Вера набрзо штоа учела за дактилографка. За шест месеци шребало да добие диплома.

Кога Вера ја донесе дипломата за завршеното дактилографско училиште, никој не сфати дека тоа значи и нејзина независност. Се разбира, сите ѝ честитаа, но доста воздржано. Вера беше задоволна.

Беше поминала речиси една година откако Вера се беше доселила кај чичкото. Доцна навечер го дочека во кујната и со тивок глас го праша:

– Чичо, нема ли да ми се налутитиш ако те замолам да ми најдеш некаква работа? Не сакам погрешно да ме сфатиш. Никаде не-

ма да ми биде толку убаво како што ми е тука. Но, сакам малку да заработам со свој труд свои пари. Веќе сум полнолетна.

– Сакаш да кажеш дека и би заминала оттука, во друг стан?!,
– праша чичко ѝ погласно.

Вера се уплаши од тој негов тон. Рече:

– Не, тоа не го реков.

– Не го рече, но го мислиш. Имаш таква желба. Кажу отворено. Нема да се налутам. Знам дека тука ти се натоварија премногу обврски... Секако дека имаш право да не напуштиш. Куќата наша е тешка. Никој не помага. Не сакаат друга жена за помагање, а сами не работат. И пред да дојдеш ти, за тоа постојано се расправаме. Биди сигурна дека не ти се лутам. За другите домашни знам дека ќе биде тоа страшно. А и мораш да признаеш дека те засакаа. Стана вистински член на семејството.

Вера се просолзи. Чичкото ја прегрна.

– Не знам татко ти и мајка ти што ќе речат за тоа. Ќе мислат дека сме те истерале.

Вера ја крена раката да го скара. Тој се насмеа:

– Знаш, се пошегував.

Ми беше неиздржливо тешко, омикако то снеса Милан од мојој живој. Често се враќав во мислите на безбрижниот живој во селото. Каков ќе беше ако останев таму засекогаш... Зошто дојдов во овој, сега за мене непроколнат град? Мајка ми и татко ми така реагира...

...Се сеќавам... седев замислена покрај прозорецот, која ми рече мајка ми:

– Со татко ти решивме и тебе да те испратиме во град. Кај чичкото и сирината. Кај браќуче твоето.

Се исплашив. Што ако не се снајдам таму?! Ако се испра-

мојам со нешто. Ако ме вратиш назад во селото? Каде ќе се кријам од срамови? Мајка ми ме усвојуваше. – Како, Душанце, – ми велеше, – сестра ти и браќа ти се снајдоа и добро им е. Зошто ти нема да можеш? Еве, и двајцата научија то нешто да работат. Си вадат то едно парче леб. Убава им е работата. Не се пожалите. А и друго. Не останаа доло кај чичко ти и сирината ти. Си заминаа отишаму која реија самите. Чичко ти не им се налути за тоа. Убаво размисли, што ќе работиш овде, в село? Зарем сакаш да бидеш селанка цел животи?!

Така и се случи. Мајка ми ми соопшти едно евтинско шарено фусианче. – Нека биде новко, – велеше тата. Немаше каде. Друго реија за мене. Со сирак то чекав денот која ќе заминам.

Првото се качив во воз.

Возбуда беше голема која стигнавме на железничката станица. Дошол ми возот то без ледала само оддалеку, од селото. Со мајка ми се поздравив на станицата. Двете скришно проплакавме. До прагот со мене ќе оди само татко ми. Така тој реши. Разделбата толку ми беше мачна, што одвај се воздржав да не сријам од возот. Но, не смеев да то лутиам татко ми. Сфатив дека сега за сега тоа е доцна. Не одам кај непознатите. Се шешев со сестра ми и браќата. Нема да бидам сама.

На станицата, која стигнавме во прагот, излеговме од возот. Тоа ми то кажа татко ми, дека сме стигнале. Во многу луѓе што пречекуваа свои блиски или познати, веднаш то здоледав чичко ми.

Која слеговме, се првона првин татко ми и чичко ми. Потоа чичкот ме првона мене. Беше толку висок, што за да ме бакне мораше да ме поткрене. Наблизу до станицата не чекаше шофер со голема црна лимузина. Јас се исплашив. Дали ќе знам

да влезам во неа?! Но, со чичко ми сè беше лесно. Тој, кој се доближивме до лимузинаџа, без да дочека шоферот да ѝ отвори врата, отвори една од задните врати. Пред да сфатам, се најдов брзо седнала на задното седиште. До мене џако ми. Напред до шоферот – чичко. Тој беше многу радосен и задоволен. Како дома да си носи родена ќерка.

Бев чудовидена од џолемина на градот, џромните куќи, широките улици. Но, бидејќи кола се движеше брзо, врата се минуваше крај нас како во чудесен сон. Се искачивме џо една најорна улица. Насекаде наоколу не џолеми, но убави и нови куќи. Запревме пред една од нив. Чичко ми не џоведе низ дворот кон влезот на куќата. Влезната врата ни ја отвори девојче. На слична возраст како мене. Тојаш, џо долго време, ја видов својата брајучејка Лили. Се џоздравивме. Не се џрејравме. Веднаш зад неа стоеше слаба висока жена. Лицето бледо. Со сила насмеано. Со некој чуден џисушен џољед во очите. Поаде рака. Се џоздрави со мојот џако џријателски. Мене ме џина воздржано. Тоа беше сирини ми.

Влеговме во џолема соба. Насекаде многу зелени високи цвеќиња. Прекрасна маса и столчи. Тука бевме џослужени со најразлични работи. Некои јас за првпат ги видов. Сејќо врата веќе стоеше џоставено на маса. На џовторената џокана, со сирав зедов џо нешто да каснам. Не џолку колку што ми се жадеше.

Лили набрју ме џовлече во една група соба. Таму веќе ми стана многу џолесно. Веројатно џоради блискоста во возрастта. Лили беше многу обична. Таа многу работи ме џрашуваше истовремено. Јас одвај усјевав да ѝ одговорам. Ми се довери дека не џо сака многу учењето. Но мора, нема каде.

Јас зборував за училиштето во селото со жал. Во нашето училиште имаше само осмолетка. Да џапувам секој ден до блискиот град не беше можно.

– Значи, ти тука ќе сакаш да џродолжиш со учењето!, –

извика Лили. Некако чудно се засмеа.

Зошто се смее? Што има тука смешно? Се чуди зошто ја сакам многу сакам да учам?! Или е во прашање нешто друго? Си помолчев. Лили продолжи:

– Нели знаеш. Мајка ми е сликарка. По цел ден се занимава со нејзините слики. Одвај чека некој да ја замени в кујна. Но, ако сакаш да учиш, нема проблем. Татко ми стора за татко. За нешто учењето е сè во живојот. Многу се нервираше дека сестра ти Вера не остана подолго кај нас... Прво ја стора да учела музика... Па мајка ми, стора изледот на шелојот, дека била танка-висока, ја советуваше да учи балет... Проба едно, та друго. А што домашни обврски ти ти препорача нејзе. Добро што успеа барем да ти графското училиште да го заврши. На крај ти се досади, та си обеана. – Лили што татко ја знае без здив.

Тоа ти, силно оворажки ја вратиш, влезе момче. Дали е помало од Лили?

– Јас сум братучедот Зоран, – рече ми татко раба. И нешто од многу мал немам видено. Од пред војната.

Пред да се снајдам, ме испрече. Навистина одвај го препознав. Пошто се оддалечи малку. Ме разгледа оддалеку. Ни се приклучи во разговорот.

Пак прашањето за учењето. Јас посетував дека татко во врска со учењето ти интересира, пред сè, поради помалку во кујната. Јадењето. Одржувањето на хигиената. Некој што ќе ја замени Вера.

Им реков дека ја посетувам многу сакам да учам!

Тоа ти ти видов нивните изненадени лица... Не би требало да брзам со препорачавки. Полека ќе ти разберам работите. Тоа што се чека од мене брзо ќе го сфатам.

Ме одведеа во мајката соба. Часот беше околу шест. За првпат во своја соба. Сама. Без мајката, татко... Нема да биде лесно.

По малку време ручавме сит̄е заедно.

Та̄ко ми си замина. Го испраќав. Во прагит̄е ме сит̄ејаше.

Набрзо, за среќа, дојде сестра ми Вера. Таа ме прејрна. Средчно се испоздрави со сит̄е. По њоа јас заклучив дека не оситана ле во лоши односи. Ми олесни.

Вера ледаше во мене како да не ѝ се веруваше дека сум џука. Некој џосвони на влезната врата. Оџворија. Сит̄е извикаа:

– Раге! Еит̄е џи џо и Раге!

– Каде си бре, момче. Знаеш ли од која не си дошол?! Би пребало да џи се налуџиме. Мислиш, бидејќи си ситанал иследник, преба да се правиме важен, – џо искара чичко ми.

– Море каков џи важен?! Туку, да не ви додевам, – се праваше Раге.

– Го слушаш ли, Душџе? Ке ни додевал! Ние очит̄е не можеме да му џи видиме! – И наџаму џо караше чичко ми.

Се прејрнавме. Ме џоџаџка џо рамоџо.

Вечерџа за првџаџи си леџнав сама. Во своја соба.

Вера рече била нејзина. Пред да си замине. Морам да се навикнам. Таа џовекеџаџи џовџоруваше дека ќе биде добро. Во куќаџа има сџ иџо џи дуџа сака.

Заџочнував живоџи со четворџица нови, не мноџу џознаџи за мене лује. Блиски роднини.

Упреденџа се разбудив со чувсџиво на вознемиреносџи. Веднаш џи слушнав џасовит̄е на браџучедџит̄е. Зоџит̄о браџучедџит̄е не се на училиџит̄е? Пак џи слушнав нивнит̄е џасови. Се сџџив – беше џочнаџи леџниџоџи расџусџи. Се џоослободив.

На масаџа за џојаџок имаше неколку работџи иџо не ми беа џознаџи. Ги јадев иџе иџо џи знаев.

Браџучедџит̄е ме изморуваа со мноџуџе праџања. Наџрвин за џоа дали имам мачка и куче. Коњи, маџариња. Која им ка-

жав дека имаме и прасиња, се насмеја. Се зачудив. Како може да биде смешно било што во врска со прасиња...

Не ми се веруваше колку деновите ми минуваа брзо. Зарем постојано ќе имам толку многу обврски?! Не ни знаев кој ден е неделата и кој датум. За крајко време многу се изменив. И мајка ми би се чудеа со мене.

Помина летото. Со сестра ми Вера не се идеавме често. Таа постојано имаше некое оправдување за тоа. Најчесто велеше дека е уморна од работата. Со Раде уште помалку. Морав сама да се снаоѓам.

И јас, како Вера, набрзо свфатив дека никој освен мене во куќата не се прижеше за ништо. Чистењето, отишењето, миењето сагови. Сè беше мое. Сега јас бев Вера.

Ми беа благодарни. Постојано ме фалеа. Ме честеа со цари или погароци. Ме носеа во град. На кино. По слашкарници.

Сè беше секојдневно. Слично. Сирината зајворена во својата соба, или во ателјето. Сликаше или правеше фијури од разни материјали. Чичкото доцна навечер се прибираше од некои долги состаноци. Одеше често на пати во разни делегации. Главната прижа му бевме ние тројцата. Јас и неговите деца. Сирината сосем малку јадеше. Просио да не ти се верува. Буквално колку да се осигане во живој. Се чинеше дека има одбојност кон храната...

Времето за јадење и спиење за секој од членовите на семејството беше различно. Кој која сакаше спануваше. Кој која сакаше седнуваше да јаде. Секој од нив, која не беше излезен надвор од куќата, се повлекуваше во својата соба. Излеуваше од неа само по потреба. А јас повеќето од времето по поминував во рабо-

џа во куќаџа. Прочитџував и џо некоја кнџа.

Најчесто во неделџите се собираа да јадаџ заедно. Не секогаш и сџте. Тогаш се разговараше џовеќе. За разни работџи. Во џите разговори најмалку учесџиво земав јас. Но и сџринаџа. Со некоја чудна оџсуџиносџи зборувавше за сџте работџи. И за џите кои се однесуваа на нејзинџите деца. На моментџи си мислев дека можеби џаа не им е висџпинскаџа мајка. Чичко ми се обидувавше со џоџласно зборување и шеџи да џо џоџрави џоа расџоложение на неџоваџа жена.

Во време на еден неделен ручек чичко ми рече:

– Школџвањеџо, ако сакаш да учиш, Дуџице, најдобро ќе биде да џо џродолжџи во вечерно училишџе.

Јас се изненадив. Не знаев зошџо баш во вечерно. Не се смелив да џрашам. Чичко ми објасни дека џосџојаџи училишџа во кои се учи навечер. Кои се сџручни. Се разбира, рече џој, џреба да одбереш иџо би сакала да учиш.

Јас срамезџливо џрашав – а какви има. Чичко ми наброја неколку.

– Не мораш веднаш да решиш, – рече чичко ми. Имаш за џоа досџа време.

Мене ми олесни. Вечерџа разговарав, со коџо – ако не со Ли-ли. Таа беше мноџу искрена со мене. Од сџ иџо ми објасни, во кое училишџе иџо се учи, најмноџу ми се доџадна учџителскоџо. Јас и џорано мечџаев да бидам учџителка.

Ушџе уџреденџа, коџа се видов со чичко ми, му џо кажав џоа. Како да ми беше сџрав нешџо да не се измени. Да не ме заџише во групџо училишџе.

Наближа училишџнаџа џодина. Чичко ми кажа дека сум за-

ишиана шокму во шоа училиштие, учителско. Се прерадував. Пошоа се улашив – како ќе одам на училиштие, која не ја познавам прадој. Но, и за шоа се беше шофрижил мојој чичко. Не ми се веруваше која ми кажа дека организираше, барем во прво време, да ме носи и да ме зема неговото шофер.

– Многу ќе ми биде незгодно од групите ученици, – ја се доверив на Лили.

– Ќе мора извесно време така, – ме успокојуваше тата.

Наскоро двеите дојдовме на идеја: ошито како ќе видам каде се наоѓа училиштието, да му кажам на шоферот да ме остави некаде во близина.

Не поминаа ни два месеца, шочнав сама да се снаоѓам со превозот. Со трамваите, автобусите, тролејбусите... Му кажав на чичко ми дека нема потреба веќе да ме носи шоферот. Така шочнав да се чувствувам нормално. Да бидам како и групите ученици. Учеш со јолемо интересирање. Сега, која имав цел пред себе – да бидам учителка, нити не ми беше тешко.

Не беше едноставно, ни лесно, преку цел ден да се води сметка за работите во куќата, а истовремено да одам дојдовна на училиште. Учеш до доцна навечер. Брајучешите шочнаа дојдовна да помагаат во домашните работи. Чувствував дека ме засакаа. Дека имаат желба да постигнам успех во училиштето. Можеби станаа свесни дека на Вера не ја овозможиле шоа. Некоја фрижа на совеста.

Да се оштетува сама со стирината, која постигано беше нерасположена, исто не беше лесно. Чешо размислував дека можеби тата жена, освен ангажирањето со сликарството, има и некои други скриени причини за шоа свое постигано тешко расположение. Ваква причина навистина постигола. Јас не ја раз-

брав од нејзина роднина, која рејќо доаѓаше да ја посејти. И до ден денеска не знам како дојде до тоа, то е една нејзина посејка, која ја испраќав до надворешната порти, да ми се довери:

– Многу ми е жал за брајучејќа ми, – рече. – Не е лесно да се живее сосем сам на овој свет. Ситие – мајката, шаткојто и брајот – и се убиени во еден од фашистичките логори.

Бев вчудовидена.

– Значи зајато таа... – не завршив со реченицата...

Брајучејќата кимна со главата и замина. Од тој ден бев уште по внимателна кон стирината.

Бев задоволна што живеам во толку прекрасен дом. Со ситие услови за добар живот и работа. Со добри луѓе. А најмногу што ми овозможува да учам.

Не ми се веруваше дека во рацете ја држам својата диплома за завршено средно училишко училиште. Бев најсреќната од сите ученици. Никој од нив не можеше да сфати што значеше оваа диплома за мене. Бев свесна дека, ако останев во селото, никојаш немаше да ја добијам оваа можност.

Дома брајучејќите ме дочекаа со торти и многу друји работи за почитување. Ситие се радуваа. По честопишането прво прашање им беше – дали ќе ги најуштам. Дали ќе си заминам од нивната куќа.

– Не ја уштаме, – рече чичко ми.

Ми беше незгодно што било да речам. Се плашев да не бидам неискрена. Во себе, во душата чувствував дека би сакала и јас како сестра ми Вера да се вработам. Да заработувам свои пари. Да имам какво-таково стипендијо од наем каде, која ќе постои, ќе бидам сосем сама.

– Има време за тоа, ќе размисли, – рече чичкојто, – ајде се-

ја да прославиме. После, испраши им шелејрама на твоите. И
тие нека се израдуваат.

Поштоа извади убаво завршена нејолема кулја од акти-
вајаша. Ми ја доде. Со расирејерени раце ја оворив. Во
неа имаше прекрасен часовник. Сите ракојлескаа. Излезе и
спринаја да часити. Лили ми помојна да ја сивам на рака
часовникој.

„Боже, дали поа мене ми се случува! Дали не сонувам!“ Вис-
тина беше. Јас сум училка. Со дилома.

Набрзо добив писмо од мајка ми и татко ми. Ми часити
за диломирање. Многу се израдувале. Посебно татко ми.

Поминуваа деновите. Неделите. Месеците. Чичко ми ни-
што не сомнуваше за вработување. Се чинеше дека не ни по-
мислува да ме вработи. Не се осмелував што било да му спо-
нам за поа. Самата не бев сигурна дека татко, во трајно, ќе мо-
жам со успех да извршувам работа на наставник. Се плашев де-
ка многу од колежите ќе бидат пообразовани од мене.

Во вечерните часови почнав повеќе да читам книги. Ми ти
даваше Лили. Поштоа разговарав со неа за прочитаното.

Ручавме сите заедно. Во неделен ден. Чичко ми рече:

– Има едно работно место во градинка, каде што ја позна-
вам директорката. Убаво место, неупотребливо. За почеток,
мислам дека ќе ти одговара.

Иако јас немав точна прејсјава во што ќе се состои мо-
јата работа, веднаш реков дека сум согласна.

– Тојаш, подготви се. Утре, во осум часој, ќе те одведам

шаму. Јас веќе разговарав со директорката, – рече чичко ми.

Иако не гледав во останатите членови на семејството, што седеа кај масата, чувствував дека се онерасило жиа. За молча. Но, јас без цврсто решена да станам свој човек.

Влегувавме во дворот на градинката. Срцеио силно ми чукаше. Ми се чинеше дека сите ќе го забележат шиа. Во ходничкиот во пресрет ни излезе млада симпатична невисока жена. Со црна коса и црни очи. Се здравивме. Влеговме заедно со неа во една просторија.

– Верувам, ќе ви се дојадне кај нас. Колективно е сложен. Деца немаме премногу. Градинката е добро уредена, – брзо зборуваше шиа.

Јас без шолку збунета, што не знам дали што било проговорив. Се сеќавам дека шиа прошептавме низ сите простории. Дека имаше многу весели разгневени деца. Воспитувачки со кои се запознавав... Пиевме некој сок...

Без примена за нејувашелка. Чувствував дека од тој момент целиот мој живот ќе се измени. Навистина и така се случи. Почнувајќи од облека, навиките, времето во кое поаав во куќата.

Брзо ти научив имињата на колежките и колежите, на останатите вработени. Се обидував колку е можно за помал период да го искористам искуството од остарите педагози. Сфаќав дека односот кон децата, разбирањето на нивните потреби која се одделени од родителите, и шиа за повеќе часови, не е едноставна работа. Ги имаше најразлични. Посебно оние преселителите... Само ако стекнат доверба во тебе, ако те засакаат, ќе можат да те прифатат.

По неколку недели, со радост чувствував дека постигнато

Ќо заземам своето место во твој не ѓолем колектив. Се ѓочув-
ствиував како долго да сум работела и живеела со твоје луѓе.

Чувствито на возбуда, која ја добив првата иланиа, не би
можела да ѓо објаснам. Не е тоа само некое самозадоволство.
Сигурност.

Независност. Рагоси.

Изнакутив многу работи за јадење и пиење. Приредивме
виситинска мала свеченост. Сити се радуваа заедно со мене. Нај-
многу чичко ми. Одамна не ѓо бев видела ѓолку расположен. Па
дури и ширина ми.

Не помина многу време, кога Душица почна да размислува
како да го реши прашањето со станот. И беше многу тешко да ги
напушти тие луѓе. Знаеше, нема да им биде лесно без неа. И нејзе
без нив. Се сеќаваше дека мајка ѓ многу ѓ забележа на Вера за так-
вата постапка. Но, желбата да биде самостојна беше посилна од
неа.

Доста време се колебаше дали да ја праша сестра ѓ Вера, сака
ли да живеат заедно. Кога тоа ѓ го кажа, Вера реагираше воздржа-
но. Разговараа во мал ресторан за тоа. Душица ѓ рече дека смета
оти е подобро да живеат во истата соба каде што сега живее Вера.
Но, одговорот гласеше:

– Тоа би било добро, но собата е доста мала. Кога би се смес-
тил уште еден кревет и сите други работи што ќе бидат потребни,
ќе ни биде сосем тесно. А сега веднаш да бараме некој двособен
стан, ќе биде многу скапо. Пороботи извесно време, па ќе видиме за
понатаму.

– Мама и тато ќе се чудат дека не сме заедно. Ќе мислат – сме
се скарале. А и Раде нема да разбере зошто е тоа така, – се реши да ѓ

каже Душица.

Иако и самата не беше сигурна дали повеќе сака да живее сама или со сестра ѝ, додаде:

– Па и чичо верувам дека повеќе ќе се грижи ако живеам сама.

– Сега да пробаме така. Па ќе видиме понатаму... ќе се снајдеме некако, – Вера остана на своето.

Набргу потоа Душица изнајми многу мала соба, во ниска приземна куќа со двор. Вера ѝ помогна колку-толку да ја среди. И со малку беше задоволна. Се радуваше на секоја ситница.

Набрзо дојде и братот да ја посети.

– Сите тројца на три страни, – рече малку нервозно Раде.

– Можеби подобро, – рече Душица, без да ја обвини Вера.

– Старите ќе се чудат. Ако сакаш дојди седи кај мене. – Тонот на гласот го издаде. Очигледно и самиот Раде не веруваше дека ќе се согласи. Брзо додаде:

– Отворај очи, ова е голем град, во него има секаков народ!

– Се разбира, не бери гајле, – рече Душица. – Наминувај по често.

– Сега така велиш, дури да си најдеш некое момче, после ќе ти пречам, – се пошегува Раде.

– Нема да биде така. И по нешто за јадење ќе ти подготвувам. Што јадеш, кај јадеш, кој те знае! – му одговори Душица уверливо.

– Имаме менза на работа. Не готват лошо. Се снаоѓам некако.

Се поздравиле и си замина. Нешто не ѝ се виде расположен. Таа работа во Милицијата не беше за него! Но тој беше таков, ќе трпи.

Душица имаше поголема среќа. Работата како негувателка во градинка како да беше измислена за неа. Многу ја засака. Брзо се спријатели речиси со сите колешки. Децата, колку и да оптова-

руваа на моменти со своите палавости, претставуваа вистинска радост.

Со Вера се видуваа често. Понекогаш одеа заедно да ручаат. Таа многу отворено зборуваше за својот личен живот. За своите врски со момчињата. Секоја средба со неа ја разонодуваше. Кај Душица, тие врски со момчињата никако да тргнат. Животот ѝ се сведувааше на одењето на работа и враќањето дома. Брат им Раде беше многу зафатен со свои обврски. И не сакаше да бидат во негово друштво кога излегуваше со другарите.

Душица полека го средуваше станот што го изнајми. Кога им кажа на братучедите дека ќе си замине од кај нив, многу се разочараа. Но, откако се пресели во станот, дојдоа да ја посетат и да ѝ донесат подароци. Дури ѝ се стори како да ѝ завидуваат што е сама.

Во градот се доселија и родителите. Вера, Раде и Душица беа и радосни и загрижени – како и натаму ќе живеат секој свој живот. Двете сестри во одделни станови. Со помош пак на чичкото Слободан, Раде имаше добиено државен стан. Во него се сместија и мајка им и татко им. Јован и Стефка. Тие се обидоа на почетокот да ја убедат Душица барем таа да се пресели кај нив. Душица не им рече веднаш дека не сака. Одолговлечуваше. Знаеше дека ќе се навикнат на тоа дека и таа веќе има свој сопствен живот. Така и се случи.

Кај чичкото, по вработувањето, сите тројца, Раде, Вера и Душица, одеа ретко. Само посебно ако ги повикаше. Со братучедите се среќаваа на договорени средби в град.

Слободан многу често навраќаше кај Јован и Стефка. Се грижеше со сè да бидат снабдени. Дури претеруваше во тоа, да им покаже колку им е благодарен. Беше свесен дека благодарение на

неговото доаѓање на студии во Б. му се отворила можноста да се запознае со најнапредните луѓе во времето непосредно пред војната и да се вклучи во антифашистичката борба и Револуцијата. Како првоборец и правник, набрзо дојде до висока функција.

За мене ѝриваѝниоѝ живоѝ во ѝоа време ѝечеше мноѝу моноѝоно. Дури со здодевно секојдневиe. Пеѝокоѝ во ѝрадинкиѝе, како и во училиѝиѝаѝа, беше еден од највеселиѝе денови. И за дечиѝаѝа, и за нас неѝуваѝелкиѝе, ѝа и за родиѝелиѝе, кои ќе ѝо ѝоминаѝи викендоѝ со своиѝе деца.

Тој ѝеѝоко речиси сиѝе дечиѝа си ѝи беа зеле родиѝелиѝе, освен едно момченце од најѝолемаѝа ѝруѝа. Тоа сиѝануваѝе сѝ ѝо-нервозно. Јас се обидував да ѝо усѝокојам.

– Мора секој моменти да дојде или мајка ѝи или ѝаѝѝо ѝи. А можеби и дваѝаѝа. Сиѝурно се задржале ѝо ѝаѝоѝи. Во ѝеѝо-ѝиѝе секоѝаѝа има најмноѝу сообраќај. – Му зборував ѝиѝево, со мирен ѝлас и ѝо ѝоѝалив ѝо косаѝа.

Речиси изминуваа ѝоследниѝе минуѝи во кои би ѝребало да дојде кој било од домашниѝе ѝо момченцеѝо. На влезнаѝа враѝа засѝана неѝознаѝи висок млад човек. Тој малку збунетиѝо ја ѝочна речениѝаѝа:

– Јас дојдов ѝо Горанчо, – рече неѝознаѝиоѝи со ѝоѝол ѝри-јаѝен ѝлас.

– Чѝчо Милане, – речиси иѝѝовремено му се обраѝи Горан и му ѝѝрѝа во ѝресреѝи. Очиѝледно мноѝу израдуван ѝиѝо ќе се ѝре-кине ѝоа неѝѝриѝаѝно чекање. Има ли неѝиѝо ѝонеѝѝриѝаѝно од ѝоа да ѝе земаѝи најѝоследен од ѝрадинкаѝа?

– Преѝѝоѝиѝавувам дека сѝе Вие восѝѝѝѝѝуваѝкаѝа Дуѝи-ѝа, сѝоред ѝоа како Ве оѝѝаа родиѝелиѝе на Горан. Тие и дваѝ-ѝаѝа се на ѝаѝи, во ѝрадоѝи каде живеаѝи нивниѝе родиѝели. Ми

се јавија јас да ја земам Горан. Трџнајќи се да си доаѓаат со автџобус, кој доцнел при поаѓањето. Зајџоа ме замолија да дојдам по Горан. Ние сме пријатели. А и со Горанчо сме добри дружари. Инаку, и јас самиот сум настајавник во училиштето, но во друјатрај.

Сејџо поа звучеше уверливо, а и самата реакција на Горан одеше во прилој на поа. Но, јас сејак се решив да ги придружам и двајцата. Да останаам со нив сџ додека не дојдат родителите на Горан. Без што било да му кажам на младити човек, кој рече дека се вика Милан, набрзо се облеков и принав заедно со нејо и со Горан.

– Можеби би требало да се навредам, како да не ми верувајте, – рече Милан, откако сфати дека принав заедно со нив. Да ги придружам. Брзо догаде: – но поа ќе беше така ако не ми беше пријатно Вашето друштво.

– Значи ли поа дека Ви е пријатно со мене? – прашав и јасно се насмеав.

– Од првити моменти, – призна Милан и се зацрвени во лицејо.

– Тојаш немаме проблем, – и јас јасно се насмеав.

Забележав дека Горан лега во нас со љубитиство. Како да испитуваше дали ние не се познаваме од порано и дали не сме и пријатели.

По патити разбрав повеќе работи за Милан. Токму од таа средба и заедно изминатите повеќе ститици чекори, како да се случи нешто необично. Некоја за мене дојдоташ нејпознатата ситијба. Некоје чудесно чувствитво на возбуда, на желба да се остане колку е можно повеќе со пој човек. Одеднаш ни се отворија душиште. Сакавме мној да си кажеме еден на друј. Секој за себе на друити. Мној да си кажеме. Сџ да си кажеме одеднаш. Дали поа беше вљубување?

Уште од следниот ден Милан и Душица почнаа да се состануваат. Чувствуваа потреба од нови средби. Доверување. Од ден на ден чувството на припаѓање стануваше сè посилно. Средбите, неопходност. Никој од семејството и пријателите, а и на работното место, не можеше да сфати колку одеднаш Душица се измени. Се преобрази. Стана сосема друга личност. Почна да се дотерува. Беше зборлива, весела, шеговита. Радоста што ја носеше во себе преминуваше на сите околу неа...

Секојдневните средби со Милан како да им беа малку. Се среќаваа по двапати дневно. Навечер одвај се разделуваа. Тие разделби се продолжуваа со часови...

Месеците се заредија...

*Дошрчав кај сеси́ра ми Вера на рабо́та. Уи́ше од вра́та
по́чнав да ја џукам и за малку ќе за́лачев од радоси́.*

*– Со Милан се договори́вме да се земеме. Ишоа се́а брзо. Да
се венчаме. Веридба́та да биде деновиве!*

Вера ме исре́рна.

*– Боже, како изле́да тво́ево лице во овој момен́т! Очи́ше
ти се рашириле. Зеници́ше ти блескаа́т од радоси́. Насмеани,
зацрвенети́ образи́ше! Усни́ше ти пошпруваа́т весело ко́а ти ка-
жуваши зборови́ше. Дури и раце́ше не можеи да ти смириши.*

*Зборувајќи то сешо́ шоа, Вера ме оддалечи од себе, уи́ше ед-
наш да ми то види, како ишо́ рече, пре́красношо лице, и пак ме до-
ближи и силно ме пре́рна. Не знаеше како да ми искаже колку е
среќна поради мене. Колку неизмерно се радува. Двеше, фа́шени
за раце, изле́овме од канцеларија́та. Веднаш шр́навме да раз-
ле́даме какви свечени фуси́ани има низ прадош... Како шоа да не
можеше да чека.*

Иако Вера беше постара, од целата нејзина реакција Душица се увери дека не ѝ пречеше што ќе се омажи порано, пред неа. Само да биде среќна. За Вера да најде момче, па и да се омажи, не беше тешко. Толку момчиња ѝ се додворуваа одеднаш, што не можеше да се снајде, да реши кого да одбере. Не сакаше да воспостави посериозна врска со кого било од нив. Велеше дека сè уште не се појавил оној вистинскиот.

Таа сакаше по секоја цена тоа да биде некој функционер од власта. Во најмала мера дипломиран инженер, лекар, или нешто слично, и да е материјално обезбеден.

Откако Душица го засака овој скромен наставник, тој ѝ стана драг и на Вера. Милан имаше тажна животна историја. Беше без родители. И двајцата му погинале во војната, како борци против окупаторот. Останал да живее со баба му, мајка на неговата мајка. Откако дошол во Б. да се школува, веднаш по војната, одвај успеал да заврши Учителска школа. Се обидел да најде работа и да остане тука да живее. Но не успеал. Затоа се вработил како наставник во едно училиште, во друг град, недалеку од Б. Таму се сместил во мал стан во училишната зграда.

Во меѓувреме починала и баба му.

Милан стана близок и со сите други членови на семејството. Речиси секој втор ден одеа кај родителите на Душица и кај братот Раде. Татко ѝ многу време поминуваше во разговори со него... За татко ѝ, Милан беше паметно, темелно момче. Со него можеше да се разговара за најразлични работи. За многу од нив беше поупатен и од Радета и од други млади луѓе. И тоа што неговите родители биле првоборци во борбата против фашизмот и за поголема социјална правда во животот на луѓето, исто така многу му значеше на Јо-

ван. Тој веруваше дека жртвите не беа залудни. Дека ќе се изгради на земјата подобар, почовечен живот. Целиот источен блок е со нас – деца, Русија, Советскиот Сојуз е јака сила. Видовте што им направи на фашистите – сè до Берлин. Под земја ги напика. Капитализмот мора да отстапи. Скршени му се копитата!... По тие зборови Јован си потпиваше од лутата ракија, од чојанчето, како да сакаше да наздрави. Тука со Милан не се здружија. Тој не испиваше ни капка.

На своите деца Јован им ги беше кажувал овие работи по кој знае колку пати. Затоа не го слушаа внимателно. Но за Милан тие како да беа мевлен на раната што го печеше од болката по неговите родители. Од чувството дека е сам на овој свет. Му се чинеше како да го слуша татко си...

Првиот срцев удар го доби Јован кога разбра за кавгата меѓу раководството на КП на Југославија и КП на СССР. Само по неколку дена. Никому не му беше кажал колку страшно ја доживеа оваа вест, кога за првпат ја слушнал преку радиото. Со никого од децата ни со жената не беше разговарал за тоа. Резолуцијата на Информбирото, нејзината содржина, го докрајчи. Тоа ќе го поткопа единството на социјалистичкиот фронт, сам за себе си заклучи. Западните држави едвај ќе дочекаат да тргнеме едни против други. Во тие денови, кога неговиот брат Слободан дојде да ги посети, Стефка слушна повишени гласови од собата во која разговараа. Сфати дека се расправаат за најновите настани. За настанатиот спор со Русите. Сфати дека не се со исто мислење. Не влезе.

Стана свесна дека тоа беше разговор само меѓу двајцата браќа.

Слободан набрзина си отиде. Одвај се поздрави со неа.

Стефка и пред Јован и пред Слободан не се издаде дека знае

за што се расправале. Тоа не беше работа за која треба да се зборува. Но длабоко во себе знаеше дека ни Јован нема никогаш да го смени своето мислење, како ни Слободан. Браќата се поделија.

На погребот на Јован, кој почина наскоро, по вториот срцев удар, во очите на брат му Слободан како да светкаше мала искра на вина. Или на Стефка така ѝ се стори. Но сфати дека Слободан страшно го погоди смртта на братот. И многу денови и месеци тој не можеше да се прибере. Речиси секој ден наминуваше кај нив и се грижеше за сите уште повеќе.

По смртта на Јован, сите тројца одеднаш, иако доста возрасни, се почувствуваа сираци. И Милан.

Само неколку месеци поштоа – веридба! Камо да не се решевме на тиаа проклеиа веридба. Можеби сè уште ќе бевме среќни и ќе праеше нашиа љубов. По кој знае кој тии и преиспитував сите наши разјовори, средби... Од сè срце и двајцаиа посакувавме да живееме заедно. Тоа беше наша заедничка желба... Етие, на крајот, штио испадна! Се случи нешто ужасно!

За мене беше уште пострашно штоа штио Милан не се ни обиде, во сите овие денови штио следеа, макар со писмо, или по кој било, нешто да ми објасни, да се оправда... Ни на сон не би можела да сфатам дека е толкав слабак. Веројатно и му е срам! Или пак не се ни покајал за тиаа несфатлива поштака. Нечовечка.

Како и да е, со секој ден штио изминуваше, сè повеќе сфаќав дека сè е изјубено. Безнадежно. Како ќе живеам без нејо, како ќе се живее без штоа преќрасно чувствиво? Кој ми ја одзеде?... Таа чудес-

на љубов? Дали некој во последен моменти му извршил влијание? Го премислил? Ако е така, значи дека не сум ја запознала докрај! Дека не ме сакал толку многу колку што верував јас.

Мора еднаш да преспијам да се измачувам со сите ти размислувања. Но, што онаму? Како онаму?! Ако во неј се излажав, кому ќе му доверувам...

Сејактаму ќе биде страдање...

Изминување вториот месец на мојата аонија. Бев на работа. Речиси несвесно ја очекував еден од родителите на Горан да дојде до неј. Штом ја здогледав мајка му, ја се приближив. Целата се растреперена ја прашав:

– Дали сите се виделе со Милан? Нешто да не му се случило со здравјето... не ми се јавува, а и не дошол?!

Мајката на Горан како да сакаше да избега што побрзо. Која ја слушна моето прашање, ми се стори дека се исплаши. Тивко зборувајќи, рече дека не чула ништо за неј и дека не дошол одамна и кај нив. Пошто ја сакав забрзани чекори си замина заедно со Горан.

Својот збунетост од нејзиниот одговор. Дали сакаше нешто да скрие од мене? Нешто очигледно неубаво. Да не бил Милан женет порано, ја да ја скрил што? Или да не имал свршеница? Уште некоја друга девојка? Какви неверојатни мисли ми доагаа во главата?!

Бев цврсто решена макар нешто да разберам за неј. Зашто ја неколку дена му напишав писмо, сосем кратко. На ковертиот крај нејзиното име и презиме ја ставив адресата од училиштето. А назад, крај моето име, ја напишав адресата на прагунката. Не сакав моето да разбере за ова. Поминаа повеќе денови. Но... одговор не дојде.

Неизвесноста ми ситана денонокна мора. Писмошто не е можно да не ситинало. Во штоа не се сомневав. Кој било од колеџите, та и самиот директор, или секретарот, би требало да ми испиташа како и да е известување.

Денџа која се реших да оштитаувам во трагош каде штошто појживееше и работееше, веќе никој не би можел да ме ситречи да то ситорам штоа. Се облеков најубаво штоо можев. Беше недела. Се реших баш за недела бидејќи ќе нема ученици, а и штој нема да биде на часови.

Пак не кажав на никој од домашните за оваа моја одлука. Лесно ќе то најдам училиштето каде штоо живее.

Со прашање на едни минувачи брзо се ориентирав. Училишната зграда не беше толема. Две деца праа покрај зградата, во школскиот двор. Ми требаше толем најор додека то смислив прашањето. Веќе им се бев приближила на децата. Тие ти кренаа лавиште, ледјќи љубоитно кон мене. Ги прашав дружељубиво кое одделение учаш. Да не им предава наставникот Милан. Децата исплашено ледаа во мене. По извесно молчење едношто проговори шивко, овај да се слушне:

– Ни предаваше, но сега не...

– А сега, не предава ли веќе? Каде оште? Да не е болен, или да не се премести во друго училиште? – Ситиште прашања ти изговорив наеднаш.

Двеште деца речиси со шрчање побегнаа, но како да ми се слушна едношто од нив дека рече: „Ташко ми вели, то земале некои луѓе...“

Боже, дали така рече? – се прашав повеќешити, но децата ти немаше. Кои луѓе?! Какви луѓе?! Кој би можел да то земе? Каде да то носи? Во болница? Во зашвор?

Ноќта ја поминав како во бунило.

Ушреденџа реших да не одам на работџа. Пак заминав во

соседниот град. Отидов право во собата на директорот на училиштето. Се претставив дека сум пријателка на Милан. Реков дека извесно време изубив контакт со неј, ја би сакала да ја видам. Директорот се збуни. Стоеше неподвижен, без да леда во мене. Како да не знае што да ми каже.

– Милан од пред извесно време не е тука. Не живее во училиштето. А и не држи настава... – со јолем најор рече директорот.

– Зошто, што се случило со неј? – не отстапував.

– И ние не би можеле да ви кажеме, извинете, одам на час, – рече, ја зеде дневникот од работната маса и излезе од канцеларијата.

– Но јас ве молам, – се обидов пак, одејќи ја неј.

– Нема што да ме молиш, толку знам, толку ви кажав, – ми одговори веќе јорубо.

Стоев во ходникот. Што да правам? Да прашам некои од нејовите колеги? Сигурно нема и тие да ми кажат ништо повеќе. Си заминав. Работите стануваа уште јонејасни.

Ако е болен, зошто би ја криеле тоа од мене нејовите колеги?

Не ми се веруваше дека може да биде заворен. Зошто би ја завориле? Навистина помислувам секакви луѓоси. Имав слушано дека тие денови некои луѓе ја заворале бидејќи биле против власта, против Тито... Нешто во врска со некои несогласувања на нашето партиско раководство и на Советскиот Сојуз. Но знаев дека Милан со политика не се занимаваше.

Да му речам на брат ми да се расираша, да не е случајно ја некоја прешка заворен? Тој веднаш ќе рече – брзо ти помина лушната, брзо му прости... Не, нема ништо да му кажам... Ќе молчам. Ќе чекам. Можеби ќе се јави однака.

За Вера, менувањето на момчињата беше најобична работа. Кога ќе престанеше интересирањето за кого било од нив, таа брзо го забораваше и не по многу време наоѓаше друг. И како што сè беше можно кога е Вера во прашање, токму на таков неочекуван и избрзан начин, таа се омажи.

Едноставно, еден ден дојде во станот на мајка ѝ и брат ѝ со непознат човек. Откако влегоа со непознатиот, и уште пред да седнат, им рече:

– Можете да ни честитате. Тукушто се регистриравме, склучивме брак со Велимир.

Младиот човек им подаде рака. Се претстави.

Раде и мајката зинаа од зачуденост. Ништо не рекоа. Само мајка ѝ тивко изусти:

– Повелете, – обраќајќи му се на непознатиот. Сега веќе зет.

Раде се зацрвени и се препоти. Со чудење погледна кон мајка му Стефка. Таа подаде рака:

– Нека ви е честито! – рече пак тивко.

И Раде им честита на ист начин.

– Велимир е правник. Работи во банка. Неодамна е доселен во градов. Неговите живеат во друг град. Сè уште немав можност да ги запознаам. Нешто нè привлече на прв поглед еден кон друг и, ете, решивме да бидеме заедно.

Свонеше телефонот. Душица ја крена слушалката. Се јави мајка ѝ.

– Веднаш да дојдеш кај нас – дојдена е Вера со момче!

– Зошто пак сега веднаш? Што е тоа толку итно? Зарем едно момче имала Вера? – зборуваше доста гласно Душица по телефон.

Среќа што мајка ѝ се беше јавила од другата соба.

– Но, таа веќе се регистрирала со момчето! – шепотеше мајка ѝ.

На Душица не ѝ се веруваше.

– Дај ми ја Вера, – рече малку нетрпеливо.

Се јави Вера:

– Ајде, Дуле, те чекаме. Веднаш доаѓај. Ете така, набрзина испадна. Едноставно, се решив. Што има да му ја мислам. Ми се гледа добар човек. А и како појава не е лош. Ќе го видиш, – сето тоа брзо го изнакажа Вера.

Душица не можеше да поверува. Но, немаше ни најмалку шеговитост во гласот на Вера.

По извесно време стигна и Душица. Момчето на сестра ѝ навистина оставаше добар впечаток. Светлозелени очи, кадрова кафеава коса и бело лице. Доста крупен за своите години. Насмевката не му се иставаше од очите, од лицето.

Набрзина нешто подготвија за јадење. Раде купи пијалак.

– Велимир пие само сокови, – рече Вера.

Тој го потврди тоа со кимање на главата.

Не помина многу време, а сите беа расположени.

– Морам да кажам дека нè изненадивте. Но добро... нека ви е со среќа. Да наздравиме, – рече Раде и им честита. Во гласот му се чувствуваше и збунетост и некое неискажано незадоволство. – Можеби подобро. Ќе се среди, – се успокојуваше самиот себеси.

Сите ги кренаа чашите и се чукнаа со нив.

– Нека ви е со среќа! – рече Душица станувајќи на нозе.

Сите станаа.

Боже, малку радост во куќата, – си мислеше мајката. Со страв погледнуваше кон Душица, таа да не се разжалости. Но, и Душица беше радосна... Можеби најмногу од сите.

Раде ја имаше подотворено вратата од канцеларијата. Беше не само премногу жешко, туку нешто давеше во воздухот. Ти се чи-

ни голташ тесто, наместо воздух, и тоа некакво врело, лепливо. Ниту имаше желба да викне неког од затворениците на испрашување, ниту можеше да ги прегледува нивните досиеја... Не беше оваа ноќ прва со неспиење. Се заредија една по друга... Многу... А и оваа горештина, која и ноќе веќе беше неиздржлива.

Гледајќи така тапо кон отворената врата, во еден момент му се опсени позната фигура... Стражарите спроведуваа неког... Веројатно го донеле од некој од подрачните затвори... Но, како сенка му прелета ликот на тој што го спроведуваа. Како од некаде да го познава. Многу да го знае.

Одеднаш на прсти истрча до вратата да види каде ќе го внесат... Дали навистина е тој... или му се стори како него! Можеби е само сличен. Се вслуша. Стражарите го внесоа веднаш во втората соба. Блиску до него. Тука е. Преку една врата.

Остана сомнежот. Едно нејасно чувство измешано со изненадување... Му бучеа во главата многу, најразлични прашања: Зарем со месеци немаше тој, иследник во милиција, да разбере дека Милан е в затвор. Веднаш тука. До него... И тоа кривично гонет... Криминалец!... Не, тоа не е можно, не... Тамам работа!... Зарем малку луѓе се слични едни на други... Да му го видеше лицето, можеби ќе беше посигурен.

Се врати назад во својата канцеларија. Добро што не го виде никој. Кој знае како изгледаше вчудовиден... Ако некој го сретнеш и го прашаше каде оди така, како крадец, немаше да знае што да одговори... Но, во својата канцеларија беше уште понеспокоен... Како да разбере? Мора да смисли нешто. Ќе влезе во канцеларијата на неговиот колега. Ете така... Божем бара неког. Ќе измисли кого... Не, тоа би било неубедливо... Потоа дојде на идеја: ќе побара весник... Тргна кон вратата... Нешто го враќаше назад... Нели е подобро да не знае?! Што ако навистина е Милан? После што, каде? Ако е за криминал?! Не само Милан што нема да знае кај да гледа од срам, туку и самиот тој, Раде... Не, не! Најдобро вака да остане.

Нејасно... Косата му се крена кога си помисли – колку прашања ќе се отворат... Колку рани ќе се отворат. Само со споменувањето на неговото име. За него. За сестра му. За мајка му... и, за целото пошироко семејство... Тамам малку се подзаборави на него... Едноставно исчезна човекот... Го снема... Со месеци не беа слушнале ништо за него. Ни глас од него...

И овој пат така е најдобро... Тој – не го виде!

Раде како да се поуспокои со таа одлука... Сакаше дури сосем да ја затвори вратата. Да не го види. Постојано да мисли на тоа дека не беше тој. Да не знае кога повторно милиционерите ќе поминат со него по ходникот... Но, тоа не го направи. Дури се уплаши од можноста – тие да го спроведат, без тој уште еднаш да го види.

Шеташе нервозно по собата... Каков е овој кукавичлак!... Се прекоруваше себеси... Па ако е злосторник – тој е злосторник!... И одеднаш сфати дека никогаш нема да се смири. Мора да ја разбере вистината... Со брзи чекори се упати во канцеларијата на неговиот колега. Тука го внесоа Милан... Раде со тој иследник не беше во најдобри односи. Но, сеедно... И друг пат доаѓаше во неговата канцеларија по службениот весник.

Раде сосем тивко тропна на вратата. Не беше сигурен дали некој му одговори. Ја отвори вратата и влезе... Кон него се свртеа и иследникот и двајцата притворени... И милиционерите што стоеја крај вратата. Раде се изненади. Имаше уште еден, што несомнено исто така беше затвореник покрај тој што го спроведоа... Се изви-ни. Во моментот кога го поземаше весникот, им се сретнаа погледите. На Милан и неговиот. Милан се направи дека не го познава Радета. Раде почувствува дека лицето му е вцрвенето. Му гори. Се понадева дека тоа не го забележа неговиот колега, иследникот.

Се враќаше кон канцеларијата. Брзо размислуваше. Од кого да разбере што било за Милана? За што е обвинет? Тој другиот затвореник, што седеше до Милан, беше толку стуткан. Можеби е сведок... По тоа како седеа – личеше на соочување... Раде, откако се

врати во својата канцеларија, повеќе од десет минути вкочането гледаше во весникот пред себе. Не прочита ниту еден ред. Во главата му се мешаа најразлични мисли... Милан сигурно е обвинет за криминал... Инаку не би го испрашувале тука. Во нивното одделение. Беше очигледно дека неговиот колега иследник го води предметот.

...Ако навистина е криминалец, сите, целото негово семејство, семејството на Радета, би требало да е среќно што е притворен токму тогаш. Таа вечер... Уште посреќно, што никој не знае дека е в затвор.

Пред очи му излезе траумата на сестра му... На другата сестра... Мајка му... во таа вечер. Сите во свечени облекувања. Разврвени со најблиските роднини, поканети на тој свечен чин, на веридбата на неговата сестра... Дури и сега пот го облеа при сеќавањето на таа потресна вечер...

Со болка во душата, како вчера да беше, се сети на часовите кога целото семејство напрегнато го исчекуваше доаѓањето на Милан. Но, него го немаше. Нервозата кај сите се наголемуваше, бидејќи никој не можеше да претпостави што би можело да му се случи... Сите погледи беа свртени кон влезната врата... Самиот Радета не можеше да поверува дека такво нешто можеше да им се случи. Не беше тоа ни краткотрајна љубов, меѓу сестра му и Милан. Ни површна. Тој беше речиси станал член на семејството. Омилен на сите.

Дури и сега низ него помина тоа ужасно чувство, како и тогаш, кога доцна во ноќта гостите си разотидоа, кога... семејството ги испрати со наведнати глави. Посрамотени погледи... Кога сестра му се затвори во собата. Никој не можеше што било да ѝ каже. За утеха... Тогаш, кога предложија да одат да го побараат, да видат што се случило со него, таа најкатегорично одбиваше! – Нема да се понижиме, – рече. Што и да било, можеше по некого да прати абери!

Сите си останаа со прашањето – каде е, каде е. А тој, ете кај

ти бил! Ете што се криело зад тоа милозливо лице. Речиси секогаш поднасмеано...

Кој сега нему, на Раде, ќе му каже – дали е подобро да ја скрие оваа работа. Оваа неубава вистина од сестра му. Па и мајка му... Можеби полесно ќе ѝ биде на Душица да го сочува Милана во мислите онаков каков што го сакала. Макар и така страшен да беше крајот на нивната врска... Подобро отколку да разбере дека сакала криминалец... Веднаш потоа Раде се обвини себеси. Од каде е сигурен дека Милан направил кривично дело?! Веднаш го осуди. Можеби е обвинет лажно... Можеби некој го наклеветил? Но, зарем со месеци би го држеле в затвор за ништо... Ако не е виновен!

Раде набргу потоа стана свесен дека не ќе може да скрие од сестра си... за средбата со Милана... Но, ако се реши да ѝ каже, сигурен беше дека тоа повеќе ќе ја разнебити. Ќе го врати подзаборавеното за таа мачна вечер на неостварената веридба... Од друга страна, барем ќе знае што се случува со него... Дали ќе ѝ биде полесно да открие дека е криминалец? Дека за неа е среќа што судбината ја спасила од таков подмолен нечовек?

Можеби колегите, си помисли Раде, намерно го затвориле баш таа вечер? За да не дојде до веридба. Да му ја спасат нему честа и угледот. На семејството. Пред сè на сестра му... Но, ако е така, би му кажале нему. Не би криеле од него... Или не сакале да ја повредат сестра му. Него...

По еден час, Милан го спроведоа назад по ходникот. Кон излезот... Раде го позна по чекорите. Се обидувааше да не гледа низ полуотворената врата, но тоа не му успеа... Беше Милан. Само тој. Без другиот, непознатиот... Го придружуваше само еден милиционер. Другиот затвореник секако е тука во притвор и милиционерот го спроведе во сутеренските простории.

Раде не се помрдна. Не знаеше колку време помина. Се напрегаше да слушне кога неговиот колега, иследникот Трајан, ќе излезе од канцеларијата. Сакаше да го пресретне. И така не му го вра-

ти весникот... Се надеваше нешто повеќе да разбере за Милан. До ушите му допре шум од затворање на врата. Трајан ја затвора вратата секогаш на ист начин. Бесшумно. Наближаа чекорите.

Што ако Трајан знае дека Милан ѝ беше речиси како вереник на неговата помала сестра? – Ке сфати дека Раде се преправа оти не го познава. Сепак се реши. Излезе и заклучи. Тргна крај него. Се поднасмеа. Како да сакаше да каже – еве случајно... во исто време. Трајан не беше многу дружељубив. Изгледаше дека не е расположен за разговор.

Раде не издржа. Проговори.

– Момчето што беше на сослушување денеска кај тебе, како да го познавам, – рече со тивок глас, задавен.

– Подобро да не го познаваш, – рече Трајан, по извесно молчење. Со тонот даде до знаење дека не би сакал да го продолжи овој разговор.

Раде се збуни. Не се откажа. Сега уште повеќе заинтригиран и возбуден.

– Толку ли е опасен криминалец? А млад?

Трајан пак молчеше. Изгледаше дека нема веќе да проговори. Сепак рече:

– Тој е во полоша каша. Нема врска со криминал, – рече Трајан.

– Како нема?

– Некој му го поматил умот. Се чини – помил му е Сталин од Тито.

На Раде не му се веруваше. Во неговата глава настана вис-тинска збрка.

– Информбировец! – несвесно проговори.

– Токму тоа.

– А зошто ти го дале тебе? Нели работиш само со криминалци?

– Многу прашуваш. Го донесоа само на соочување. Тој други-

от, стариот, што е кај мене за криминал, го отчукал.

– Баш тој...

Раде помисли: сигурно му ветиле поблага казна, или под притисок.

Зарем по цели пет месеци откако е затворен – соочување?! Си мислеше Раде. Толку беше пресметал. Толку поминаа откако го снема Милан.

И сега во нов ќорсокак. Уште потежок. Покомплициран. Навистина не смее да покаже дека го познава. Зашто ако Трајан знае дека Милан беше близок пријател на целото негово семејство – Раде беше свесен дека и тој нема лесно да си помине. Трајан ќе го наклевети дека, пред сè, крие дека го познава многу добро! И дека за малку ќе станеше дел од неговото семејство. Што сака нека биде! Лошото никогаш не доаѓа само – често вели мајка му.

Да стоеја еден наспроти друг со Трајан, можеби Раде ќе разбереше нешто повеќе од изразот на неговото лице... Се поделија.

Раде го обзеде голем немир. Неспокојство... Прво му олесна што неговиот несуден зет не е криминалец. Политиката сепак е нешто друго. Уште полесно му беше на душата од сознанието дека Милан не ја откажал веридбата по своја волја. Го имаат притворено истиот ден, бидејќи добро се сеќаваше дека и претходниот ден, вечерта непосредно пред веридбата, до доцна беше кај нив.

...Што му требала таа будалштина... Можеби пред некого се искажал... Се доверил... Можеби пред учениците, или пред некои од колегите. Да проговореше пред нив, ќе го посоветуваа... Но, никому не му беше ни споменал за тие работи... Сигурно не и на Душица. Зарем не сфатил колку е деликатна целата ситуација... Опасна. Сега, со неговото затворање, и за сестра му. Дури и за неа. Се чудеше како досега не ја викнале на сослушување. Можеби поради него, баш дека работи во милиција, или поради чичко му... Во секого се сомневаат... Никому не веруваат. А тој беше свесен дека е сит-

на риба во овој огромен милициски апарат...

...Тоа што по затворањето на Милан нивното семејство не е на удар, можел да помогне само чичко му... И ништо чудно тој да дал виза Милан да се затвори непосредно пред веридбата... Раде се обидуваше да се сети дали чичко му вечерта, на закажаната веридба, беше изненаден од тоа што Милан не дојде... Но, по толку месеци, кој би можел да се сеќава? Ако навистина чичко му дал согласност Милан да биде затворен вечерта пред веридбата, не бил свесен дека ќе се уништи не само животот на Милан, туку и на неговата внука... Дека таа љубов беше – животот на сестра му Душица. Од друга страна, не веруваше дека чичко му, кој е на една од највисоките функции во државата, не би можел да го спречи затворањето на Милан... Освен ако Милан најотворено не се искажал за Резолуцијата на Информбирото, на некој од состаноците на кои се расправало за неа. Односно на кои не се дискутираше, туку се бараше секој поединечно да се изјасни – дали е за, или против. Во таков случај ни чичко му, ни свети господ не би можел да го спаси! Зашто и тој би бил затворен заедно со него... Ако Милан јавно искажал согласност со критиките упатени до нашиот Централен комитет од страна на Информбирото, секако морало да биде затворен. Тогаш, за да не страда и целото семејство, бидејќи ќе им станеше зет – можеби чичко му решил Милан да биде затворен пред да стане официјална врската меѓу него и Душица.

Раде, колку се приближуваше кон дома, толку го забавуваше чекорот. Се реши да сврати во блиската кафеана. Со сето тоа што му вриеше во главата, не можеше да оди дома. Седна на една од најоддалечените маси, надевајќи се дека нема никој да му се придружи. По втората чашка ракија, во главата како да почнаа да му се издвојуваат неколку прашања.

Мислата му застана на најтешкото од овие прашања – дали да ѝ каже на сестра му?! Ако ѝ каже, таа може да направи некои непромислени работи. Можеби ќе оди во милиција. Ќе го бара. Ќе ги

оспорува причините за неговото затворање. Ќе му врши притисок нему и на чичкото да го ослободат... Сето тоа ќе биде многу лошо за целото семејство. Најмногу за неа. Самата таа ќе се доведе во опасност... А тој, Раде, може и работата да ја загуби... Сестра му, од љубов и разочарување, може да се изјасни за Резолуцијата, иако е сосем аполитична, надевајќи се дека и неа ќе ја затворат и дека ќе го сретне таму некаде по затворите Милана. Ќе биде поблиску до него. Или барем верувајќи дека на тој начин ќе ја искаже својата љубов кон него. А ако ја затворат, Раде ни еден ден нема да може да остане на работа во милицијата. Пред сè, тој сигурно ќе се спротивстави на нејзиниот прогон, при што и него можат да го затворат... Така ќе настрада целото семејство... А чичкото, како би можел тој да се однесува во таква ситуација, кога е во десеттемина најголеми, во врвните функционери на државата?! Токму оттаму, од тој највисок дел од власта во државата, излезе целата работа. Први жртви, баш од најголемиот врв, веќе беа паднале. Едноставно, ги снема.

Знаеше дека и сестра му Душица нема да поверува дека чичко им не бил во можност да го спречи затворањето на Милан... Што ќе мисли сестра му за чичкото, за братот на нивниот татко – како можел да не се спротивстави на затворањето на нејзиниот сакан. Што згрешил толку за да ѝ го земат токму кога беше најсреќна?! Како дозволил да ѝ го разболат срцето?! Да го затворат токму таа вечер... Да се посрамотат пред толку луѓе... Пред целата фамилија!... Како не му било жал... Зошто барем после не ѝ кажал?! Ќе сфати дека му било најважно од сè сето тоа во врска со Милана, да не фрли сенка на неговиот политички углед, да не го загрози...

На Радета толку му беше напрегната главата од овие спротивставени мисли, му се чинеше ќе му се распрсне. Повеќепати се покаја, зошто тргна да се увери дека затвореникот што го спроведоа по ходникот пред полуотворената врата на неговата канцеларија е Милан... Зошто потоа го распраша Трајана за него... И ете сега самиот е толку заплеткан – што не знае како да постапи. Исто та-

ка беше свесен дека му даде материјал на Трајана в рака, кој не знае дали во некоја ситуација нема да го искористи против него. Тоа беше време во кое се напредуваше во кариерата и за помали услуги што некој би ѝ ги направил на власта. Кога Трајан би дал пријава дека Раде е многу заинтересиран за затвореникот – информбировец Милан, дека се преправа оти не го познава, а ваму за малку и зет ќе му станел... И дека му бил другар! Оди после докажувај од кои причини не си му го кажал сето ова на колегата Трајан. Значи – ти криеш нешто! Можеби си истомисленик! Можеби сте во иста организација за уривање на државната власт! Само ете, будноста на организацијата на УДБ ве спречила да преземете натамошни активности. Ти, Раде, бидејќи си вработен во милицијата, можеби требало да служиш за полесно маскирање на тие илегални работи...

...Ќе те искршат од ќотек, Раде, ни крив ни должен. Ти ќе нема што да признаеш, а тие ќе мислат дека криеш, лажеш: – Па кој сè се наоѓа во организацијата со вас, кој стои на нејзино чело?! Какви акции сте планирале, ако не ве спречело затворањето на Милана?! И ти отиде животецот... Раде осети стегане во грлото... Ни следната чашка ракија многу не му помогна...

Ако веќе мора некому да каже, најдобро на постарата сестра. Таа има цврст карактер и, ако така се договорот – сето тоа ќе остане нивна тајна. Или ќе се договорот поинаку да постапат. Не, нема да ѝ каже и на поголемата сестра. На Вера. И таа нема да ја додржи тајната. Ако Вера не ѝ каже на Душица, ќе ѝ каже на нивната мајка, а таа пак на Душица. Ќе сака да ја утеши, дека Милан сè уште ја сака, но дека од други причини не може да ѝ се јави, да објасни што се случило со него.

Сепак, најдобро никој да не знае, а тој самиот ќе следи, колку што ќе биде можно, што ќе се случува натаму со Милана... Тоа му изгледаше најбезопасно. Колку повеќе се приближуваше кон дома, толку беше поблиску до оваа одлука. Знаеше дека нема да биде лесно да се живее со една таква вистина, која тој се реши да ја скрие

од најблиските...

Речиси во истото тоа време им беше доделена локација за градба на индивидуална куќа, заедно со уште еден од врвните политичари. Куќите требаше да бидат речиси прилепени една до друга. Раде беше единствениот кој можеше да се зафати со таа градба. За тоа беа потребни големи жртви. Тој поднесе молба до претпоставениот да му одобри најголем дел од работното време да го поминува во ноќните смени. За тоа веднаш доби согласност. На многумина обврската да доаѓаат во ноќните часови на работа им беше претешка. Одвај ќе го дочекаат ваквото олеснување, Раде наместо нив да доаѓа ноќе на работа. Раде беше свесен на каков напор се осудува. Ноќе да не спие. Да ги поминува ноќите испитувајќи не ретко тешки криминалци. Дење, колку и да преспие, не ќе може многу, зашто ќе мора да набавува материјали за градба на куќата, да ангажира работници и да биде покрај нив.

Така, за Раде почна таа исцрпувачка работа, тие макотрпни денови со градбата на куќата, и ноќи – со криминалците од подземјето. Но истовремено тоа придонесе да ги стави малку понастрана проблемите со Милан и сестра му Душица. Или барем се обидуваше. Исто така, помалку го гледаше Трајан. Барем му се чинеше дека, ако не се среќаваат секојдневно, нема да му биде пред очите и ќе подзаборави на него и на случајот со Милан.

Но и тоа ништо не измени.

Иако сестра му Душица живееше во друг стан, Раде забележуваше дека таа станува сè послаба и побледа. И при секоја средба со неа, си го поставуваше истото прашање: дали тој имаше право

нејзината судбина да ја земе во свои раце? Да реши за нејзиниот живот? Тој и во сонот се штрекнуваше од помислата дека, кога еден ден Милан ќе биде ослободен, ќе ѝ каже на Душица дека се сретнале со Раде во време на неговото соочување со сведокот во затворот. Тогаш, како ќе ѝ објасни на сестра му зошто тоа го скрил од неа? Со полно право таа ќе може да го обвини за целата своја натамошна трагична судбина. Исто така, ќе може да помисли дека и тој е замешан во притворањето на Милан, токму во приквечерината, пред веридбата. И дека целата таа вечер глумел дека е изненаден што го нема Милан да дојде на веридбата. Па дури предлагал да оди кај него дома, да види што му се случило, од што е спречен да дојде на веридбата!

Без исклучок, секоја ноќ, во прекините, при испитувањето од еден до друг затвореник, постојано се измачуваше со судбината на сестра му. Од тогаш кога го виде Милан во затворот, ништо не беше разбрал за него. Исто така, не ни помислуваше да го праша Трајан. Дури беше среќен што ни Трајан не го споменуваше. Стануваше сè поопасно да имаш роднина, пријател, па дури и само познат информбировец. Секој во секого се сомневаше, секој од секого се плашеше. Завладеа целосна недоверба меѓу луѓето. Недоверба се јави дури и меѓу роднините. Луѓето се затворија дома. Сè помалку се посетуваа. Се плашеа едни од други, од тоа да не кажат нешто што би можело погрешно да се разбере. Или погрешно да се толкува. Или намерно да се преиначи. Да се искористи против нив.

Се изнародија и такви луѓе кои како да изникнаа од земја и добија посебна задача од власта да ги клеветат другите. Најчесто, најнаивните. А имаше и такви кои како преку ноќ да се обучиле за професионални провокатори. Како стршени се нафрлаа над избраната жртва. Започнуваа разговор, божем онака сосема наивно, за Советскиот Сојуз, за Сталин, за Информбирото. Соговорникот најчесто не ќе може да се снајде што или како да зборува. Не ќе знае

дали да го негира тоа што другиот го зборува или да молчи. Провокаторот, како и да постапи соговорникот, ќе напише изјава против него. Зашто и молчењето во таквите ситуации се толкуваше како прифаќање на информбировската линија. Раде беше среќен што не му дадоа да испитува политички затвореници. Уште тоа му требаше!

Душица многу се оддалечи од сите нив. Од целото семејство. Затворена во себе, боледуваше. Ни да излезе, макар со другарки. Дури и сестра си ја избегнуваше. Само на работа и дома. Сериозна и скромна. Неизмерно благородна. Не малку момчиња би биле среќни со неа. Но како сè да беше завршено, пропаднато, изгубено. Ни разговорите со мајка ѝ или сестра ѝ не помагаа. Толку беше големо нејзиното разочарување во љубениот Милан, што не можеше ништо да заживее во неа.

Беше именден на нивниот покоен татко. По традиција Вера и Душица наминаа кај мајка им. И Раде беше дома. Мајка им беше месица пита.

– Раде, нешто сè повеќе ми се мота во главата – во овие матни времиња да не го затвориле Милан, политички? Слушам, затворале и луѓе кои немале никаква врска со политика... Онака, само наклеветени од некого. Ама сосема за ништо, – се осмели да проговори Душица.

Раде пребледе. Се исплаши од две работи. Да не знае нешто сестра му за тоа дека тој го виде Милан во затворот! Од каде би можела да знае?! Брзо ја отфрли таа мисла. Второ, тоа што Душица го изговори, дека затворале за ништо, веќе е опасно. За таква работа, токму за таква, и можат да ја затворат.

– Тоа пред никого веќе да не си го рекла, – грубо, на висок

глас ѝ забележа Раде. – Баш за такво нешто би можеле да те затворат!... А дали не ти се чини дека брзо заборави што ти се случи со тој човек?! – Сето тоа го изрече Раде со категоричен глас, плашејќи се да не се насети вистината, што тој сакаше да ја скрие и од самиот себеси.

Кога Душица веќе се реши да проговори за Милан, продолжи.

– Како е можно никој да не знае каде е тој! Може ли така одеднаш човек да исчезне, без никаква трага?

– Значи, ти си го барала! – свика сестра ѝ Вера.

– Не можам натаму да живеам беа да разберам дали не му се случило нешто лошо на Милан. Дали е жив?! – со полурасплакан глас ѝ одговори Душица.

– Јас ја разбираам и мислам дека е во право, – застапа на нејзина страна мајка ѝ.

– Тогаш, што не одиш да го побараш во училиштето каде што работеше, – попустливо рече Вера.

– Бев. Никој ништо не знае или не сака да каже. Едноставно го нема, вели директорот и не сака натаму да разговара, – призна Душица.

– Тогаш сигурно дека е в затвор. Штом се плашат да ти кажат! Ти, Раде распрашај се, штом сака Душица. – Вера со тие зборови се сврте кон Раде. – Или пак се скарал со директорот и заминал оттаму! – продолжи Вера.

Тој им се развика:

– Тоа е местото каде што би требало да го бараме најпосле. Сакате предвреме да го обвиниме! Ако го бараме таму, по затворите, значи претпоставуваме дека е или криминалец, или политички престапник... Оставете ми мене. Ќе најдам начин што било да разберам. Подобро вие не плеткајте се, зашто таа работа може да излезе голема.

Молчеа подолго време. Беа изненадени од нервозата со која

зборуваше Раде. Стефка почна да ги распрашува за најсекојдневни работи. Раде си влезе во собата. Не можеше да издржи од притисокот на сето што му надојде во главата. Како ќе излезе од оваа ситуација?! Тамам си мислеше дека прашањето во врска со Милан е забравено, еве го, излезе на површина. И што сега да се прави? Како да постапи тој понатаму? Дали да излезе со отворени карти? Ако ѝ каже на Душица, не дека тој го видел, туку дека разбрал оти е в затвор како информбировец, ќе му олесни. Но какви ќе бидат нејзините постапки откако ќе го разбере тоа? Не, не треба да брза. Нека помине уште некое време. Можеби Душица ќе подзаборави на него. Или ќе си најде некое друго момче.

Еден ден, кога работеше со работниците на градбата на куќата, Раде ја здогледа Вера како приближува... Главата ѝ беше невообичаено многу наведната. Триста мисли, лоши мисли, веднаш го притиснаа. Без посебна причина не би напуштила работа и не би дошла дури ваму. Кога ѝ го виде изразот на лицето, на очите, знаеше веќе дека причината за посетата на сестра му не е добра. Таа се повртка малку околу работниците и како да сакаше брзо да си оди. Раде тргна да ја испрати. По нејзиниот израз на очите Раде насети дека се колеба дали нешто да му каже. Изминаа неколку чекори. Вера со тивок глас му рече:

– Не сакам да те плашам, но морам да ти кажам. Бевме со Душица на лекар. На специјалист за срцеви болести. Беше упатена од општиот лекар.

Раде стоеше вкочанет. Го очекуваше најлошото...

– Не е баш најдобра... ќе мора да прима лекови... Редовно...

– Тоа го очекував. Не очекував ништо добро... Да не е најлошо?! – свика Раде и ја фати Вера за раменици.

Вера виде дека брат ѝ многу се вознемири. Се обиде некако

да го успокои со зборовите:

– Можеби не е толку лошо како што изгледа со првото прегледување... Треба повеќе да се испита. Ѐ дадоа доста лекови. – Но притоа Вера не можеше да не заплаче.

Раде толку се исплаши што не знаеше што да прави. Немаше сили ни што било да каже, ни да ѝ погледне в очи на Вера. Таа го забележа тоа и престана да плаче. Но, во главата на Раде копаше само една мисла: дали и тој е виновен за тоа што се случува со сестра му Душица!

Барем еднаш неделно Душица го потсетуваше Раде на даденото ветување да се распраша за Милан. И секогаш го добиваше истиот одговор – дека уште нема никакви информации. Се решаваше да го уцени дека сама ќе тргне по затворите и по болниците, но не го правеше тоа. Почнуваше сè повеќе да боледува. Многу лесно се заморуваше. Апетитот за јадење сосем го беше изгубила. На некаков начин и чувството, потребата да разбере нешто за Милан како да ѝ отапуваше.

Еден ден реши да ѝ се довери на најблиската колешка од работа, која ѝ беше искрена пријателка, за ненадејното исчезнување на Милан. Таа, за да ја успокои, ѝ зборуваше за можноста тој да заминувал некаде во странство, да пребегал, ако му се заканувала некаква опасност. Се разбира, за такво нешто не би му се доверил никому и затоа никој не знае каде се наоѓа. Таквата можност Душица ја прифати како една од спасоносните варијанти, но не за долго време.

По тој разговор со мојата колешка од работата, тоа како да

ми се сӣори можно. Или само сакав да ѿверувам во ѿаково не-ӣӣо. Во ѿаков случај и не би можел да ми се јави, ни да ми на̄и-ше ѿисмо. Ми беше ѿо̄ӣребно ѿака да размислувам. Да се наде-вам. Неосе̄ино ѿоминаа уӣӣе неколку месеци. Наближуваше ѿо-дина̄ӣа на неизвесно̄ӣ. Вера ми рече дека ѿо ѿрашала и чичко Слободан за какви било вес̄ӣи во врска со Милан. И о̄ӣӣа му ни-ӣӣо.

Колку и да не се ӣӣтересирав за ѿолӣӣика, вес̄ӣӣӣе за ѿоа дека има дос̄ӣа лӯе, мно̄ӣу лӯе ӣӣо ѿи за̄ӣвораа, како информ-бировци, дос̄ӣаа од с̄ӣӣе с̄ӣрани. Некои од нив и ѿрвоборци, кому-нис̄ӣи. Не можев ни да ѿомислам дека Милан би се свр̄ӣел ѿро-ӣӣв Тӣӣо. Нашӣе̄ӣо семејс̄ӣиво си беше – со Тӣӣо. Јас и воо̄ӣӣӣо не размислував ѿремно̄ӣу за ѿоа ӣӣо се случуваше наоколу. Тол-ку без ѿрӣӣисна̄ӣа од со̄ис̄ивена̄ӣа ѿра̄е̄дӣја и со нарушено̄ӣо здравје. Не ос̄ӣана мно̄ӣу мес̄ӣо за нас̄ӣанӣӣе во надворешни-о̄ӣ све̄ӣ.

Мајка ми еден ден кажа дека слушнала о̄ӣӣи некои од за̄ӣ-вореницӣӣе, информбировци, за кои не се знаело ни каде се ни да-ли се живи, ѿра̄ӣиле до домашнӣӣе кар̄ӣӣчки на̄ӣӣшани со ѿо неколку зборови. Им одобриле дури се̄а, ѿо една ѿодина, и ѿовеке од ѿодина. О̄ӣкако ми ѿо кажа ѿоа, и самата не знаев зо̄ӣӣо, се ѿонадевав. Очекував секојдневно... Можеби ѿоӣӣаро̄ӣи ќе донесе и кај мене. Поминаа ѿовеке денови. Никаков ѿлас. Почнав да си мислам дека можеби од неко̄ӣо и ѿоради неӣӣо е ликвидирани... а јас ѿолку му се налӯӣив. Не сакав да слушнам за не̄о... По̄ӣоа ѿак ѿи о̄ӣфрлав ѿӣе мисли. Можеби јас ѿака, на ѿаков начин се обидувам да ѿо о̄иравам не̄ово̄ӣо о̄ӣкажување од мене... Да ѿо ослободам од вина.

...Стана во мигот јасно дека поздравувањето е неизбежно. За него, за неа. Вереникот на нејзината сестра, што исчезна пред повеќе од две години, стоеше пред неа! Лице в лице! Толку долго време измина, а не можеа да разберат ништо за него. Од онаа вечер кога необјасниво исчезна. Без збор. Без каква било трага. Едноставно го снема. По изразот на неговото лице, таа веднаш сфати дека тој повеќе се уплаши отколку што се израдува од оваа средба. Вера забележа еден негов несигурен чекор. Тој сакаше да побегне. Како дете фатено во кражба. Веднаш да се изгуби. Да исчезне. Но, и покрај тоа, тој ѝ доаѓаше во пресрет. Се гледаа очи в очи.

– Здраво, Милане... Кај си толку време, каде се изгуби? – со несигурен глас се обиде Вера. Му подаде рака.

Милан се зацрвене. Веднаш потоа стана ужасно блед. Лицето – како изработено од восок. Молчеше. Собираше сили. Рече:

– И сега ме нема.

Вера се збунува.

– Очигледно дека не е баш така. Што не навратиш? Душица уште живее во истиот стан... Сама е. – Вера ги изговори овие зборови брзо, како да се плашеше дека Милан може во мигот да исчезне.

Темно перде како да му го прекри лицето на Милан. На Вера ѝ се стори дека ќе заплаче.

– Да... да... ќе дојдам, – прозборе Милан одвај разбирливо и како да се плашеше уште нешто да не го праша, брзо сврте зад аголот на улицата.

Милан долго не можеше да се прибере. Се случи тоа. Ја сретна сестрата на Душица. Добро беше решил да не излегува. И ете, како нешто да го повлече во ова време токму по оваа улица... Сега Вера ќе ѝ каже на Душица за оваа средба. Зошто е потребно да се расчепкуваат старите рани... По толку време! Зарем Душица ќе сака да го види?! Зарем дури сега, по сè што се случи... Тоа е бесмислено... А ако Душица сè уште чека средба со него? Некакво објасну-

вање? Ако има макар и најмала надеж?... Како да отиде кај неа? Што да ѝ каже? Како да ѝ објасни? Многу нешта се случува оттогаш. Многу тежини му поминаа преку глава. Во овие неколку месеци, откако се врати од Голи Оток, не беше во можност да ја посети Душица. Беше тешко болен. И сега, не би се осмелил!

По оваа средба со Вера, како да постапи?!

Долго се колебаше. Но, истовремено како да се прекрши нешто во него... Осети потреба, неопходност, да отиде кај Душица. Да ја види. Брзо да ја види. Макар само еднаш. Само за малку! Боже, колку ја сакаше!

Штом влезе во уличето и се упати кон нејзината куќа, како да исчезна целиот воздух околу него. Со секој чекор како да пропаѓаше во сè подлабока бездна. На прагот на нејзината врата си помисли дека срцето престана да му чука... Дали ќе се додржи на нозе? Што ако не го прими? Ако го избрка?! Можеби нема да му ја отвори вратата?... А ако Вера не ѝ кажала? Почна да се задушуваше... Осети дека е испотен. Подзастана уште еднаш. А дали не е необмислено ова негово решение да оди кај Душица? Ќе сфати ли таа дека без негова вина ѝ беше нанел срам и страдање... Единствена што ја сакал. Сега уште повеќе. Но, како ќе му поверува?! Како ќе ја убеди во таа вистина?

Не можев да се приберам од денот кога дојде Вера да ми каже дека се среќнала со Милан. И дека денот можеби ќе ме посејти. Вера не знаеше ништо повеќе да ми објасни. Каде бил, што се случувало со него?... Како тоа да ме посејти?!... Така одеднаш?!

По шолку време?!

Сè до нејовото појавување на враштаа на мојот ситан, уште еднаш во мислите ти преживеав овие изминати мачни донини. Со некој неуморен необјаснив фанатизам, во едините шти за мене беа едно самоизмачување, верував дека која-тогаш ќе дојде. Дека ќе се покае за тоа што ми го направи. Ќе ме моли за прошка... Ќе ми се врати. Тоа, тиа верба ми беше пошребна за да можам да живеам! Да не умрам веднаш!

По нејовото исчезнување, како и во време на нашата врска, не постојеа за мене други мажи. На што што се обидоа да ми се приближат, со своето однесување не им дадов можност ни да ми се додворуваат, а камоли да се надеваат дека можат да влезат во мојот живот.

Сè што ситана меѓу мене и Милан го примив како судбина. Се помирих со неа. Нејовото повторно појавување ми се чинеше дека се случува во задгробниот живот... Што би можел сега да ми каже? За себе. За мене...

Милан чекор по чекор се приближуваше кон куќата на Душица. Како некоја натсила да го враќаше назад. Во еден момент нејзината силуета се мерна зад танката завеса на прозорецот. Чудотворно го привлече. Со забрзани чекори, несвесно го измина останатиот пат до влезот. Затропа. Беше ли тој самиот Милан, како да не знаеше. Личеше на механизам. Нечовечко суштество. Без глас... Без зборови.

Душица веднаш отвори. Не беше свесна дека стоела во исчекување до вратата. Дека сите денови, откако ѝ кажа Вера за средбата со него, постојано го очекувала.

Во мигот го виде изгубен. Беспомошен. Како осуденик кој знае дека секој момент ќе дојде до извршување на казната. Нема ни

најмала надеж за помилување... Со букет бели ружи во раката.

Како влезе Милан, како го пречекори прагот, и самиот не знаеше. Тргнаа еден кон друг... Но, времето на разделбата, горчината собирана во моминското рането срце, тегобите што нему му поминаа преку глава, оваа преградка ја направија апсурдна. Таа се претвори во ракување. Дури не топло. Не ни срдечно. Како на луѓе што се поделиле и веќе се помириле дека нема да дојде до нивна повторна средба... Без да смогнат сили да се погледнат в очи, молча. Што да се каже... Од каде да се почне... Кој да почне...

Душица не се сеќаваше кога ги зеде белите ружи од неговата рака и кога ги стави во вазната со вода.

Со глас како да не беше негов, туку на некој од под земја, Милан рече:

– Ете, помина толку време... Јас и порано сакав... Не можев... Не дојдов... Не оти не сакав. Не можев... Бев во затвор, – се обиде Милан, откако Душица го покани да седне. Во истата таа фотелја, во која седел неброено пати. Во собата, од неговото затворање, ништо не се беше изменило.

Кога го виде вчудовидениот израз на лицето на Душица, брзо додаде – не како криминалец, политички...

Тишината беше неиздржлива.

Сепак, тој се реши да зборува.

– Знаеш, во онаа вечер, за давањето збор, формално, поради роднините – само на неколку минути пред да излезам од станот, веќе свечено облечен за веридбата, возбуден но и радосен, некој не многу силно тропна на вратата. Во станот, во училиштето. Побрзав да отворам, мислејќи дека е домаќинот, но двајца непознати луѓе грубо ме истуркаа назад во собата. Кажаа дека се од УДБ и ми наредија да тргнам со нив. Јас се обидов да разберам која е причината за моето приведување. Не ми дозволија што било да прашам. Така се најдов зад решетки. Во тој момент во училиштето немаше

жива душа. Никој не виде и не разбра дека ме водат во затвор. И да имаше, не верувам дека би ми дозволиле да ти испратам порака. Најстрашно ми беше што тоа се случи токму таа вечер! Знаев колку ме чекате, со сите најблиски роднини и пријатели. Колку сето тоа ќе биде ужасно за тебе и за твоите. Бев беспомошен.

...Нели ти раскажував дека мајка ми и татко ми се загинати во војната. А и баба ми во меѓувреме почина. Бев свесен дека нема кој да се распраша каде сум. А и за тебе знаев дека нема да смееш. Заради твоите...

Пак тишина.

И пак гласот на Милан.

– По седум месеци безмилосно измачување во затворите, ме испратија на еден пуст остров. Се вика Голи Оток. Во логор специјално направен за информбировци. Ме крстија информбировец...

...Сè што се случуваше таму, уште од првиот ден, беше ужасно. Постраотно од сите логори во време на Втората светска војна, изградени од Хитлерова Германија, од фашистите, каде беа уништувани луѓето од целиот свет кои не ѝ припаѓаа на „чистата“ ариевска раса.

Сега ние бевме прогласени за „сталинисти“ – за разлика од „чистата раса“ – „гитоисти“. Каква збрка во главите! Во умовите! И сето тоа преку ноќ! Дали си за Тито или за Сталин? Кој ја направи таа поделба?! За нашата Комунистичка партија – или за Советската, Болшевичката, Лениновата?! Кој одеднаш ги спротивстави?! Борбата во таа ужасна војна против фашизмот, која тукушто заврши, нели ја водевме заедно, и заедно победивме?! Нашата определба по примерот на СССР, првата земја на социјализмот, нели е социјализам? Општество на рамноправни луѓе? Да нема богати и сиромаси, да нема невработени, да нема гладни, бездомници?! Да-

ли оваа „кавга“ не беше намерно смислена за да бидат ликвидирани стотици вистински комунисти?! Кој ја смисли?!

Луѓето беа доведувани без никакво судење на Голи Оток. Само за некој изречен збор, дури можеби и само двосмислен... Како дилема. Прашање. Недовршено прашање... Најчесто упатено кон најблискиот, колегата, соседот, познатиот...

Знаеш ли колку луѓе таму изумреа? Врвни личности! Јаки интелектуалци! Научници, писатели, музичари, сликари... Некомунисти, комунисти... Некои од нив животот ѝ го беа посветиле на борбата за поправедно општество. Наместо награда за тоа – казнети. Без вина обвинети. Осудени од нелуѓе обземени од лакомост за власт. Од страв да не ги изгубат своите заграбени, незаработени имоти. Богатства. Своите незаслужени функции. Работни места. Тие се уплашија дека некој ќе се организира да им ја урне таа и таква држава, што им ги обезбеди сите овие привилегии. Не можев да се помирам со тоа! Зарем тоа беше смислата на борбата, на Револуцијата?! Идеалот на сите кои влегоа во таа борба, положувајќи го најскапото – животот. Идеалот за живот поинаков од постоечкиот, живот барем приближно еднаков за сите. Човечки...

Душица, од моментот кога влезе Милан, стоеше вкочанета. Како да не го познаваше овој човек кој седеше спроти неа и незапирливо зборуваше. Уште еднаш ѝ се стори дека сето ова се случува во некој друг живот. Задгробен. Зошто Милан ѝ го кажува сето ова?... Кому му е потребно?... Што ќе измени во нивните веќе изминати животи? Нив ги нема... Кој се вратил од задгробниот живот... Сакаше да го прекине... Можеби, ако молчеше, само со неговото присуство... ќе беше повеќе – тој, оној поранешниот Милан... Нејзиниот... Но, Милан зборуваше... Овој Милан... Незапирливо...

...Таму, на тој безживотен остров, брзо сфатив дека се прави сè, со сите физички и пред сè психички малтретирања, човекот да

ги изгуби својствата на човек. Да се отчовечи. Да се претвори во античовек. Тоа беше цената да се остане во живот. Тука. Каде што бевме заобиколени од нелуге, од сверови. Од мачители без ни едно човечко својство... И... во еден момент ќе сфатиш дека поради сите тие чудовишни методи на невиден, непрекинат притисок, постои опасност да не остане ништо од тебе, од твојата личност, од човечкото во тебе и, бидејќи не ќе можеш да ги убиеш сверовите околу себе, ќе посакаш да се убиеш себеси. Или... од тоа ужасно чувство, ќе полудиш! Многумина така завршија... Полудуваа... Ако не беа убиени. Или... ако не умреа од изгладнетост... Од жед! Жед... Ужасна, неиздржлива! И токму во таа, таква состојба, бевме принудувани на натчовечки физички напор. Истовремено тепани со раце, ноже, метални шипки, дрвени стапови, водени јажиња врзани во јазли... Многумина „воспитувачи“ тепаа до смрт – еден сам, беспомошен... Некогаш само поради догорче подигнато од земја и ставено вуста... Или несоодветен збор... Најчесто дека не сака тоа што не го сторил, да каже – дека го сторил! Дека не вели за нешто што не било – дека било!

Милан ни во еден момент не погледна во Душица. Да види дали таа го слуша... Како да не ѝ беше упатено сето тоа нејзе. Како да мораше еднаш некому да го каже. Негова исповед... Кажување на сите луѓе... Да знаат...

Изразот на лицето на Душица беше како на тажачка што оплакува некого кој заминал неповратно. Или како да се оплакува самата себеси. Сознанието дека не може него да го обвини, за сè што таа истрада сите изминати години, сосема ја парализира. Сега не може ни да го нападне. Ни да се нафрли кон него со погрдни имиња. Станаа бесмислени и клетвите што му ги испраќаше нејзиното срце, затоа што ја изневерил нејзината љубов. Дека ѝ ја уништи младоста. Ја остави без радост во најубавите години од животот... Ја остави без семејство, без деца... Ќ го наруши здравјето... Секојдневно

зема лекарства... Срцето ѝ е заболено...

Потајно го чекаше моментот кога сето тоа ќе може да му го каже. Да му се навика. Да го повреди...

Сега... оеднаш, сега, пред неа стои нејзиниот сакан, толку изнемоштен! Загубената нејзина љубов – толку измачена! Без ви-на неповратно фрлена во бездна! Почувствува страшно сожалување кон него. Кон себе. Ѐ доаѓаше да се расписка. Да ги бара назад загубените години среќа. Неродените деца. Убавината на заедничкиот живот со саканиот. Враќањето на вербата во животот... Како, од кого?!... Зарем од луѓето сверови, за кои тој целото ова време, откако дојде, зборуваше. Од тие што љубениот ѝ го одзедоа во најубавиот миг од нејзиниот живот и ѝ го вратија откако убиле сè во него. Го убиле него. Овој овде беше само некој кој наликуваше на Милан... Се обиде да насре во неговите очи – да не ќе најде барем искра од пламенот во нив. Попусто! Сè беше згаснато. Дури и лицето, кожата на лицето, опадната. Безживотна. Како и сите негови движења. Сè повеќе стануваше свесна дека нема да може никому да му се одмазди. Ни на таа зла сила што немилосрдно ги измени нивните животи. Ги уништи... Неповратно...

Гласот на Милан доаѓаше до неа како оддалеку, како ехо на зборови одамна изговорени...

...Речиси по две години поминати на островот, добивме дозвола да напишеме по едно писмо на некој од најблиските. Во него, пред сè, моравме да ја искажеме нашата благодарност кон народната социјалистичка власт и држава што е толку милосрдна и ни дава можност „да се поправиме“. Да се вратиме од погрешниот „на правиот пат“. Благодарност на Партијата и нашиот голем водач Тито – за сè што прават за нас – „предавниците на народот и Партијата“.

...Откако го слушнав ваквото известување, таму пред стротот, силен грч го опфати целото мое тело. Уште едно понижување.

Перфидно смислено!... Каков цинизам – благодарност! За што?! За злоделата што ги вршеа секојдневно врз нас! Дали со ова извештување тие покажуваа дека мислат оти од сите нас веќе успеале да направат идиоти?! Многу се излажале!

...Истовремено, веднаш се исправив пред прашањето: јас кому ќе му напишам?! Тебе... И сто души да имав најблиски роднини, и мајка ми и татко ми да беа живи – тебе ќе ти напишев. Да знаеш колку исплакав за тебе кога никој не ме гледаше. По цели ноќи. Колку истрадав! Еднаш бев блиску до тоа сепак да ти напишам. Но, дојдов до сознание дека на никој од твоите нема да им биде пријатно да добиеш писмо од Голи Оток. Затоа те поштедив. И тебе и твоите.

Милан молчеше извесно време. Тишина! Молк.

Пак гласот на Милан. Бесконечен. Мачен. Неиздржливо мачен монолог! Одеднаш стана и почна да разоудува од едниот крај на собата до другиот. Како ова што требаше понатаму да го каже да беше уште поболно за него.

...Во таа пустелија немавме никаков контакт со светот. Со животот. Само невини казненици, страдалници како мене, и немилосрдни иследници, жестоки милиционери и мачители од секаков сој. Таму беше разработен ужасен систем на присилна спротивставеност на едни против други. Постојана пресија – предај го најблискиот – пријателот, соседот, братот, сестрата, таткото, синот. Дај изјава против кого било, макар и лажна, да, да, и лажна, ако не сакаш да бидеш малтретиран, понижуван до граници кои не може да ги прифати нормалниот човечки ум. Стани долен кодош по секоја цена, инаку никогаш нема да го напуштиш тоа змиско гнездо на змии отровници.

Душица стана. Отиде во бањата да се исплиска со ладна вода.

Не можеше веќе да издржи. Се понадева дека Милан ќе престане со зборувањето. Ако тој не престане... таа веќе чувствуваше дека не ќе може да остане на нозе. Ќе се струпולי... Сето тоа што го раскажуваше беше толку страшно, мачно, ужасно... Срцето нема да може да ѝ издржи...

Кога се врати, тој сè уште зборуваше... Очигледно не го беше ни забележал нејзиното отсуство.

...Бев свесен дека не смеам да ти напишам. Дека твоите се со Тито. Дека, сакале или не, ние сме на различни страни. Како би можело да биде поинаку. Брат ти беше во милицијата, чичко ти во врвните политичари.

Одеднаш пак настана тишина. Подолга тишина. Душица пак се понадева дека е тука крајот. Но, се излага. Повторно му го слушна гласот:

...А знаеш што е уште поцинично?! Кога ме затворија, јас воопшто не бев на страната на Информбирото, односно против Титовата линија. Сè уште не бев навлегол во причините за спорот меѓу Советскиот Сојуз и нашите, односно во содржината на Резолуцијата на Информбирото. Таму станав информбировец! Таму! На Голи Оток! Кога видов кои и какви беа „претставниците на народната власт“ и со кои методи се пресметуваа со затворениците. Со политичките затвореници. За некои од нив, некои од иследниците и милиционерите, се зборуваше дека биле довчерашни соборци со информбировците. Но јас бев сигурен дека најголемиот дел од нив никогаш немале ништо заедничко со борбата против хитлеризмот, уште помалку со Револуцијата. Дури соработувале со окупаторот или отворено се бореле на негова страна. Некои, како што отпосле разбрав – беа исполнети со омраза кон социјализмот и ко-

мунизмот. Имало и довчерашни припадници на редовите на четниците или на усташите. Исто така и осуденици, криминалци, луѓе кои извршиле убиства, а биле ослободени од затворите за да бидат наши мачители. На нас, кои бевме жестоко казнети. А зошто?! Понекој само затоа што бевме од некого наклеветени. Или пак, членови на семејство од кое некој бил веќе затворен како „информбировец, сталиновец“, како што најчесто нè нарекуваа.

... Еднаш случајно слушнав и ваков разговор од „превоспитувачите“: – Зошто да го убиеме, не мора толку брзо да цркне. Уште некое време ќе се позабавуваме со него!...

Не нè убиваа, само за да уживаат во нашите маки и понижувања на кои нè подложуваа...

Еднаш, кога „изнесував став“, така се викаше кога нè повикуваа во бараката пред повеќе казненици и иследници да зборуваме дека сме се „покајале за злоделото што сме ја издале Партијата и народот и сме се вратиле на Титовиот пат“, јас реков дека ми треба уште време. Се слушна во тој момент од повеќе грла – уа бандо! Убијте ја бандата! Десетици затвореници и милиционери се нафрлија врз мене, ме турнаа на земја и тепаше кој кај ќе стигне. Сум се онесвестил. Ме потурале со вода. Не знам како останав жив. Така искршен, вечерта, цела ноќ по казна стоев над „киблата“, така се викаше бурето во кое мочаа десетици затвореници сместени во бараката. Стоев со главата над мочката.

Милан гласно плачеше... Липаше...

Оеднаш му се стори премногу тивко... Сфати дека Душица не е во собата. Не беше ни во другата. Ни во кујната. Ни во бањата. Зарем го оставила сам во станот?

Подизлезе надвор. Таа седеше на скалата. Седна до неа. Ја помоли да му прости што толку многу зборуваше. Што ѝ изнакажа толку страшни работи. Душица седеше неподвижна. Како одземена. Избезумена... Тој се почувствува ужасно многу виновен. Се сети

колку беше таа кривка, нежна. Којзнае колку ѝ било мачно да слуша за сите тие ужасни нешта за кои тој толку долго зборуваше. За да излезе на ваков начин надвор... Кутрата...

– Душице, ќе ти достуди, – рече внимателно Милан. – Влези си внатре. – Посебно го нагласи тоа – влези си. Сакаше таа да разбере дека тој веќе нема да влезе.

Душица и натаму седеше скаменета. Тој ги виде солзите што се слеаа по нејзиното лице. Да ја прегрне. Да ѝ ги избрише солзите. Се уплаши да не го оттурне...

Милан тргна со сосема бавни чекори кон излезот од дворот. Одвај пречекоруваше. Надежта дека ќе го слушне нејзиниот глас, со кој таа ќе го задржи, речиси ја немаше...

Глас од дворот не се слушна. Излезе на улица.

Се обвинуваше себеси во очај. Зошто дојде кај неа онака одненадеж, по толку време?! Се охрабри затоа што се сретна со сестра ѝ! Зошто ги врати назад страдањата нејзини и негови, иако се гледа дека тие никогаш и не престанале. Уште еднаш ѝ нанесе болка на саканата, единствената жена.

Долго се движеше низ градот, додека го држеа нозете.

Не тргна кон училиштето. Таму, во едно од училиштата во Б., му беа дале помошна просторија, до задниот влез. Колку да има каде да се прибере. Да преспие. Не му дозволија да им предава на учениците. Работеше одвреме навреме како продавач во една продавница. Го познаваа од порано. Му беа пријатели кога беше професор. И за тоа сигурно прашале во УДБ, дали смеат да го примат. За продавач. Му даваа по некоја пара. Повеќето од луѓето бегаа од него. Се плашеа да се поздрават, а камоли да поразговараат со него.

Милан одеше како избезумен по широката улица. Едноставно, не знаеше каде оди. Не можеше да си прости што се реши да ја посети Душица. Да го наруши нејзиниот мир, кој очигледно си го

беше создала во овие изминати години. Без него. Каде згреши? Му се стори дека не успеа со ниту еден збор да допре до неа. Или ја преплаши? Не требаше ништо да ѝ зборува за минатото. Зарем тоа може нешто да ѝ значи – сега, по толку страдања?! Но, таа мора да знае, да ги знае причините и виновниците за нивната разделба. За страшните маки низ кои помина...

Не! Како ништо да не допре до неа. Му се стори дека таа се беше оградила со некаков непробоен ѕид, кој не пропушта никаков звук. Дека тој зборуваше од другата страна на ѕидот. Сега, и последната надеж е изгубена. Надеж за средба. Надеж за контакт. Макар како пријатели... Какви пријатели!... Таа можеби сега уште повеќе ќе го отфрли. Ќе го смета за човек кој ги издал Партијата, Државата, Раководството, Народот, како што им повторуваа илјадници пати иследниците! Тука, во затворите. Таму, на островот. Мачителите од секаква сорта. Па по некои „патриоти“ дури и во психијатриската болница, каде што се лекуваше по доаѓањето од Голи Оток. Повеќепати...

Требаше да знае дека е невозможно таа него да го сфати! Би му било страшно сознанието и Душица да смета дека е виновен за тоа ужасно што му се случи! Па според тоа – и виновен за нивната разделба и за нејзината трагедија. За изгубеното здравје. Негово и нејзино. Не, таа не може така да мисли. Да верува во такво нешто!

...Беше се стуткал под мостот, полусмрзнат, кога го осветли еден милиционер. Се тресеше. Откако му ги прегледа документите, милиционерот забележа дека не е нешто во ред со неговото здравје. Без претходно што било да му каже, го качи во милициската кола. Милан не се противеше. Му беше сеедно каде го носи. По извесно време сфати дека е во психијатриската болница. Тој се обиде, во полусвесната состојба во која се наоѓаше, да им се спротивстави на лекарите и болничарите кои сакаа да го задржат. Не успеа. Тие му кажаа на милиционерот дека може слободно да си замине, а

Милан да го остави. Дека е тој нивни чест пациент.

Пак никој не знаеше ништо за Милан. Ниту за тоа дека е во психијатриската болница. Ни Душица.

Долго не преспианав да ѝлачам оѝкако влејов назад во сѝанноѝ. Коѝа лејнав на креветѝоѝ, бев во ѝолусвесна состојба... Така бев засѝала. Се разбудив ѝо неколку часа целѝа ѝреѝоѝена. Сонував мачен сон. Сакав да не мислам на соноѝ, но не можев. Од соноѝ се секавав на ѝоа дека Милан се давеше... во нечисѝа маѝна река... Јас сѝоев бесѝомошна на бреѝоѝ... Не можев да му ѝомоѝнам... Не усѝеав ни да се обидам. Маѝниѝоѝ водоврѝеж ѝо ѝовлече надолу... Тој сон ѝреку целѝоѝ ден ме ѝроѝонување. И сѝие следни денови. Каде и да одев, иѝо и да ѝравев, сликиѝе од соноѝ беа со мене.

Посѝојано ме ѝроѝонување и ѝрашаѝеѝо: иѝо се случи во моѝаѝа свесѝ во часовѝе коѝа Милан беше кај мене? Ми се блокира мозокоѝ. Ме обзеге некаква вкочанеѝосѝ. Безживоѝносѝ. Бев во шок. Говорѝоѝ ми беше одземен. Не му кажав на Милан макар и еден збор за уѝеѝа. Не му раскажав колку боледував ѝо неѝо... Дека ѝо чекав... Здравеѝеѝо ѝо изѝубив ѝо неѝо... Сеѝа, коѝа ѝој дојде... не најдов сили докрај да ѝо ислушам... Ке ѝо доуниѝѝам... И ѝоследнаѝа надеж ке ја заѝуби... Надеж за неѝо... за нас.... Се исѝлашив коѝа сѝанав свесна дека не знам ни каде да ѝо ѝобарам. Дека не знам ни неѝова адреса на живеене, ни дали има ѝелефон. Дека ѝак ѝо изѝубив. Многу се исѝлашив!... Можеби, ако ѝовѝорно се среѝнеме, неѝо ке се измени. Ке се враѝи. Длабоко во себе сеѝа веќе знаев дека ѝој ни малку не е виновен за сѝ иѝо ни се случи... Шѝо вака излеѝоа рабоѝиѝе меѝу нас... Коѝа беше ѝаа зла сила иѝо ни ѝи униѝѝи живоѝиѝе? Некоје чудовиѝе иѝо имаше облик на човек, на луѝе... на ѝовеќе луѝе. Повеќе чудовиѝа, иѝо само надворешно ѝоѝримиле човечки облик.

Душица се колебаше дали да ѝ каже на сестра си за доаѓањето на Милан. Ни самата не знаеше како ќе ѝ објасни на Вера што се случи меѓу нив, кога тој дојде. Ни зошто таа така го прими Милан, заради кого сите овие години ги исплака. Што се скрши во неа?

Што ѝ требало на Вера да го повика во нејзино име? Од каде таа знаела дали Душица е подготвена за таква средба? Постапила сосема непромислено! Нејзината намера била добра. Но, кога се сретнале, требало да му земе адреса или телефон. Потоа да ѝ каже, ако сака да му се јави и да се договорот да се сретнат. Ова сето, оваа нивна средба, најмалку личеше на средба на двајца што толку многу истрадале еден за друг. Како сега да разбере каде живее, каде да го најде?!

Раде, во полузаспана состојба, се движеше по широката улица. Трета ноќ како не спиеше добро. Градбата на куќата бавно одеше. Мајсторите беа недисциплинирани. Доаѓаа да работат кога сакаа. Материјалот за градба не се наоѓаше лесно и не беше квалитетен. Но, тоа е што е. Ќе се турка некако. Потешката работа беа малкуте часови за спиење. Тој се излажа кога мислеше дека ќе може постојано ноќе да работи во милицијата. Не беше лесно да се биде иследник во одделението за криминалци. Се надеваше дека ќе може дење да поспива малку и ќе ја гради куќата. Но тоа сè повеќе му стануваше страшен товар. Имаше чувство дека нема да издржи. Главата постојано го болеше. Му се присторуваше некои сенки, како да го следат. Дури ги слушаше нивните чекори. А и во последно време се заредија некои закоравени криминалци. На испитувањата се однесуваа силециски. Му се закануваа. Го заплашуваа дека ќе му се одмаздат кога ќе излезат надвор. Не само нему, туку и на семеј-

ството, на сестрите... Поради постојаната ненаспаност можеби беше станал преосетлив, но сето тоа му се моташе низ главата. Лоши слики му се врткаа пред очите. Некои од затвореници беа вистински злосторници. Нема да може да ги спречи во нивните зли намери кон него и кон неговото семејство. Стануваше злобен. Работата му беше сè понеподнослива.

Не еднаш помислуваше да бара од чичко си да го премести на друго работно место. Во друга институција. Но, му беше срам. Ете, ќе каже чичко му – малку му најдов работа, па уште пребарува. Со тоа никакво образование. Учењето никогаш не му одело баш најдобро. Ќе тера уште некое време вака, па ќе види.

Не мала грижа му беше и сестра му Душица. Знаеше дека Милан одамна е на слобода. За среќа, не го беше сретнал. Ако се видат, што ќе му каже за средбата во затворот? Да рече дека не го препознал – нема да му поверува. Но, тоа веќе не е важно. Душица ако разбере дека тој, по неколку месеци од неостварената веридба, го видел Милан во затворот – ќе биде трагедија.

Секое доаѓање на постарата сестра кај него го плашеше. Мислеше дека му носи лоши вести за Душица. А вестите и не беа добри. Душица сè повеќе имаше проблеми со дишењето и со срцето. Лекарите сè повеќе ја предупредуваа – да не се нервира, да не се преморува, да јаде повеќе овошгија и зеленчуци. Да излегува и да шета на чист воздух. Но, Душица се беше затворила и дома и во себе. Од дома на работа. Од работа дома. Не се дружеше со никого. Раде чувствуваше потреба да ја види.

Сакав да се среќинам со браќи ми Раге насамо. Му се јавив на работна по телефон. Му закажав средба на градбиша. Морав да разговарам со нејо.

Никој немаше дојдено од работнициите која сијшнавшаму.
Раде ме дочека.

– Милан беше неодамна кај мене. По шолку јогини, – мурков на Раде, онака одеднаш. Бев премоноу возбудена.

Ми се сијори дека на Раде му зајре здивоји. Не ледаше во мене.

– Бил во зајвор... И на Голи Ошок!...

Раде и нашаму се обидуваше да не ледаше во мене.

– Како ти, за шолку време, да не разбереш?! Ни еден од твојите колеги да не ти каже? Можеби ќе можеше да му помогнеш. Да го извлечеш... Ќе можеше нешто да се сјаси... Да не пројадне сè... Да не ни се унишатај живојите...

Ми се сијори дека на Раде сосем му се исуши грлото. Ни лунка како да немаше. Одвај усееа да пројовори:

– Која го зајвориле?! За што? – Ми се сијори дека Раде се обидува убедливо да лаже, како да е изненаден.

– Ти знаеш дека тој беше комунист, – јас бев ујорна.

– И? Па што... – Раде се правеше наивен.

– Е, нели некои од нашите комунисти беа за Резолуцијаа на Информбиројо, со која се најааше Тито, за некакви прешки. За тоа дека скривал од титој за социјализам. Друштак засиана од ситраната на Тито. Милан бил наклеветен од чуварој на училиштето дека е пројив Тито.

Јас ледаше во Раде. Тој беше блед и гишеше тешко, како да му недостигааше воздух.

По извесно молчење, Раде одвај изуси:

– Тоа не е можно!

– Што не е можно? Дека бил в зајвор? Сигурно нема да лаже! – Нервозно рејав.

– Не што, туку...

– Не сфаќам како никој од нас да не разбере за тоа! Ти веруваши дека чичо не знаел?... Јас не верувам... Но, што е завршена

работи! Сега е доцна за што било да се нервираме! – реков разочарана, бидејќи не успеав ништо повеќе да разберам од браќиот.

– Зошто не ми веруваи дека не знаев?! – Овие зборови ѝ изјовори Раде со длабока болка во гласот... Задавено. Се чинеше дека секој момент ќе зајлаче.

– А знаеш кој е најмногу виновен – јас. Мојата џордоси! Повредена суеџа. Се секаваи дека ти, оџкако Милан не дојде на веридбаџа – џредложи да одиџе да видиџе ништо да не му се случило. Јас каџеџорично одбив. И следниџе денови не сакав веќе ништо да слушнам за неџо. Сџанав џлува и слеџа за штоа што се случувало во неџовиот живоџи, мислеџи дека лажел дека ме сака. Дека сака да живееме заедно. Во џиџе моментџи мислев само на себеси. Така ја заџечайџив неџоваџа судбина. И својаџа.

Устата на Раде сосем му се исуши. Ни капка плунка. Ужасно нешто му го задави грлото. Во тој момент да ѝ кажеше на сестра му дека само по неколку месеци од затворањето на Милан се сретнаа со него во затворот, таа ќе паднеше од срцев удар на самото место. Или ќе побегнеше од него! Немаше да сака да го види до крајот на животот.

Не, тоа нема да го направи. Кога веќе еднаш се реши да крие, ќе крие до крај. Дали Милан не ѝ кажал за тоа? Но, ако тоа го сторил, Душица веднаш ќе го нападнеше. А можеби се преправа, го искушува?

– Од каде ќе разберам? Зарем еден затвор има во државава? Ти знаеш дека јас работам само со криминалци. Исто така, можеби само малку го држеле тука во некој затвор и брзо го испратиле на Голи Оток.

Раде правеше максимални напори да звучи уверливо. Не ни погледнуваше во сестра му. Се плашеше дека таа од изразот на неговите очи, или можеби движење на некој дел од лицето, ќе сфати дека ја лаже.

– Не знам зошто ги враќаме работите назад. Но ете, човек понекогаш сака да ја знае вистината. Ако разберев тогаш, набргу, можеби ќе можев некако да му помогнам. Преку тебе, преку чичо. Ти знаеш колку ме сака чичо.

– Подобро што не си знаела. Подобро и за тебе и за мене, па и за нашиот чичко, кој сè направи да нè изведе на пат. Како да има пет деца, а не две. Само тоа уште му требаше. Да го доведеме во ситуација политички да заглави! И ние ќе пропаднемме. Уште пред него.

Раде почувствува дека Душица се изнервира.

– Како можеш така да размислуваш, толку ладнокрвно, за тешката судбина на Милан. И тебе ти беше другар. Ајде мене остави ме. Мојата љубов кон него. Заедничкиот живот што пропадна.

Душица молчеше. Потоа почна да зборува сосем тивко. Како сама за себе:

– Нему немало никој да му помогне. Кутриот. Никој не знаел дека е во тоа пеколно мачилиште. Толку бил обсирен, што и единствениот контакт што можел да го оствари, со кое било живо суштество надвор од тој пекол, со мене, неговата сакана, макар преку писмо, не го направил. Не сакал никого да повреди! Знаел дека тоа писмо би било жиг на семејството, на мене! На нашето семејство, за кое бил убеден дека е од другата, „титовата“ страна. Се осудил и натаму на таа страшна самотија, поднесувајќи ја сам својата ужасна мака!

– А што мислиш, во тие години на најголемиот, најостриот судир на нашето раководство со советското, ќе можев јас нешто да сторам за Милан? Веднаш ќе ме исфрлеа од работа и ќе ме затвореа, само уста кога би отворил во негова одбрана. Ќе мислеа дека сум поврзан со него, дека имаме организација, па дури и дека намерно сакал да се ожени со тебе, за да можеме поскриено да работиме против државата. А во таква ситуација, чичко ни или ќе морал уште поостро од другите да нè нападне, да нè обвини, или и тој да настрада!

– Но како, кога тоа немаше да биде вистина, кога не сте виновни? – реагираше остро Душица.

– Е, на тоа прашање не само никој што немаше да ти одговори, но и не би ни смеел некој да го постави. Јас дури за Милана мислам дека здробил некаква глупост, за која го ставиле зад решетки. Не верувам дека имало нешто посериозно. Како и да е, добро си одлежал. Којзнае колку се изнамачил!

– Тоа се обиде и да ми го каже, сега, кога се видовме по толку време. Вели, ме крстија – информбировец. Јас не бев. Но таму станав, на Голи Оток. Тие за тоа придонесоа, со невиденото физичко и психичко измачување.

Раде постојано се обсрнуваше де лево де десно, де наназад. И во воздухот имаше уши што можеа да прислушуваат. Патот до куќата му се стори бесконечно долг. Целиот овој разговор, секој збор на сестра му за Милан му длабеше во главата, како сврдел. Дали навистина не можеше да му помогне? Самиот тој, Раде?! Зошто во тие денови беше толку исплашен? Можеби, ако тогаш не скриеше од сестра му, таа ќе помогнеше! Можеби таа ќе бараше други луѓе што ќе можеа да докажат дека е невин. Дека погрешно бил разбран. Сакајќи да ја заштити, тој можеби најмногу придонесе да се уништи животот на Милан. И нејзиниот... Целиот беше згрчен. Ни во еден момент не можеше да се сретне со нејзиниот поглед... Не... сите ќе ги уништеше власта. Целото нивно семејство, заедно со Милана... А зарем вака не се? И вака се уништени!!!

– Не ми кажа како заврши средбата со него? – Раде сакаше нешто повеќе да разбере од Душица.

– Подобро да не знаеш. Се однесов како најголема идиотка. Нема да можам никогаш да си простам.

– Не зборувај глупости!

Душица помолче. Како да собираше сили да продолжи.

– Ни сега не можам да објаснам што се случи со мене од моментот кога Милан тропна на вратата. Кога му отворив. Кога вле-

зе. Оеднаш ми се стори како да не е човекот што сум го сакала. Како да не беше тој со кого сум била подготвена да почнам заеднички живот. Тоа беше некој друг.

...Се сеќавам дека многу зборувавше. Долго зборувавше. Кажуваше за сè што издржал во затворот, тука во Б. Па на патот до Голи Оток. Тоа беше толку многу и толку мачно! Боже, низ какви страдања поминал! Почнав да се задушувам. Мислев, секој момент ќе се онесвестам. Не можев да поднесам да го примам сето тоа. Уште повеќе што му се случувало токму нему. На мојот Милан!

Не можев ни да го дослушам тоа што сакаше да ми го каже. А тој кутриот се исповедуваше како пред сакана жена. Ми кажуваше за маките...

– И што, го прекина и му рече да зборува за нешто друго? – се поослободи Раде.

– Тоа да го направев, ќе личеше на нешто! – рече Душица откако помолче.

– А ти, што направи? – беше упорен Раде. Се обидувавше колку може повеќе да разбере.

– Што направив? Нешто најмизерно! Излегов на скалите и го оставив сам во собата!

– Е, дури сега не можам да те разберам! Цел живот си го упропасти заради него... Ама пречек! – Раде навистина беше изненаден.

Душица молчеше. Потоа со некој длабок, необичен глас и со нешто фатално, застрашувачко во него, продолжи:

– Можеби е најдобро што излезе така... Мислам дека и тој сфати дека за што било... е доцна. Зошто да си создаваме празни илузии? Тој е сосема уништен... И јас исто така!

– Не зборувај глупости, – ѝ свика Раде и силно ја стегна за рамото.

– Не се тоа глупости... Наскоро ќе останеш без помалата сестра.

Раде се стресе. Се уплаши од зборовите на Душица. Ѓ го свр-

те лицето кон себе. Бараше да прочита друго нешто во него. Тоа му се виде уште побледо. Поизнемоштено од кога било. Болка го застега во градите. Му се стори дека тука ќе се сруши, пред неа. Боже, како ќе живеам понатаму ако навистина се случи таква трагедија, – си помисли. Не, тоа не смее да биде, се обиде сам да се утеши. Треба да се растрчаат и по други доктори. Да разговара со чичкото. Да се бараат ако треба доктори и во странски земји. Сè да се продаде. Не му треба куќа. Ништо не му треба. Како можеше досега да се чека ако е така сериозна работата со нејзиното здравје? Зошто нему никој за тоа отворено не му кажува? Уште утре рано ќе оди кај Вера. Не може од него таа да крие ако на Душица поради нарушеното здравје животот ѝ е во опасност. Па и мајка му мора да знае. И чичко му. Да се презема нешто итно.

Душица разодуваше по градбата.

– Внимавај, – ја предупреди Раде. – Има многу шајки на штиците. Да не згазнеш на некоја.

– Голема работа... И така и така...

– Навистина сакаш да ме нервираш. Зборуваш неконтролирано...

– Добро де, ајде така нека биде...

Раде гледаше на градбата без радост. Му се стори дека и Душица исто се чувствува...

– Слушај, сестричке. Уште денеска да си го побарала Милан!

– Ти се шегуваш! Сметај дека Милан е мртов, дека сестра ти Душица е мртва... Да си немаш никаква надеж...

– Да беше помала, ќе те натепав. Сериозно ти велеам!

Душица гласно се изнасмеа, како што не беше ја слушнал да се смее одамна.

– Ако не сакаш ти, бидејќи така неубаво си постапила, кажи ѝ на Вера да го побара. Да му се извини во твое име. Нека му каже дека психички не си била подготвена за таа средба... И што било друго во таа смисла.

Душица одеднаш стана сериозна, дури нервозна.

– Ајде да го оставиме Милан. Веќе претеравме. Не можеме да ги силиме работите да бидат онакви какви што не можат да бидат.

Раде сфати дека треба за нешто друго да почнат разговор. На крајот и ќе се скараат.

Телефонот упорно свонеше. Раде слушаше како низ сон. Не, тоа изгледа некој свони на вратата. Како можат толку рано да свонат? Стана. Одвај ги движеше нозете, како пред парализа. Реско ја отвори вратата. Немаше никој. Пак легна. Јас изгледа халуцинирам. Кој може да свони ноќно време? Освен ако има некој итен случај во милиција.

– Раде, денеска те фатила мрзата, ги остави со саати работниците да те чекаат, – го слушна остриот глас на мајка му.

– Кои работници? – Раде пак мислеше дека тукушто легнал.

– Ама ти изгледа уште не си разбуден?! – го слушна набрзо потоа уште поостриот глас на мајка му.

– Ти пак, од зори ме будиш! – грубо ѝ свика Раде.

– Какви зори те спопаднале... Ајде станувај тука! Пладнето наближало – мајка му не замолчуваше ни за момент.

– Цел свет се шекнал... Сега легнавме, и уште не заспани, ајде станувајте.

– Станувај тука да не ти истурам кофа со вода, па веднаш ќе видиш кога си легнал и кога треба да станеш, – мајка му беше дошла до самиот негов кревет и изгледаше дека сериозно мисли да ја оствари заканата.

Стефка потоа ја тргна завесата. Силно сонце му блесна во лицето. Ги замижа уште повеќе очите. Рипна брзо и седна в кревет.

– Навистина си немилосрдна. Ако би знаела какви двајца лу-

даци имав ноќеска на испитување, ќе ме оставеше барем уште малку да поспијам. Ми се закануваа дека ќе ме убијат. Нарипуваа на мене. Одвај ги спречи обезбедувањето да не ме повредат. Немој да се уплашиш ако дојдат тука. Во последно време сè некои такви гангстери ми се паѓаат – те овој со нож ќе ме прободат, те оној цел шаржер со куршуми ќе истури во мене... Што да ти расправам. Дури, си велам, ама немој пред никого да кажуваш – намерно да не ми ги даваат најтешките случаи. Сега, неодамна, нè викна претпоставениот и ни нареди – само со полн пиштол да се движиме! Па дури и дома – пиштолот полн под перница! А ти се чудиш зошто немирно спијам! Да не зборуваме колку часови ми остануваат за спиење.

– Не знам што да ти велам. Но, куќата најмногу тебе ти треба. Треба да се жениш. Дечиња да гледаш, – зборуваше посмирено мајка му... И стана жал за него.

– Уште за жена и деца останало место. Јас не знам главата кај ми е. Туку кажи што да правиме со Душица. И поради неа немам сон. Да си најдеше некој да се промажи.

– Го погоди времето. Баш сега кога пак се најдоа со Милан.

– Каков ти Милан! Не бидува ништо од таа врска. Тука сè е закопано. Таа самата ми кажа. Токму сега можеби е најповолно време. Сега кога сфати дека за ништо си ги изгуби годините...

– И да видам не верувам сестра ти сосем да се откаже од него. А и да е така, за друг не ни помислува. Зошто ме боли душава. Од толку деца, само Вера одвај некако се промажи.

– Таква ни била среќата, – рече Раде и неколкупати се просевна.

– Секој си ја прави сам среќата..., а за она пред малку што зборуваше, за работата, знам дека не ти е лесно со тие отпадници да се расправаш. Но, мислам дека не треба да им се плашиш. Тие се в затвор и треба тие да се плашат од тебе, од вас иследниците, а не вие од нив... Е, ама кукавица си станал! – се обиде да направи некаква шега мајка му.

– Кукавица, ќе ти кажам кукавица, ако ме најдеш некој ден испружен пред врата!

– Тешко на народот вакви како тебе ако го чуваат од разбојници.

Раде се навреди, но ништо не рече. Сакаше да ѝ рече на мајка му да им јави на работниците денеска да одмараат, да си одат дома, но не се решаваше. Кој ќе ја трпи после. Цел ден има да му зборува. Ќе се кара со него. Како-така, некако ќе издржи и денеска, па ќе види што понатаму.

– Стави нешто за јадење, – ѝ рече на мајка му, со незадоволен глас. Потоа брзо се подготви, го зеде јадењето и излезе.

Мајка му Стефка долго гледаше по него. Ја загрижи целата оваа работа во врска со синот. Не е наспан – се обиде да се поуспокои и почна да суредува во куката.

Одејќи кон градбата, Раде стануваше сè понервозен... Сметаше дека чичко му, можеби не со лоша намера, но за него ја беше одбрал најнеблагодарната работа. Како може да се остане здрав во паметот ако постојано се справаш со луѓе кои излегле од нормалното живеење. И по начинот на живеењето и по однесувањето кон сè и секого. Кон здравјето на другиот, па и нивното сопствено. Кон имотот на другиот. Кон најсветото – животот на другиот. И сопствениот. И сега тој, Раде, израстен во дом со чесни, хумани луѓе, постојано се малтретира со сите тие отпадници на општеството. Со нивните престапи. Со нивните трауми и рани. И, со нивните злосторства... На крајот, и со нивните закани по неговото здравје и по неговиот живот... Не беше сигурен уште колку ќе може сето тоа да го издржи... А да се жали, да бара друга работа, ќе испадне неблагодарен... Незадоволен. Сега уште повеќе со куката што ја гради, со кредитите што се обврза...

Вечерта, кога одеше на работа, на многу места се обрнува-

ше наназад. Му се присторуваше дека некој со бесшумни чекори оди по него. Го следи. Во еден момент некој протрча крај него. Раде веднаш се фати за пиштолот. Минувачот само си претрчувал преку улицата. Го здогледа на другиот крај на улицата.

...Што се случува тоа со него?

Му требаше доста време да се среди, откако влезе во својата канцеларија. Кога му го донесоа првиот затвореник на сослушување, на милиционерот што го приведе му рече да остане во канцеларијата. Тој малку зачудено го погледна. Но, остана да стои покрај вратата. Затвореникот не беше од агресивните, но што знаеш. За ниту еден од нив не си сигурен кога може да те изненади. За сите што ги испрашуваше вечерта бараше придружбата да остане, а за еден од нив побара зајакнување.

Тоа се повторуваше и следните денови. Кога остануваше со сем сам во канцеларијата, пиштолот го држеше до себе, на помошната масичка, кај што стоеше телефонот. Тоа не остана незабележано. Еден од колегите, кога наврати, му рече иронично:

– Што ти треба оваа будалштина! – и покажа кон пиштолот.

– Не е твоја работа! – грубо му одговори Раде.

На крајот од месецот го повика началникот. Раде отиде кај него пред да замине на градбата. Беше многу вознемирен. Што сакано од него... Како што беше известен, треба да биде кај него пред да почне попладневната смена.

Влезе кај началникот. Тој извесно време изгледаше дека бара зборови како да го почне разговорот. Раде му помогна.

– Сте ме барале, – рече.

– Да, ништо посебно. Па и не сме се виделе ...

– За некој конкретен случај да не се интересирате?

Во моментот кога го рече тоа, Раде сфати дека згреши. Да не го потсети самиот тој за Милана, ако Трајан му го споменал.

– Нема ништо посебно. Туку, си мислев од поодамна, ова твое

работење само во ноќните смени да не ти дојде пренапорно... Здравјето на никого од нас не е од челик, – зборуваше полека, спокојно, началникот.

– Принуден сум на тоа, – рече Раде и воздивна.

– Позната ми е целата твоја ситуација, но да бараше некое друго решение. Кога си на работа претпладне – на градбата некој друг да те замени. Инаку, вака ако продолжиш, ако си го нарушиш здравјето, не само тука што не ќе можеш да си ја вршиш работата туку и куќата нема да можеш да ја доправиш. Ми делуваш претерано изморен.

Раде се збуни. Се уплаши некој од колегите да не зборувал против него пред началникот.

– Да не имате забелешки во врска со работата? – брзо праша.

– Не, немам. Повеќе се грижам за твоето здравје, – зборуваше сталожено началникот, но на Раде тоа не му звучеше уверливо.

Началникот стана. Тоа беше знак за Раде дека разговорот е завршен. Се поздрави и излезе. Дали некој го наклеветил или сам началникот дошол до некој свој заклучок, Раде не знаеше. Но некако, како во целиот овој разговор да се крие незадоволство кај него... Не му се веруваше дека толку е загрижен за неговото здравје. Како и да е, Раде се чувствуваше непријатно. Не се уплаши за работното место. Барем сè додека чичко му е на оние позиции. Но, не би сакал ништо негативно да дојде до ушите на чичко му во врска со неговата работа. Пред да влезе во својата канцеларија, се сретна со Трајан.

Уште тој ми е кусо – си помисли. Но, како и обично, Трајан одвај се поздрави и брзо си влезе во својата канцеларија.

Можеби е од него некое масло. Не можеш да знаеш кој ти мисли добро, а за лошо – сите со ред. Кој знае колку му завидуваат за куќата што ја гради и каде, на кое место ја гради. Таа куќа му го загорчи животот. Така извесно време се мачеше со разни претпоставки. Изнервиран, со брзи чекори повторно се упати кон канце-

ларијата на началникот. Пред да слушне одобрување дали да влезе кај него, нагло ја отвори вратата. Се сретна лице в лице со изненадениот началник. Тој направи неколку чекори кон работната маса. И Раде исто така неколку кон него.

– Повели, Раде, – збунето рече началникот, малку отсечно, дури како со лутина во гласот.

Тоа уште повеќе го изнервира Раде.

– Јас не сум навикнат со мене да се разговара со затворени карти! – рече тој.

По тонот на гласот и по изразот на лицето на Раде, началникот сфати дека мора да разговара смирено со него. Му делуваше толку надвор од контрола, што можеше сè да се очекува.

– Навистина ми е криво ако погрешно ме разбра. Ајде седни тука да се напиеме по едно кафе. Ти си ми овде најсигурниот човек на кого можам да се потпрам...

Раде како да не знаеше што да прави. Дали да се откаже од намерата да се расправа со началникот?! Но, тој му се приближи, го прегрна и речиси сосила го седна на столот до масата. Веднаш се јави по телефон да донесат кафе и рече:

– Ајде сега пофали се нешто. Најдена ли е невестата што ќе седи со тебе во новата куќа? Пази, сега со таква куќа не ќе можеш лесно да се одбраниш од момите.

– Далеку е дотогаш, дури да стаса куќата за живеење, ќе помине време.

– И тоа ќе биде. Треба малку повеќе трпение. Кога ќе имаш потреба, земи слободни денови. Имаш одобрување од мене. Колеги сме. Да си помогнеме едни на други.

– Тоа со куќата е моја приватна работа. Нема зошто да биде на штета на службата. Таквите работи отсекогаш сум ги осудувал! – рече строго Раде.

– Добро, ама еднаш во животот се прави куќа. Јас мислам, за тоа треба сите да имаме разбирање.

– Вие така мислите можеби, другите не верувам.

Го испија кафето. Началникот го испрати Радета до вратата. Го потапка по рамото.

Раде си тргна кон канцеларијата поспокоен. Но сепак, не беше сосема уверен во искреноста на началникот.

Утредента, мајка му со топло млеко и со пржени лепчиња во јајца го пречека Радета од работа. Брзо потоа излезе да купи нешто за јадење. Раде ништо не вкуси. Не го испи ни млекото. Лежеше со широко отворени очи кога влезе мајка му во собата. Таа веднаш виде дека сè што му подготви за појадок останало на масата.

– Не си гладен, – рече со тивок глас.

Раде не одговори.

– Ти нешто да не криеш од мене, да не имаш некоја мака? – рече.

Раде се сврте кон сидот.

– Кажи, не врти ми го грбот. Ако на мајка не кажеш, на кого. И да не можам да помогнам, можеби ќе ти дадам некој добар совет.

– Советници не ми требаат!

– Ако толку ти е тешко со градбата, остави ја куќата, нека почека. Не сме на улица. Ќе се одмориш некое време, па ќе продолжиш.

Раде молчеше. Се направи дека заспал. Не сакаше да го продолжи разговорот. Нема да им го направи ќефот на некои од непријателите – да запре со градбата.

Мајка му, мислејќи дека заспа, се повлече во кујната загрижена. Многу е преосетлив – си мислеше таа. Не беше слушнала тој да зборува за девојка, а годините не му се малку. Ниту пак го побарала некоја по телефон. Дома да донесе, макар и пријателка, да се задружи со женско. Можеби е пребирлив. А и не е лесно да се најде девојка. И убава, и карактерна, домаќинка. Сега младите се изменија. Не се како порано...

Мајка му пак излезе. Брзо се врати. Се зачуди кога виде дека Раде станал, се облекол и излегол. Ни малку не поспа. Како ќе работи со работниците на куќата, а потоа цела ноќ на работа. Што се случува со него? Можеби треба да позборува со Вера.

Повони на телефонот од Вера, на работа. Таа се изненади.

– Што има, што се случува? – праша како да се уплаши.

– Ништо посебно, намини од работа.

– Има значи нешто, но не кажуваш! – зборуваше нервозно

Вера.

– Не си дошла неколку дена, па реков, ајде да ти се јавам.

– Добро, ќе дојдам. Денеска ќе дојдам.

– Дојди. – Стефка го затвори телефонот и умот веднаш ѝ отиде кај Душица. – Малку се неубавите работи со неа, па сега и за Раде да се потресува. Си има тој некоја голема мака, ама не кажува. А како може да му помогне, кога не кажува.

Раде одвај се искачуваше накај куќата. Ги влечкаше нозете. Оваа градба беше најголема глупост – си мислеше тој. Кој ѓавол го натера. Малку им беше станот, уште куќа им требаше. Ете, сестра му Вера си има стан што ѝ го дадоа од работа. Душица ни во кој случај нема да сака да живее заедно со него и со мајка си. Додека беше жив татко им, градењето на куќата имаше некаква смисла. Само колку да предизвикаат завист и озборување кај луѓето со кои работеше и кај соседите. Но, тоа е готово. Што ќе биде, нека биде. Ќе се издржи некако.

Ги здогледа работниците кои веќе се беа фатиле за работа. Тоа некако го орасположи. Но, колку повеќе се приближуваше кон нив, толку му изгледаа посомнителни. Зошто дошле порано? Па и ако дошле, зошто не го почекале, туку си работат на своја рака? Мора да имале некоја задна намера. Нешто да расипат, да не направат како што треба, или нешто да украдат. Тоа сомневање толку го совлада, што само што дојде до нив, почна да им вика, да ги на-

вредува. Луѓето го фрлија алатот и застапаа. Престанаа да работат. Толку беа навредени. Тие очекуваа тој да ги пофали, а еве што добија, навреди од него.

Раде брзо сфати дека згрешил, па почна со подруги зборови и со помек тон да ги вика да продолжат со работата. Самите работници беа забележале дека нешто се случува со Радета и не му замерија. Дури и тој што им беше раководител го посветува да земе неплатен одмор додека се гради куќата, или да се одмори извесно време, да не гради. После да продолжи со градбата. Раде не сакаше ни да слушне. Ни за едното ни за другото.

Се враќаше дома уште позамислен. Што им е на луѓето, како да се договориле. Сите само тоа го советуваат. Како да има некој заговор против него. Сакаат да го направат болен, неспособен. Можеби веќе некој сака да му го земе местото. Или сака да го спречи за да не може да ја изгради куќата. Сите се лажат... Ќе им покаже тој дека се лажат!

Беше среќен кога виде дека дома нема никој. Нешто поткасна и легна. Веднаш заспа. Се разбуди целиот во пот. Како низ сон го слушаше разговорот меѓу мајка му и сестра му Вера.

– Мора да земе неплатен одмор дури уште има време. Јас ќе ви помогнам со пари. Најважно е здравјето. Ако се разболи, ни куќа ќе ни треба, ни ништо. Дури е уште на почеток. Јас ќе разговарам со него. Мора да оди на лекар. Да зема некои лекови.

Раде уште не беше сигурен дали за него зборуваат. За кого друг. Сестра му Душица многу одамна зема лекови и оди по доктори. Не се издаде дека е разбуден. Потоа му стана незгодно. Тоа веќе личеше на прислушување. Гласно се накашла и стана. Вера и мајка му се погледнаа со прашање во очите – дали го слушнал разговорот.

Пијеја кафе. Молчеа. Се чувствувааше дека треба нешто да се каже што не е многу пријатно. Но, Раде сакаше да го избегне тој

разговор. Знаеше дека, ако Вера почне да зборува за неговата здравствена состојба, тоа многу ќе го погоди. Нема да може да се контролира. Ќе биде многу груб. Затоа брзаше да се облече и да тргне на работа. Но, уште штом пречекори низ врата, Вера го стигна и му рече дека ќе го придружи. Бидејќи и таа брза. Немаше бегање.

– Одамна те нема. Изгледа многу си зафатена со работа. Не ти се лутам. Но барем почесто навраќај кај Душица. Нејзе повеќе ѝ треба некој... Ти си поведра. Можеш да ја расположиш.

– Откако налетав на несудениот зет и потоа тој дојде кај неа, како да ме избегнува. Можеби ми се лути што му предложив да ја посети, – рече Вера.

– Твојата намера беше добра. Ако некој е виновен, тоа е таа што толку ладно го пречекала. Вината треба да ја бара кај себе.

– Право да ти кажам, повеќепати се прашувам и не можам да си објаснам, зошто така се однела кон него. Нели тој е човекот без кого не ѝ се живееше? Кој може да ја разбере Душица!

Вера нервозно чекореше. Рече:

– Мама е многу правична. Откако разбра дека Милан бил на Голи Оток како казеник, сè му прости. Го оправда. Но, ете, Душица не го стори тоа...

На Раде му одговараше што разговорот се врза за Душица и за Милан. Но, Вера неочекувано запре и се сврте кон него со зборовите:

– Јас за друго бев дојдена. Мама ми кажа дека многу си изморен со градбава и со работава ноќно време. Сакам да те посветувам да направиш мал одмор. И од едната и од другата работа. Има помали синдикални одморалишта. Треба да одиш некаде.

– Тоа мама пушта такви муабети. Се плаши нешто да не му се случи на нејзиниот единец...

Вера забележа дека овие зборови брат ѝ ги изговори потсмешливо. Со нервоза во гласот.

– Која мајка му мисли лошо на нејзиниот син или ќерка? – рече поспокојно Вера. – Јас уште од почетокот на градбата велев дека две лубеници под една мишка не се носат.

– Кревате врева за ништо. Јас од градбата немам гајле, туку од криминалците. Секоја вечер кога доаѓам на работа, или кога се враќам, по некој ме следи. Не здравјето, туку животот ми е во опасност.

– Еве, цел пат го поминавме заедно одејќи пеш, не видов никој да доаѓа по нас! – му рече Вера и сфати дека во тоа што ѝ го кажа мајка ѝ има вистина.

– Сега, вечерва, дека видоа оти не сум сам, не се покажуваат. Тие се тука, наоколу, но поскриени, – шепотеше Раде приближувајќи се до сестра му.

– Ако се сомневаш, што не побараш придружба? – Вера се обидуваше да се увери дека тоа е негова опседнатост.

– Уште тоа ми треба, да ме прогласат за страшливец! Ќе немам мир ни од тие на работа, а да не зборуваме за овие што ги иследувам. Првите ќе ме прогласат за неспособен да си ја вршам работата, а другите уште побрзо ќе ме ликвидираат. Туку ти сега како ќе си одиш сама? Тебе нешто да не ти направат!

Раде почна уплашено да се загледува на сите страни и сосем се приближи до Вера, како да треба од некого да ја заштити.

– Ама Раде, што е оваа работа! Уште е толку рано. Јас секоја вечер си одам сама дома. Многу подоцна! – Вера се обидуваше да го поуспокои.

– Не, не смеам да те пуштам сама! Цел живот ќе ме гризе совеста нешто ако ти се случи! Ќе те испратам до дома.

– Добро, се согласувам, – рече Вера. – Само ако влезеш, да се напиеме нешто. Од кога не си дошол. После оди на работа. Ќе те освежи за да можеш цела ноќ да издржиш.

– Добро викаш, – се согласи Раде.

– Ајде да земеме такси. Ќе запреме некој на улица, – рече Ве-

ра и во вториот момент застана до нив такси, веднаш штом таа кре-на рака.

Кога влегоа во нејзиниот стан, штом виде дека мажот и на Вера не е дома, Раде како да се поослободи. Вера извади сок од фрижидерот. Почнаа разговор за тоа како им беше убав животот на село.

– Искрено да ти кажам, кој знае колку пати сум посакала да се вратам таму, во тој мирен спокоен живот. Како можевме сите да го напуштиме?

Раде се растажи. Тоа за него беше исто така болна тема. Тој тука, во големиот град, уште од почетокот беше многу несреќен. Сега најмногу од кога било. На Вера и се стори дека му се навлажи-ја очите. Таа целосно се беше концентрирала на тоа како да го задржи што повеќе. Да не оди на работа воопшто таа вечер.

– Сега Раде, кога не би отишол на работа, што ќе се случи? – рече Вера со насмевка.

– Што може да се случи?! Ти изгледа не знаеш кој е брат ти. Мене никој ништо не ми може. Кој смее нешто да ми рече?!

– Ајде да направиме еден експеримент, – рече онака како на шега Вера и го зеде телефонот в раце.

Раде ја гледаше зачудено.

Вера го заврте бројот на телефонот кај Раде на работа и рече спокојно:

– Овде сестрата на Раде С. Брат ми е кај мене дома. Има нешто работа. Ќе задоцни. Можеби и нема да може вечерва да дојде на работа. Се извинуваме што не ви се јавивме порано.

Некој глас од другата страна на жицата спокојно одговори:

– Во ред. Нема проблем.

– Што ти рекоа? – праша Раде уплашено.

– Што ми рекоа – во ред, нема проблем!

Раде се збуни сосема.

– Но зошто го направи тоа? – се разлуту Раде. – Со работата

не се шегува.

– За да се уверам дека претставуваш нешто таму, во таа институција. Како што рече ти.

– И, што ти реков? – почна Раде.

Нервозата очигледно му попушти.

– Туку доста со шеги, дај да си одам да работам.

– Ама сега ќе испадне многу незгодно. Штом се јавивме... Баш сега би било многу несериозно да одиш. Туку дај да пуштиме некоја музика, да се расположиме.

– Ти со сиот памет! – не му се веруваше на Раде. Оеднаш тој стана многу сериозен. Како да ја сфати играта на сестра му, обидот тој да не оди на работа. Го мисли сериозно болен. Во вториот момент брзо ја отвори вратата и се упати кон лифтот. Вера истрча по него. Ништо не помагаше. Дури во еден момент ѝ се стори како да погледна во неа со непријателски поглед. Веднаш потоа веќе не гледаше во неа.

– Што е, што ти стана, што има лошо во тоа една вечер да не отидеш на работа, не пропаѓа државата, – му свика налутено.

Тогаш лифтот дојде. Вера се двоумеше дали да тргне со него. Но, беше убедена дека тој тоа нема да ѝ го дозволи. Раде како да ја сфати намерата на сестра му, брзо влезе во лифтот и замина. Вера си помисли да се јави кај него на работа, да ги предупреди за неговата состојба. Но, се плашеше да не му направи лоша услуга. Тогаш се реши да му се јави на чичко ѝ.

– Добровечер, – го слушна неговиот секогаш ведар глас. – Што има ново? Фала му на бога, да се сетиш на чичко ти.

– Сакам да се видам со тебе.

– Тогаш ајде, тргај. Чекај, чекај. Малку е доцна за тебе да доаѓаш по ова време. Толку е итно?

– Не е лошо вечерва, сега, да се видиме.

– Тогаш јас тргам кај тебе. Колата не ми е внесена в гаража. Ставај го кафето. Сосема горко, знаеш, без ич шеќер.

Вера го зеде ѓезвето. Дали постапува правилно? Можеби не е ништо сериозно ова со Раде? Да не се работи само за премор? Што и да е. Него повеќе ќе го послуша. Да замине некаде на одмор. Неговото однесување вечерва зборува за тоа дека се наоѓа во некоја криза.

Да беше жив татко им, гајлето ќе си беше на него. Како почина одненадеж! И до денеска не можеше да сфати дека не е жив.

– Колку се разубавила мојата внучка. Од ден на ден сè поубава, – почна чичкото уште од врата со комплименти.

– Одамна не сме се виделе. Се разбира, виновна сум. Што и да кажам, не ме оправдува.

– Добро што сама се искритикува. Си помина полесно. Јас од дома се готвев да те карам за тоа. А и сестра ти е иста како тебе. Нè забравивте.

– Сите други можеме да ги заборавиме, вас никако. Ама, ете, некогаш си мислиме – да не пречиме, друг пат ние се зафаќаме со разни работи, – зборуваше Вера уверливо.

– Нема оправдување, туку ајде да го оставиме тоа. Во што е работава? – Слободан рече нестрпливо.

– Сакав да те замолам нешто во врска со брат ми. Со Радета. Ми се чини дека премногу е изморен, со куќава и со работава. Па не би било лошо да земе малку одмор.

– Зарем тоа е проблем? Сметај го за средено! – свика чичкото.

– Но, тој не сака да нè слуша, ни мене, ни мама, – се пожали Вера.

– Ако не сака, значи дека не му е толку тешко.

– Изгледа дека самиот тој не е свесен за тоа, – рече Вера загрижено.

– Вие претерано да не се грижите, да не увеличувате нешто? Вера се колебаше.

– Ми се чини дека не се работи само за премор, туку за извесно растројство, – рече таа претпазливо.

– Немој да претеруваш! Што си забележала, кажи ми отворено. Ако има таква работа, треба веднаш да се преземе нешто. Имам јас пријател психијатар. Ќе смислиме некако.

– Некој страв како да го опседнал. Не се дели од пиштолот и кога спие. Мисли дека некој го следи. Дека некој се готви да го убие. Дека на работа има некој заговор против него. – Вера зборуваше забрзано.

Чичкото стана многу сериозен. Сета ведрина од лицето му исчезна.

– Каде е сега Раде? – праша загрижено.

– Тукушто замина на работа. И до сабајле е на работа.

Слободан веднаш се поврза по телефон со повисоките претпоставени на Радета.

– Ослободете го Раде, внук ми, вечерва од работа, – го слушна Вера неговиот категоричен глас. – Ќе му кажете дека чичко му го чека кај сестра му Вера. Треба нешто да ми помогне. Нека земе такси.

Раде дојде по петнаесет минути, преплашен.

– Што е, чичо, што се случило? Да не ти се заканува некој?

– Ајде, глупости, Раде. Зошто? Кому лошо сме му направиле? Нема врска. Туку, дојдов да ја видам сестра ти, навратив и да ве карам што не доаѓате кај нас. Па нешто ми се слоши. Некаква тешкотија во дишењето. Затоа те викнав да дојдеш. Да ме одведеш до дома. Да не возам сам. Туку, како да ми попомина.

– Сега добар ли си? Кажи сериозно... ако не, да викнеме доктор, – Раде се вознемири.

– Кризата барем засега попомина. Не бери гајле. Доктори колку што сакаш. До каде си со куќата? Деновиве ќе поминам да видам, – Слободан се обидуваше да зборува уверливо.

– Да ти кажам право, ми се смачи и од неа, – призна Раде.

– Па што трчаш? Направи пауза некое време. Ќе одиме наскоро на лов, кај тоа нашето ловиште, од Владата, ајде да те соберам со мене.

Раде не можеше да поверува во ова што му го предлагаше чичко му.

– Не ми е местото мене со големците! Само да те срамам.

– Зборуваш глупости. Зарем ти, како мој внук?! – Слободан го прегрна.

– А сум слушал дека и таму, на тие ловишта, ако сакаат некого да го ликвидираат, ќе наместат божем некој куршум случајно за скитал...

– Сега дури ме загрижуваш. Од каде, жити бога, во твојата глава таква работа? Зарем веруваш во такви измислици?

– Верувам и не верувам, но ти, чичо, причувај се. И по колку дена седите на лов? – праша Раде нервозно мрдајќи со рацете, кои се чинеше не знае каде и како да ги стави.

– По една недела, некогаш и повеќе.

– Јас не можам толку долго време да ја оставам ни куќата, ни работата, – рече категорички Раде.

– За службата воопшто да не се грижиш, тоа е моја работа, а за куќата, јас да сум на твоето место, би ја оставил и таа малку да се одмори. Освен ако не мислиш брзо да се жениш? Кажи, Веро, да не има некоја таква работа?

– Не знам ништо. Тој е тајно жарче. Ништо не кажува. – Вера зборуваше воздржано, плашејќи се Раде да не ја открие позадината на оваа средба.

Чичкото како да смислуваше нешто друго.

– Искористен ли ти е ланскиот одмор? – праша.

– Не целиот, – брзо одговори Раде, обидувајќи се да сфати што стои зад ова прашање на чичко му.

– Тогаш дај да одиме малку в село. Од кога не сум бил. А ова што ми дојде вечерва тешко, да не е некој абер да се побегне малку

од градскиов нечист воздух.

Раде молчеше. Беше свесен дека не може да го одбие чичко си.

– А кога мислиш? – рече.

– Биди сабајле дома, не оди на градбата. Ќе ти јавам. Со колата, со шоферот ќе одиме.

– А работниците на куќата? – Раде се колебаше.

– Ќе пратам човек да им каже да одморат неколку дена. Ајде сега да одиме. Ќе те отфрлам до дома.

– Ама не, штом не ти било добро... јас ќе возам до кај вас, па ќе се вратам со такси.

– Не грижи се ти, чичко ти е стар волк, печен по планините. Челичен. А и навистина ми е подобро.

Раде послушно тргна со чичко си. Вера не смееше ни со еден поглед да се издаде колку му е благодарна на Слободан.

– Кажу ми на мама да ми се јави за една рецепта, сакам торта да правам, – му рече Вера на Раде.

– Кој е тој среќен за кого ќе биде тортата? – се пошегува Слободан.

– Им ветив на колешките од работа, па не ме оставаат на мира. Поздрави ги дома, чичко. И ти, чувај си го здравјето.

– Добра ноќ, Верче. Па, те чекам наскоро да се видиме кај мене.

Утредента раното свиреше кола под самиот прозорец на Радета. Низ сонот тој си помисли: кој е овој будала што се расвирил толку рано? Но, во вториот момент рипна од креветот и ја здогледа колата од чичко му. Не му се веруваше. Набрзо се облече. Мајка му го виде во ходникот и го праша зачудено и загрижено – каде толку рано? Но тој не само што минатата вечер ништо што не ѝ кажа од разговорите со чичко му, туку и сега едвај одговори.

– Одам со чичко.

Мајка му одвај успеа од прозорецот да види како тој влезе во колата, и колата тргна. Ја препозна колата на Слободан. Но, што има потреба да кријат од неа дека некаде заминуваат заедно – се зачуди. Ништо друго не можеше да смисли, туку веднаш ѝ се јави по телефон на Вера.

– Знам, синоќа се договорија да одат малку да прошетаат. Можеби до село да отидат, – рече Вера спокојно.

– До село, па зошто да не ми кажат? И јас ќе одев со нив, – се побуни мајка ѝ.

– Мамо, па работата беше за тоа малку Раде да се одмори од сè и сешто, – се изнервира Вера.

– Сакаш да кажеш и од мене?! – навредено реагираше мајка ѝ.

– Ајде сега остави ги тие муабети! – Вера ја укори.

– Добро де, добро, јас никогаш не сум во право... И, колку време ќе останат? Ден, два? Или ќе се вратат до вечер? – праша Стефка.

– Не знам, за тоа ништо не ми кажаа...

– А ти, од каде знаеш дека ќе одат, – Стефка сакаше сè да разбере.

– Јас сношти го довикав Раде од работа кај мене, а и чичо, без Раде да знае. Нешто му наспомнав дека Раде е преморен. Тој дојде уште пред Радета. Всушност, тој им кажа на неговите претпоставени да го ослободат од работа, дека за нешто му е потребен. Раде кога дојде, чичо веќе имаше смислено да му каже дека не се чувствувал добро и мислел Раде да го одвезе со колата дома. Но дека, за среќа, сега му е подобро. – Вера во подробности ѝ раскажуваше на мајка ѝ.

– И како дојде до тоа да одат в село? Токму в село не е добро. Ако го забележат брат ти дека има проблеми со здравјето? – рече загрижено Стефка.

– Ти, пак, мислиш дека чичо ќе го дозволи тоа. Јас се изнена-

див синоќа кога тоа му го предложи, но веќе понатаму не сакав да се мешам. Чичо му рече дека има потреба да оди в село. А потоа додаде дека попријатно би му било да не оди сам. Затоа, ако сака Раде да дојде со него. Раде како да се збунува. Потоа се согласи. Но, јас не очекував дека тоа ќе биде уште денеска. Кој знае чичко ми колку се загрижил за да ги остави сите работи и да тргне веднаш со Раде на село. – Вера секогаш со голема почит зборуваше за чичко ѝ.

– Ти премногу лошо да не си ја претставила работата во врска со здравјето на Раде, – рече загрижено Стефка.

– Зошто, да не е пак добра? Колку побрзо се преземат мерки, толку подобро. За тие состојби некогаш многу брзо станува доцна, – Вера одговори со навреден глас.

Мајка ѝ молчеше. Вера чувствуваше што се случува во нејзината душа. Сигурно ја притиска грижата – зарем и на другото дете, на нејзиниот син, му се заканува лоша болест?

– Ајде мамо да прекинеме, долго го држам зафатен телефонот, ќе ме критикуваат, – Вера ја потсети мајка си.

– Наврати, – рече Стефка со неспокоен глас.

Вера слушна како ја спушти слушалката. Знаеше колку ѝ е тешко, но како да ѝ помогне?

– Чичо, да не го згрешивме патот, – му рече Раде на чичко му кога забележа дека не одат по патот за да излезат надвор од градот, туку по една кружна улица на предградието.

Чичко му гласно се насмеа.

– А што мислиш – чичко ти излапел? Ајде, признај дека така си помисли. Си велиш, рано е за да биде поднапиен, а другото е – растроен. Не е во тоа работата. Туку треба да свратам кај еден пријател за да земам материјал што треба да го носам со себе.

Малку потоа запреа пред една средно голема куќа, но од по-

добрите предвоени згради. Чичко му излезе од колата и посвони на вратата од приземјето. Од прозорецот на горниот кат се подаде човек на возраст приближна на годините на Слободан. Упорно настојуваше да влезат внатре откако ја отвори влезната врата. Иако чичко му подолго откажуваше, сепак влегоа. На масата веднаш се појави пијалак, слатко, кафе, сокови, што ги донесе млада девојка.

– Кое ти е момчево? – праша домаќинот. – Добро обезбедување си зел со себе.

Чичко му се насмеа. – Па и не е лошо, – брзо потоа додаде, – од брат ми е, а и работи во безбедноста.

– Со тешки криминалци се борам, – рече Раде брзо, како одвај да дочека и воздивна.

– Зарем има такви во социјализмот? – шеговито додаде домаќинот, за кого Раде уште не знаеше ни кој е ни што работи.

– Каков социјализам! Да сте кај нас во милицијата, ќе мислите дека секој втор е крадец, убиец... Многу ги има. Ни затвори им помагаат, ни поправни домови. Колку има закоравени убијци, ќе ти го тргнат куршумот или ножот, како јаре ќе те заколат. Око нема да им трепне. Сикакви изроди. Како мајка да не ги родила. По буништата како да се никнати. – Раде сето тоа го изговори со таква жестина, речиси не земајќи здив, а лицето му се зацрвене како жар. Извади шамиче да се избрише, инстинктивно чувствувајќи дека му тече пот.

– Точно е дека ние што сме подалеку од нив не сме свесни толку за тоа, – рече домаќинот. – Но, да не претерувате малку, – додаде со тивок глас.

– Немојте и вие како мајка ми. Зарем претерувам ако ви речам дека секоја вечер некој ми оди по стапките, ме демне и наскоро ќе бидам ликвидираан. Но, нема така лесно да се дадам. Зошто носам со мене полн пиштол? Ако не се повеќе од двајца, нема да им успее! Тие и од заседа знаат да нападат, но ќе ги насетам. Ќе ги застрелам, око нема да ми трепне.

– Ајде, доста будалштини, – го прекина чичкото. – Тие таквите бегаат од тебе како ѓвол од темјан. Јасно им е дека, ако те нападнаат тебе, нема живи да останат. И ним не им се умира, не бери гајле. Туку ајде да тргаме, пат нè чека.

Се поздравива со пријателот на чичко му и станаа да си одат. Тој пред тргање зеде некоја папка од другата соба, каде малку се задржа, му ја подаде на Слободан и заминаа.

– Што замолче, Раде? – праша чичкото по некое време. Беа на половина пат до селото.

– Се вратив неколку години наназад. Има една работа многу што ме измачува... Ќе те прашам нешто, но нема да се налутиш.

– Дали мислиш дека би можел тебе да ти се налутам? Е сега, ако ептен ја претераш! – рече со смеење Слободан.

– Не. Се надевам дека не, – зборуваше Раде со голема тегоба во гласот.

– Тогаш кажувaj слободно, да слушнам што ти тежи, – се обидуваше чичко му да го ослободи.

Раде долго го одлагаше прашањето, како да бараше некои посебни зборови. Потоа воздивна и со полузадавен глас праша:

– Дали знаеше дека ќе го затворат Милан?! И дека тоа ќе се случи токму таа вечер на договорената веридба? – Одвај ги изговори тие зборови Раде. Во нив имаше страв и од тоа што ќе одговори чичко му! Имаше и страв од реагирањето на чичко му на ваквото прашање. Се чувствуваше во гласот и некоја голема болка.

Чичкото воопшто не ја сврте главата кон Радета. Како одамна да го очекувал тоа прашање, брзо одговори:

– Да! Знаев!

На Раде не му се веруваше – колку ладнокрвно го кажа тоа неговиот чичко, братот на татко му.

– Тогаш зошто барем не го спречи повикувањето на гостите?! Ќе се избегнеште срамот пред роднините и пријателите. А и Ду-

шица немаше да го доживее тој страшен шок, – рече возбудено Раде.

– Најпрвин, јас ни мртов не би смеел тоа да ви го кажам, независно од тоа што сте ми толку блиски. Друго, што ако помогнев да се одложи затворањето на Милан за неколку дена? После, зарем полесно ќе ѝ беше на сестра ти да го доживее тој настан, веќе како верена, или мажена? И трето, на сето семејство ќе му се ставеше јамка околу вратот за цел живот. Ни куќа ќе се видеше, ни работа за кој било од вас, а и јас немаше убаво да си поминам. Колку да беше страшен ударот за сестра ти, дека саканиот ненадејно ја напуштил, ова другото, со кое таа ќе се соочеше, ќе беше пострашно, – зборувааше чичкото полека, одбирајќи го секој збор.

– Значи, и ти носиш вина! Ти прв си разбрал! – рече речиси шепотејќи Раде. – Си разбрал и си ја скрил таа работа од сите нас, – го рече тоа со повисок глас Раде, за првпат осмелувајќи се со таков тон да проговори со чичко си.

– Зошто велиш – и ти? – се зачуди Слободан.

– Јас сум вториот виновник и притајувач на вистината за Милана, – со глас на обвинет кој се решил да ја признае вината пред сведоци рече Раде. Потоа замолче. Молчеше, како да чекаше второ прашање од Слободан. Тоа не стигна. Тогаш Раде продолжи:

– Го видов во ходникот пред мојата канцеларија... Го носеа на сослушување. По седум месеци откако не дојде на веридбата, и... никој не знаеше зошто, ниту каде исчезна.

– Како тоа кај тебе?! Што им требало да го носат таму каде што се иследуваат само криминалци, – рече зачудено Слободан.

– И јас најпрвин си помислив дека е затворен како криминалец! Но, иследникот Трајан ми кажа дека го привеле на соочување со еден криминалец, па полесно им било Милан да го спроведат тука, – му објаснуваше Раде на чичкото.

На Слободан како да му стана незгодно од тој факт. Се чинеше дека размислува како да го продолжи разговорот натаму.

– Тогаш беше многу густо, вриеше од сите страни. Сигурно се применувале и некои методи што не би требало во други околности, – како да заклучи Слободан.

Патуваа натаму со мачно молчење. Прв го наруши молчењето Слободан:

– А и тој Милан не си ја гледал положбата, што останал сам на светот, а си нашол и прекрасна девојка, од прекрасно семејство. Ги имал сите услови да се удоми. Кој фавол го натерал да почне да бара начини како да руши држава? И тоа држава за која неговите родители коски оставиле во време на војната, – зборуваше со лутина чичкото.

– Не верувам нешто толку да згрешил за да стане непријател на државава. Повеќе може да се каже дека е жртва на својата наивност, – несвесно почна да го брани Раде.

– Баш толку да е наивен не ми се верува. Без причина никого не затвораат. Некаде мора да се искажал. Како и да е, ја зеде на душа и сестра ти, – Слободан сакаше да ја префрли кривицата на Милан.

– Да е само сестра ми. Сите поради неа ќе се разболиме, што ја гледаме како пропаѓа. Јас не можам да спијам ни дење ни ноќе од грижа на совеста. Стотици пати се прашувам – дали требаше да ѝ кажам, кога го видов Милан во затворот. Дали не згрешив што го премолчев тоа? Можеби полесно ќе го совладаше разочарувањето во него.

– Ама ајде, што се оптоваруваш без потреба! Таа работа е веќе минато, – стануваше нервозен чичко му.

– Не, не е минато. Душица умира... секојдневно, со срцето ѝ е сè полошо! Не е минато. А јас сум тој, нејзиниот брат, што толку ја сака, и што се обиде да ја поштеди од таа вест дека Милан е затвореник. Јас како тогаш да го зедев нејзиниот живот во свои раце. Решив таа вистина за нејзиниот Милан да дојде до неа дури сега, по

толку години. Ако не го направев тоа, ако постапев поинаку, таа можеби ќе се бореше за него. Или полесно ќе ја прифатеше разделбата со него... Не, јас треба да умрам пред неа. Не смеам да ја надживеам. Не ќе можам да ја издржам нејзината смрт. – Раде зборувавше во очај.

– Ти сега претера. Од каде си толку сигурен кој и кога ќе умре и од што? Доста се самообвинуваш. Ти на тој начин се самоубиваш, си го уништуваш здравјето! Остави ги работите сами да се редат, – Слободан го смируваше Радета.

– Други ни ги наредија работите. Животите! Чичо! Ти тоа како го рече – дека, ако се направеше веридбата, ако Душица се омажеше за Милан, ако тој станеше член на нашето семејство, и потоа да го затвора, дека ќе ни се ставела на сите јамка околу вратот. А ова не ли е јамка?! И тоа каква јамка! Спас нема! – Се чинеше дека Раде ќе се расплаче, или така му се стори на чичко му.

Кога продолжи, гласот му звучеше сосем безнадежно.

– Право да ти кажам, не гледам никаква смисла на мојот живот. А и целиов народ, со кого да се сретнеш, да проговориш, толку нерадосно живее. Кај да се свртиш замислени лица, разочарани, стемнети, уплашени...

– Ти си станал вистински песимист. Јас те зедев со себе да ме расположиш, да ми правиш друштво. Ти за време на целово патување сè некои работи смислуваш и мене да ме мачиш, а и себеси, – се побуни Слободан.

На Раде како да му стана незгодно. Почна да му се извинува на чичко му. Расположението на двајцата многу не се подобри.

Кога пристигнаа во селото, отидоа право во одборот, Народниот одбор. Сите луѓе што беа во канцеларијата ги пречекаа станати на нозе. Чичко му ги распраша за проблемите, за тоа како оди со градбата на патот што минуваше низ селото, со струјата што требаше да се спроведе во самото село. И тука испија по едно кафе. На

испраќање им завиткаа во весник шише домашна ракија. Се испратија со сите присутни, фаќајќи се со секого за рака, и тргнаа кон градот по нерамниот селски пат.

– Само за ова требаше да доаѓаш дури в село? – праша Раде претпазливо...

– Ни еден политичар не смее да се оддалечи од народот ако сака да има авторитет. Да го почитуваат. Луѓето не смеат да се почувствуваат заборавени, оставени на милост и немилост. Ја помагаа борбата против фашистите, окупаторите, колку што можеа и не можеа. И сега, ајде да им го свртиме грбот. Што знаат нека прават, – зборувааше Слободан.

– Е, чичко, да се сите политичари како тебе, арно ќе биде! Туку ги има секакви!

– Ќе мора да се менуваат, ако сакаат да тргне на добро во државава. Туку нешто друго сакам да те прашам, ама сега ти искрено сакам да ми кажеш, – чичко му на Раде помолче како да се мислеше на кој начин да му го постави прашањето:

– Сакаш ли да ја смениш работата? Не е проблем, ќе најдеме нешто друго што ќе работиш...

Раде почувствува како да го стега нешто во грлото. Веднаш си помисли дека некои од неговите претпоставени не се задоволни од неговата работа. Можеби сакаат да се ослободат од него. Целиот се вцрве во лицето и пот му изби на челото.

– Работата не ми е лесна. Има секако и непријатни моменти, но сум свикнат. Доста години сум тука. Верувам дека и началникот нема забелешки на мојата работа, – рече Раде.

– Далеку од тоа... Ама мислев – да не ти здосади. – Чичко му гледаше да го ублажи тоа што го предлагаше.

– Не, нема таква работа. Туку ти да не не сакаш да ми кажеш, да не ти се пожалил некој од моите претпоставени, или од моите колеги? – праша Раде.

– Ти, Раде, за кого ме мислиш?! Тие сите се ситни риби за ме-

не! Зарем би можел да се осмели некој за мојот внук и половина лош збор да ми каже. Тоа не може да биде. А и убеден сум дека се презадоволни од тебе. Дури мислам дека ти претеруваш со своето ангажирање таму, на работното место. Треба да си го чува човек и здравјето. Не ве викнав од село овде да ве разболувам. Разбра, малку да се учиш и да се штедиш. – При тие зборови чичко му го потапка по рамото. – Назад ти е работата и животот. Треба семејство да создадеш. Сакам внуци.

– Има време за тоа. А и тешко, како што тргнаа работите. – Раде како да се разжалости.

– Има, ама и нема. Мајка ти се жали. Нема ни девојка – вели.

– На мајка ми што ѝ е работа? Само тоа мисли и за тоа зборува.

– И во право е, да знаеш! И друго. Од каде таква недоверба кон работниците на градбата, па што мораш секој ден по повеќе сати да им висиш над глава? И да украдат нешто, пак ќе си ја завршат работата. – Слободан се обиде да го смени разговорот.

– Ти, чичо, изгледа не си имал работа со мајстори. Половина час да ме нема, ќе застане сета работа.

– Ти така си мислиш. Или така си ги навикнал. Дај им нека ти потпишат стриктен договор секој ден што ќе сработат, и ако не го извршуваат, нема да им платиш, – рече чичкото.

– На збор така е. Ама во стварноста е сосем поинаку. Така се однесуваат, како да работат за без пари.

– И што мислиш, уште колку месеци тоа ќе потрае? – праша Слободан.

– Право да ти кажам, не верувам скоро да биде. Ќе ме фати зимата.

– Тогаш, Раде, веднаш да земеш некој што ќе раководи со градбата, инаку ќе останеш без здравје. Сериозно ти вела, не се шегувам.

– Малку се парите за да се остави работата на друг. Дури то-

гаш ништо нема да се заврши.

– Така ти се чини. А ако се разболиш, сè ќе оди по ѓаволите. Дај разговарај малку повеќе со мајка ти и со сестрите и најди човек, или јас да се зафатам со таа работа.

– Ќе видам уште некое време како ќе оди, па ќе решам, – воздивна Раде.

– Нема што да видиш, тој двоен товар нема да го издржиш! Јас сум постар од тебе и треба да ме послушаш. Туку еве, стигнавме. Ќе влезам малку кај вас, да ја пробаме ракијата со мајка ти. Потоа ќе си одам.

Затропаа на вратата. Мајка му, уште пред да отвори, зборуваше гласно:

– Така вие, скришно од мене в село! Да знаете дека сум ви лута, – со повисок тон, но не налутено ги пречека мајка му на Раде.

– Така, ами како. Ова беше службена работа, не беше за жени. Туку дај снајке две чашиња за ракија, да се потсетиш на ракијата од село. Вистински лек, не како овие вештачкиве, купениве.

– Оти две чашиња, јас да не сум болен! – реагираше Раде.

– Оваа ракија не е за деца. Не е и за жени, туку ајде, мајка ти е селанка, па учена си е со ракиичка.

– Добро де, и нему малку ќе му туриме, – се замеша мајка му и донесе три чашки.

– Ракијава навистина е гром. И да знаеш, в село не даваат секому ваква убава ракија. Само на тој што го осеќаат како свој човек, – проговори мајка му, откако ја проба ракијата. – Туку оваа кутрата не оди без мезенце. Имам малку доматчиња и сиренце. Веднаш ќе ги подготвам.

– Ме чекаат и дома, цел ден не сум им се јавил, – рече Слободан, погледнувајќи на часовникот.

– Навикнати се твоите! – се насмеа Стефка.

– И ти си права, баш се навикнати.

По испивањето на втората чашка, Слободан стана. Се по-

здравија и чичко му на Раде си замина.

– Ваков човек веќе мајка не раѓа, – рече мајка му, откако го испратија.

– Права си. Да видиш и в село како го пречекуваат! Што ни сторија задржување на јадење, но тој не сакаше да ги ангажира. Застанавме по пат, каснавме. Беше назел триста работи за јадење. Изгледа, од тие специјалните ресторани, за големците, како што ги вика народот политичарите.

– Благодарение на тоа готово јадење, од тие специјалните магизини и ресторани се најадени децата. Посебно откако си заминаа од кај него Вера и Душица. Затоа Слободан сакаше да остане кај нив макар едно од девојчињава, но тие не сакаа. Мислам, погреша ја. Ќе си уживаа таму, кај него. Сè полно рамно.

– Секој сака да си има свој живот. И во право се. Туку Душица сосем се изгуби. Што не ја викаш почесто. Не гледаш каква се сторила. Кожа и коски. Оди почесто кај неа, таа ако не доаѓа, – настојуваше Раде.

– Ни доаѓа, ни пак сака да ѝ одам. И од сестра ѝ Вера се оддалечи. Не е дете, за рака да ја фатам и да ја доведам. По цели денови ни оди некаде, ни некој ѝ доаѓа. Така сама себеси се измачува. Зошто, бог само еден знае. Еве, и Милан, на толку чекање, со години тагување по него, не сакала ни како обичен пријател да го сослуша. Зар тој сакал да го затворат? Судбина. Така морало да биде. Ами сега барем да се разбереа. – Стефка тоа го зборуваше со глас по кој се гледаше дека и таа не верува во тоа што го зборува.

– Ништо што е толку скршено не се лепи. Ти треба повеќе од мене да ги знаеш тие работи. Не враќај го по стопати тој ист разговор, – грубо рече Раде.

– Треба човек малку и да биде подготвен да проштева. Не знам на кого е. Ами ако сме правеле така, ако не сме ги надминувале некои работи, никој со никого немало заедно да го помине животот. Таа, Душица, ми ги скуси деновите. Да се прибереше, да седи со

нас, сосила по нешто ќе ја терав да касне. Зготвено, чорбичка по некоја. Вака не знаеме – јала ли, не јала. Како се изразделивте сите откако застанавте на нозе, не можам да разберам. Уште ти ако беше се отселил, не знам зошто ќе живееш овде. Ќе си се вратеш во село. – Стефка си ја преврза шамијата.

– Е, многу убаво, да се смеат со нас селаните.

– Да поживееш татко ти уште малку, – рече Стефка, – ќе беше подруго. Но, и тој рано си замина.

– Е, рано. И за мене ќе беше полесно тој да е жив. Ама ете така, на лошо тргнаа работите. Туку дај нешто друго да зборуваме, оти веќе почна главата да ме боли.

– Вечерва не одиш на работа? – мајка му веднаш заборува за работата.

– Не. Чичо така им кажа на шефовите, да ме ослободат неколку дена. Голем авторитет има насекаде. Не да речеш дека му се плашат. Не. Многу го почитуваат.

Мајка му на Раде за целото тоа време ги прибираше чашките и чиничињата, но тој забележа дека е многу замислена.

– Што е, стара? – ја праша и ја прегрна преку рамењата.

– Гајлиња, синко, гајлиња. Колкупати се сторив пишман што се согласив еден по еден да си одите од дома. Најпосле ни фати главата ветар, и ние со татко ти да си го оставиме огништето. Што ни недостигаше таму? Ништо. Повесело, порадосно си поминувавме. Можеби и татко ти ќе си поживееш. А и сестра ти немаше ваква несреќа со мажачката да ја снајде. Немаше да го загуби здравјето. – Стефка ги зареди маките.

– Можеби до некаде имаш право. Ама и таму, во село, ќе бевме никој и ништо. Такви времиња дојдоа, што секој гледаше да го напушти селото.

– Море, бевме будали. И по селата си продолжи животот за тие што останаа. Туку чичко ти сакаше да ве извлече од таа селска сиромаштија.

– Не е сè толку лошо и тука, мамо.

– Не велам сè. Туку, ете, некои несреќи токму нас нè снајдоа.

Барем ти досега да се удомеше.

– Пак тој разговор, тоа па тоа, – рече Раде и тргна накај своја-та соба. Мајка му го испрати со нерадосен поглед.

Кога се подели од Раде и од мајка му, чичкото реши да наврати кај Вера. Знаеше дека го чека со нетрпение. Посвони. Вера веднаш отвори. Беше облечена, со чевли, како да ќе излегува.

– Да не одиш некаде? – ја праша Слободан.

– Не, бев до кај Душица, – рече Вера.

– Како е таа?

– Како, никако. Целиот живот си го уништи за тој еден човек.

Знаеш за кого зборувам.

– Јас мислев дека одамна го преболе, – рече Слободан загрижено.

– Тоа најмногу ме нервира. Знаам дека сè уште го сака и дека секогаш ќе го сака, а откако тој дојде кај неа, пред извесно време, уште повеќе се затвори. Едноставно, и него веќе не може да го прифати.

– Па и не треба. Со него е свршено. Нема никакви шанси за живот. Никаков живот. Што ќе ѝ е тој? Токму тој, по сè што се случи со него, најмалку тој ѝ треба, со нејзиното нарушено здравје. Таа сигурно очекуваше дека ќе го сретне истиот Милан каков што бил пред затворањето, – зборуваше Слободан нервозно разодувајќи по собата.

– Имаш право! Таа е сериозно болна. Срцето ѝ е во многу лоша состојба. Сигурно одамна не си ја видел.

– Колку пораки ѝ праќав да дојде – ни трага ни глас од неа.

– Таква е станата, од сите бега, – Вера проговори натажено.

– Собери ја за викендов и дојдете кај нас, – решително рече Слободан.

– Тешко, туку кажи како ти се гледа ситуацијава на Раде.

– На одење свративме кај еден постар лекар, психијатар, мој другар од училиштето. Доста поседовме. Поразговаравме. Мора во папкава да има нешто напишано. Сега ќе видиме.

Ја отвори папката и на првиот од неколкуте листови прочита наглас: Без одлагање да дојдете заедно кај мене на Клиника. Итно мора да се преземат мерки. Потребно е да прима лекарства.

– Знаев, чичо, – рече Вера и воздивна. – Ако сум лаик.

– Што е, тоа е. Туку како ќе го убедиме да отиде до Клиниката. Не смееме да му кажеме отворено. А пак одоколу ако се прават работите, ќе испадне уште полошо. Ќе ја изгубиме довербата. Не знам што да се прави, но не смееме да одлагаме. Многу е важно како да се почне првиот разговор и кој да го почне.

– Никој не би можел да го стори тоа како ти, чичо. Можеби треба да му кажеш дека тој, твојот пријател, лекарот, ве вика да свратите уште еднаш кај него. Овој пат на Клиника.

– Не знам дали ќе ми успее тоа, но ќе пробам. Ме гризе малку совеста. Не требаше да го оставам на работа кај криминалците. Излезе дека е тешка за него. Но, и кој се надевал. Веројатно и самиот си зема работа повеќе одошто може да издржи. Ќе зборувам и со неговите претпоставени. Да го штедат малку. Се плашам докторот да не инсистира да остане некое време в болница.

– Ни тој, а ни мајка ми, не верувам дека би се согласиле на такво нешто. Знаеш какви се предрасудите за тие болници. Лош глас ги бие. А болест како болест, – рече Вера со сигурност во гласот.

– Ќе видиме. Да не зборуваме без да знаеме што ќе каже докторот. Јас имам полна доверба во него. Ајде сега да одам. Дома ќе ме истепаат. По цели денови ме нема.

– Многу ти благодарам, поздрави ги сите, – го испрати Вера обидувајќи се да се насмевне, но не ѝ успеа.

Слободан подзастана и онака, како патем, ја праша Вера:

– Ова твое момче никако да го затечам дома?

– Не само ти, туку и јас. Ми досади да го барам по кафеаните. Друштвото му е помило од сè.

Слободан ги крена рамениците и се поднасмеа. Замина со забрзани чекори. Му беше неизмерно тешко во душата. Како ретко кога во животот. Се чувствуваше беспомошен. Работите му беа на некој начин излезени од контрола. Не му се одеше ни дома. Не беше расположен да разговара со кого било. Најдобро ќе биде ако спијат. За жена му беше сигурен дека не спие. Таа најчесто во ноќните часови сликаше, а дeње спиеше. Никогаш не мислеше дека ќе земе жена уметник. Ама во тие години таа му се виде посебна, многу интересна. Добро викаат старите – тоа ти било судбина. Со ништо не го лути, не го нервира, но и за ништо не се интересира. Семејството за неа како да не постои. Што јадат децата, дали воопшто имаат што да јадат, што да облечат. Дали учат. Сето тоа во нејзината свест како да е избришано. Дали мисли – татко им има пари и со нив сите тие прашања може едноставно да ги реши. И децата, од најмала возраст, се беа научиле така – сè од него бараа. А што можеше да прави тој – се постави како да нема друг родител. Си презеде сè на себе. Со неа не можеш ни да се скараш. Едноставно, треба да ја прифатиш таква каква што е, или да побегнеш од неа. Но тој беше сигурен, уште од првите денови на нивниот заеднички живот, дека не е во состојба да ја напушти. Уште помалку сега...

Што му треба да се изморува со сите тие работи за кои беше свесен дека ќе си останат такви какви што се и натаму... Си се тешееше мислејќи на тоа дека има многу лоши жени, кавгаџики, примитивни, површни, па и пијаници. Барем неговата Емилија нешто создава и, како што велеа критичарите, не слика лошо. Децата сега се поголеми и сами се снаоѓаат... Некако ќе се турка. Туку оваа друга работа, со внукот, како ќе ја решава?! Како грутка да му застана во градите, од моментот кога ја сфати пораката на својот пријател психијатар – ајде, па посетете ме и на работа. Но, да не помине многу време! Токму така рече тој.

По два дена, доста рано посвони телефонот во собата на Раде. Кој ли може да биде толку невоспитан сега да свони. Раде нервозно ја крена слушалката:

– Слушај, извини што зборувам толку тивко, но моите не сакам да знаат. Мораш итно да ме носиш на лекар, – го препозна гласот на чичко му.

Раде брзо се исправи во креветот:

– Што е, да не е нешто многу сериозно, да викам брза помош?!

– За сериозно, изгледа сериозно е. Но, да не креваме голема врева, земи такси и доаѓај кај мене. Ќе те чекам надвор. Не пред самата куќа, малку подолу.

Раде веднаш се облече, повика такси и по неколку минути го зеде чичкото од договореното место. Тргнаа кон болницата. Кога стигнаа во дворот на Клиничката болница, чичко му му кажа на таксистот да оди до влезот на Невропсихијатрија. Раде се здрви. Погледна внимателно во чичкото, како во неговиот израз на лицето да го бара одговорот – зошто треба да одат таму, но ништо не прозборе.

– Таму работи мојот пријател, тој кај кого што бевме пред да одиме в село. Во никого немам доверба од другиве доктори како во него, – му рече чичко му на Раде, здогледувајќи во неговиот поглед прашање и чудење.

– Тој е психијатар? – праша со некое двоумење во гласот Раде.

– Едно е што специјализирал, а друго каков е како доктор. Пред тоа и потоа. А право да ти кажам, секому од нас во ова лудо време му треба психијатар. Ти мислиш дека не ти треба и тебе, и мене. Еве сега, кога имаш толку непријатности и на работа и со градбата, па и во фамилијата, лошо ли е да се посоветувааш со еден таков добар специјалист?

Раде беше излегол од колата, но не правеше ниту чекор кон

влезот на клиниката. Не тргна и кога чичко му се оддалечи неколку чекори.

– Ајде, Раде, што се мислиш? Зошто те викнав, да ме придружуваш.

Раде сакаше да му каже дека не е сигурен дека се работи за некаква болест на чичко му, туку дека и тој, како некои на работа, а и некои во семејството, мисли дека му треба лекар психијатар! Сакаше веднаш да се сврти и да замине со брзи чекори назад. Да излезе надвор одворот на болницата. Почитта што ја чувствуваше кон чичко му го запре да го стори тоа. Тогаш се реши заедно со Слободан да оди кај докторот, па да види во што е работата.

Веќе познатиот доктор срдечно ги пречека. – Така те сакам, – му се обрати тој на чичко му на Раде.

– Не сакав вчера да ти кажам, ама подолго време не можам да спијам. Ме фатила вистинска несоница, а и некоја внатрешна нервоза, – брзо зборуваше Слободан.

– Да не мислиш ме изненади? Во ова денешно време кој не пати од несоница и кој не е нервозен? Држава така лесно не се прави! Да не мислиш дека јас сум без таблети? Кој ќе ти каже дека не зема таблети за смирување, те лаже. Посебно во овие потешки и поосетливи професии. Не знам Раде што мисли за тоа, но јас, право да си кажам, си го чувам здравјето. Ќе си лапнам по една таблета навечер и по една наутро и цел ден сум си спокоен. Навечер си спијам како новороденче.

– Но, зар вие докторите не зборувате дека тие таблети се штетни? – реагираше нервозно Раде.

– Да, се разбира, ако се пијат прекумерно и без лекар да ти одреди.

Раде гледаше малку збунето во лекарот, па во чичкото.

– Еве, и ти самиот зборуваше вчера колку те нервираат некои луѓе на работа. Па и работниците што ја градат куќата. Сето тоа полека ти го нарушува здравјето, а ти за тоа и не си свесен. А и

чичко ти, де со децата, де со работата. Нервози, колку сакаш. Вие двајцата размислете си. Според мене, треба по нешто да си земете.

– Ние кај тебе штом навративме – јасно ни е дека без таблети не си одиме. Мислевме... да се посоветуваме. Вистина, јас на прво место. А и Раде, мислам дека треба да го послуша овој добронамерен совет на нашиов пријател.

Докторот, наместо да пишува рецепта, го отвори белото шкафче и оттаму извади две кутичиња со таблети. Без што било да ги праша, им ги подаде. Секому по едно.

– Се пијат една наутро, една навечер. А сега ќе пиеме по едно кафе.

– Море какво ти кафе, нè чекаат работи. Раде куќа прави, не е тоа шега, – рече чичко му и подаде рака да се поздрави со докторот.

– Тогаш, ајде сите на работа! – станувајќи рече докторот.

Срдечно се поздравија и заминаа. Раде во такси-колата што ги чекаше одвај се воздржа да не му каже на чичко му дека му се лути, дека воопшто не се чувствува толку слаб да мора да се смирува со таблети за нерви, а дека веќе не му верува дека и тој има потреба од такви таблети. Но, ништо не му рече.

Раде прв излезе од колата. Чичко му го подотвори прозорецот и му довикна:

– Треба да му веруваш на мојот пријател. Тој отсега е и твој пријател. Ќе се видиме наскоро.

Раде кога си влезе дома легна на креветот. Мајка му беше излезена. Тоа му помогна малку поспокојно да размисли за сите работи што се случуваа последните денови. Мора нешто да гледаат необично кај мене, штом сите се загрижени за моето здравје – си мислеше. Да не побудалувам... или нешто станува со мене, а што јас не го забележувам, но сите други го гледаат. Го отвори кутичето со лековите и зеде една таблета. Не се сеќаваше кога било во животот да се напил каква било таблета. Толку беше здрав, и сега наеднаш ова... Да се советува со Вера... што ќе му каже таа? Но, зарем чичко

му би го повел кај лекар и би дозволил без потреба тој да пие лекови за смирување? Тоа што и самиот за себе зеде, би можело да биде само игра.

– Ајде, ручекот е готов, – слушна како го вика гласот на мајка му. – Кај исчезна така на брзина рано утрово?! – праша таа. Раде се зачуди како не ја сетил мајка му кога се вратила. Можеби во меѓувреме заспал.

– Чичо, го знаеш. Само нешто смислува. Изгледа нема некоја голема обврска на работа. Ајде кај некој пријател дома, лекар, па в село. Па денеска ме издига да сме оделе кај лекарот на работа, бидејќи цела ноќ не спал. Бил многу нервозен. И се разбира, лекар како лекар, ни тупна на двајцата по едно шише со лекови – вели, требало да ги пиеме.

– Е, штом така вели лекарот, мајче, значи треба да ги пиеш. – Колку и да сакаше, Стефка не можеше да ја скрие загриженоста. Гласот ја издаде.

– Вие сите сте чудни луѓе! Со сила од здрав болен сакате да ме направите. Ако толку сте запнале, и ќе ги пијам. Ама ако се разболам од нив вистински, после кој ќе ме излечи?!

– Е, и тоа да го слушнам, некој што не бил болен, па се разболел од лекот што му го дал лекарот! И тоа, како што кажуваш, и многу добар пријател на чичко ти. А уште повеќе што истите таблети и нему му ги дал. Туку, ајде да ручаме. Можеби и Вера по после ќе дојде. Таа доцна завршува со работата, не можеме да ја чекаме за ручек.

– Душица што не ја викнеш? – свика Раде.

– Зарем еднаш сум ја викнала! – рече со горчина во гласот мајка му.

– Таа кога завршува со работата? Денеска одам по неа!

– Па и да одиш. Не знам што се здиве тоа девојче до толку.

– Само таа раскинала со момчето. Денеска и со деца на секој

чекор се оставаат.

– Така де. Толку пак да се предаде. Ти кога мислиш да продолжиш со градбава?

Мајка му, кога го изговори тоа, виде како се набра челото на Раде и како тој воздивна. Поради тоа рече:

– Добро де, не нервирај се. Одмори уште малку.

– Колку е тоа уште малку? Таа градба мене ме чека. Колку одлагам, уште полошо за мене. А и соседите ќе го искрадат материјалот. Досега е преполовен.

– Ти си чуден, синко. Кој има смелост баш тука да краде?

– Оди ноќе, па ќе видиш. Јас не сакам да одам, зашто ако фатам некого да краде, треба да го отепам. А те уверувам дека и самите работници крадат. Сите што граделе тоа ми го кажуваат.

– И ти им веруваш! – рече мајка му.

– А зошто и да не им верувам. Нема секој ден да ги бројам циглите или железата. Ти носи градежен материјал, ако си немаш работа. Тие си влечат, – зборуваше Раде нервозно.

– Раде, од кога се стори ваков, не можам да те препознаам. Во секого се сомневаш. Обвинуваш без да имаш докази. На што личи тоа? Ајде малку поразмисли и прибери се, – се обиде мајка му, зборувајќи тивко.

– А, измислувам! Така нешто ми дошло во главата! Јас мрднат сум, нели?

Тој, иако виде како болно се згрчи лицето на мајка му, додаде:

– Добро де, не рече баш така, туку нешто слично. Уште малку ќе почнете да зборувате дека затворениците, криминалците, убијците што ги држам в затвор, се невини. Јагниња. А така мислиш можеби и ти, мојата родена мајка. Дека јас таму не знам што работам. Добро де, ако така мислите, – да напуштам. Да се вратам в село. Ќе одам овчар, полјак ќе бидам. Оти, лошо да не ми биде.

Ручаа со молчење. Мајка му не знаеше како да го продолжи разговорот. За среќа, брзо дојде Вера, па се смени атмосферата.

Но, веднаш по нејзиното доаѓање Раде ѝ свика:

– Што не помина да ја забереш и Душица?

– Ти мислиш така е лесно да ја доведеш Душица? Кај неа сè е планирано, освен излегувањето од дома.

– Била ли скоро кај лекар? Еве, мене чичко ти ме однесе кај доктор за нервно растроени. Можеби е и по твоја директива.

– Каков доктор, што зборуваш? – Вера правеше напори добро да одглуми дека ништо не знае за тоа.

– Добро де, и да знаеш, можеби и навистина ми треба таков доктор! Кај да е, ќе се мрднам од умот. Или... ќе ме отранчи некој од овие мои „драги затвореници“.

– По секоја средба со тебе, во последно време, си одам потресена со триста стравови. Туку ајде, смени ја темата. Кажми нешто убаво. Како на пример – си фатил некоја нова згодна женска, или нешто слично... Ти, изгледа, таму на работа, бидејќи работиш со такви истресени луѓе, самиот стануваш за никаде.

– Добро, станувам. И ете, ќе си имаш улав брат, како што велат народот – нетокму. Мене нешто друго многу повеќе ми тежи. За Душица. Сите ние сме виновни за Душица. Јас најмногу. Најмногу. Повеќе од сите!

Вера погледна во него, овој пат навистина со страв. Тој сега како да сака да најде некоја нова причина за страдање.

– Ајде сега, уште тоа недостигааше! Тој виновен за судбината на Душица! – рече силно свикувајќи Вера. – Баш да слушнеме зошто?

– На прво место јас, тогаш вечерта, на пустата незбидната веридба, не требаше да ја послушам Душица. Веднаш требаше да одам да разберам што се случило со Милана. Иако таа ми забрани да одам. Тоа не го сторив ни утредента, ни следните денови. Слепо ја послушав Душица. Или можеби се плашев да не слушнам нешто неубаво за него...

Откако го рече тоа, Раде силно воздивна.

– И што ако отидеше? Првин немаше кој да ти каже што било. И друго – подобро што не знаеше Душица што се случило со нејзиниот сакан. Кој знае какви скандали ќе направеше и досега ќе ја снимаше. Не досега, туку одамна. А и ние немаше добро да си поминеме, – Вера се обидуваше да го успокои.

Молчеа. Раде како да сакаше уште нешто да каже. Се колебаше. По малку време, проговори:

– Ти, ако наскоро потоа, по кобната вечер со веридбата, по некоја случајност разбереше дека Милан е в затвор, политички затвореник, и тоа информбировец – дали ќе ѝ кажеше на Душица? – зборувааше Раде, вцрвенет од возбуда и од напор за да го изговори сето тоа.

Вера извесно време молчеше, па рече:

– Можеби и не би ѝ кажала, од страв дека ќе направи непромислени работи и дека тоа скапо ќе ја чини.

– Сигурна си дека би можела да не ѝ кажеш на родената сестра за такво нешто, дека би издржала, независно од тоа што ќе се случува со неа? Не ти верувам! – Раде го повиши гласот.

– Мислам да! – Вера исто така го рече тоа со повисок глас.

– И не би чувствувала за тоа вина? Е јас, по неколку месеци разбрав, го видов во затворот Милан, уште пред да го одведат на Голи Оток. Потоа долго се борев со самиот себеси дали да кажам кому било од вас! Се измачував, но сфатив дека тоа би било погубно. За Душица и за сите нас. Затоа не кажав никому. – Раде кога го изговори тоа си ја скри главата меѓу рацете. Потоа погледна во Вера.

Вера во еден момент како да се избежуми. Раде виде како силно се вцрвене во лицето, потоа пребледе. Но, очигледно брзо успеа да го совлада тој шок. По извесно време, со шепотење рече:

– Ти тоа ни во сон немој да ѝ го кажеш на сестра ти Душица. Никогаш нема да ти го прости. И ти, мамо, во овој момент тоа да го заборашиш! – По мал прекин додаде – ако не сакаш да ти се растури

семејството.

Тогаш и двајцата забележаа дека мајка им како да е занемана. Снема глас. Гледаше вкочането, како сосем да ѝ ослепеа очите... Како да не можеше да поверува во тоа што го слушна од Раде-та. Во неа одеднаш беа надошле кој знае колку прашања. Како било можно тој, нејзиниот син Раде, толку долго да чува таква тајна од сопствената сестра, гледајќи како таа полека, полека го губи здравјето. Животот. Сигурен ли е дека со тоа направил подобро за неа? Секако, тоа го направил од што ја сака. Од што сакал да ја заштити. Но, дали ја заштитил... или... Еве до каква положба дојде таа... Барем нејзе да ѝ кажел. На мајка си, или на Вера.

Мајка им силно офна и изустуи:

– Ех, синко, синко... Како си можел такво нешто да направиш!

Вера, која веќе се беше поприбрала, ја погледна мајка си со прекор. Но таа тоа не го ни забележа. Со тоа сакаше да ѝ каже – што сега, сакаш и него да го разболиме, и него да го немаш, или да го немаш здрав! Кога виде дека таа тоа не го забележа, побрза да ѝ го каже, плашејќи се мајка ѝ да не го укори Раде со уште посурови зборови.

– Не брзај да судиш! Секако ќе беше лошо. Вака, како што постапил Раде, кој знае дали е најлошо. Или, ако било поинаку, можеби ќе било бетер. Раде секако најдобро ги знаел тогаш сите последици од тоа ако разберело семејството дека Милан е политички затвореник, и затоа премолчел.

Вера дојде до мајка си и ја стегна за двете раце. Потоа го прегрна Радета и му рече:

– Наместо да ја чекаме Душица да дојде, ајде ние да ѝ отидеме на гости. Ако ништо друго, по едно кафе ќе даде.

Раде во првиот момент како да се чувствуваше помилуван од судот на сестра му Вера, се поопушти. Но, толку брзо да стане и да се облече за да тргне токму кај Душица, му изгледаше невозможно.

Немаше сили за тоа.

– Ајде мамо и ти, – се сврте кон мајка си. Му беше потребна нејзината поддршка во тој момент, но таа не му ја даде.

– Оде те вие двајцата. Баш ќе ја израдувате. И да ја скарате. Што е ова, сосем нè заборава. Да ѝ кажете дека многу ѝ се лутам.

Потоа ги гледаше од прозорецот додека се скрија зад аголот.

– Ех, Раде, Раде, ех синко, што товар си носел во душата сето ова време. Како барем мене не ми се довери. Но, подобро што не ми кажал, ни еден ден не ќе ја дочував тајната.

Стефка почна со брзи чекори да разодува по собата... Во главата ѝ се моткаа најразлични мисли. Бараше виновен за сите овие страдања што ги снајдоа, само што заврши војната. „Зарем малку народ испогина во четирите години војна со најголемото зло – фашизмот. Најмногу млади. Најпааметните, најчесните, со најчиста душа. Изгинаа на народот да му донесат слобода. Поубав живот да донесат. И сега пак нови братоубиства. Проклети времиња дојдоа. Држави со држави да се караат, да се ништат. Што век дојде. Од едно во друго зло се влегува. Човек човека ќе изеде.

... Златни деца, од мали како ги растев, како им се радував. Не настрадавме никој од фамилијата во војната со Германците. Тамам се ослободивме од тие душмани, ич не почека, веднаш навали ново зло. Најдобри другари меѓу себе да се предаваат, да се тепаат, да се отепуваат... Од своите да се страдало... Како можело Милан да биде против народот, против државата, кога во борбата за ослободување ги загубил единствените, најблиските – мајката и таткото. Толку време овде доаѓаше детето. Чисто како солза. Срцето и душата ќе ги дадеше за Партијата, за земјата. Туку аир да не види тој што го зеде на душа. Проклети да се тие изроди што го ставаја на страшни маки, на правина. Ни крив ни должен. И на кутрот мое девојче душата му ја изгореа. Гламја се стори од жал по него.“

Стефка се пикна во најтемниот дел од собата. Се обидувааше да си ги разјасни некои работи, сеќавајќи се на разговорите со неј-

зиниот покоен маж. „Сè си мислам дека и тој легна в земја пред време од што не можеше да сфати што стана со државава. – Зошто се дадоа толку жртви – ќе речеше многупати – кога сè се сврте наеднаш наопаку! Нè предадоа. Тие што се најгоре, на врвот, тие биле маскирани. А и натаму ги држат маските на лицето. Нè предадоа уште пред крајот на војната. Не дочекаа ни да се изладат телата на загинатите, на борците!“ Тоа го зборуваше, само гледаше тогаш да нема никое од децата. Да не ги разочара. Како рече оф, туф, и глава веќе не крена. И со брат му како веќе да не му одеше муабетот. Само еднаш го слушна како му рече отсечно: „На внук ти политички затвореници да истражува да не му даваш!“ Последните денови, пред умирачката, и очи в очи не можеа да се погледнат.

Таа се обиде да предреме, но никако не ѝ успеваше. Посвони телефонот. Се јави Слободан.

– Како сте? Што правите? Како е Раде? Сама ли си?

– Да, сама сум. Пред малку Вера и Раде отидоа кај Душица.

– Добро што си сама. Раде сигурно ти кажа за лековите. Да водиш сметка. Мора редовно да ги пие. Не треба да си игра со здравјето. А и за градбата, за куќата, му реков да најде некој друг да ја тера таа работа. Со тоа неспиенје по цели денови и ноќи ќе си направи беља.

– Ќе водам сметка, ако ме слуша, – му одговараше малку отсутно Стефка.

– Ако не те слуша, ќе ја дотера до болница.

– Чувај боже! Толку ли е лошо? – свика Стефка уплашено.

– Уште не е, но за да не биде, – зборуваше Слободан, веќе со поблаг глас, откако виде колку се исплаши Стефка.

– Да ја сменеше пустата работа.

– И јас му реков, но тој не сака. Му се чини, ако го направи тоа, дека ќе го сметаат за плашливец. Ќе му се потсмеваат.

– Тоа е поважно или здравјето да си го гледа. Бетер е од татко му. Знаеш и брат ти каков беше исполнителен. – Стефка намерно

му го спомна братот. Имаше потреба да зборува со некого за него во овој момент. Но Слободан, изгледа или брзаше или не сакаше да се сеќава токму сега на својот покоен брат, продолжи да зборува за Радета.

– Е ајде де, докажи му. Затоа, да не забораваш за лековите, треба да ги пие секој ден. За да бидеш сигурна дека ги пие, да го тераш пред тебе да ги испива. Ти да видиш со свои очи.

– Добро, добро.

– Пријатно, Стефке.

– Поздрави си дома. – Стефка го затвори телефонот.

Вечерта, кога Раде си дојде откај сестра му, мајка му, откако ги слушна поздравите од Душица, му кажа за тоа дека се јавил чичко му. Забележа една брчка на неговото чело.

– И, што кажа?

– Што кажа – дека мораш редовно да ги пиеш лековите.

– Тој е чуден човек, а и тој неговиот пријател, докторот. Од еден разговор или два што ги направи со мене, де та де – да пијам лекови. Ти што забележуваш кај мене, кажи сериозно? – Раде ѝ се приближа на мајка му.

– Ама јас доктор ли сум, па што ме прашаш. А и толку ли е страшно да се испијат неколку таблети за здравје?

– Добро, ајде сметај дека сме се договориле. Само остави ме на спокојство. – Раде го отвори весникот пред себе.

Таа отиде во кујната и се врати со чаша полна со сок.

– Сакам да видам. Пред мене да ги испиеш, – мајка му беше упорна.

– Така ако ми правиш, нема да ги пијам, – се изнервира Раде.

– Добро де, добро, ти не си мало дете, – помирливо зборуваше мајка му.

Раде го испи сокот, но таблета не се напи, иако ја излага мајка му. Таа го виде тоа, но не сакаше повеќе да се расправа со него.

– Ништо повеќе за Душица не ми кажа, како е? – се распрашуваше Стефка.

– Не се пожали како друг пат. Можеби ѝ е подобро од лековите.

– Значи таа верува дека ѝ е подобро од лековите и ги пие. – Стефка сакаше да го искористи тоа, за да му наспомне уште еднаш на Раде за лековите.

– Но, разликата е во тоа што таа има сериозни проблеми со срцето, а јас не сум болен.

– Никој не вика дека си болен, но ти треба некаква терапија за да не се разболиш. – Стефка не се откажуваше.

– Баш деновие се готвам сам да одам во болницата кај докторот. Тој да не ми нашол некоја сериозна болест, а чичо да не не сака да ми каже.

– Ти првин испиј го лекарството што ти го дал, па после оди на разговор.

– Не, не, јас сакам да се уверам што е тоа за кое треба да примам лек.

– Што знаеш прави, не можам со тебе да се расправам, – мајка му го изгуби трпението и си влезе во кујната.

Раде легна и се покри над глава, што значеше дека разговорот е завршен.

Штом Раде му го кажа презимето на портирот, тој веднаш го пушти во болницата. Потоа го сретна еден болничар и го спроведе до кабинетот на лекарот. Тој стана од зад бирото и љубезно го пречека. Како да ги знаеше однапред сите прашања што Раде ги готвеше по патот и имаше веднаш за нив одговор.

– Дојдов кај вас насамо да разговараме. Ако има нешто сериозно, кажете ми, – му рече на лекарот.

– Ти барем виде дека истите таблети му ги дадов и на чичко ти. А сакаш да ти покажам дека од нив имам и кај мене в чанта. И јас си ги пијам. Ние што сме поосетливи и што си ставаме повеќе на срце, мораме да се претпазиме. Зашто, гледај нешто дури не се скрши. После ништо не ти помага. Послушај ме, ќе ми бидеш благодарен. – Лекарот го прегрна пријателски.

Раде, откако вети дека ќе ги пие лековите, се поздрави и истиот болничар тргна да го испрати до излезот на болничката зграда. Во дворот, лево од зградата, во тоа време се шетаа повеќе од десетина луѓе, само мажи. Раде слушна дека некои од нив зборуваа претерано гласно, како да се надвикуваат со некого, други како да си потпеваат, трети некако чудно се смеат. Го забави чекорот и без да знае зошто, се загледа во некои од нив. Токму во тој момент еден од тие луѓе како да се упати кон него. На Раде не му се веруваше. Колку повеќе се приближуваше човекот, Раде сè повеќе се убедуваше дека е Милан. Невозможно. Зарем само на лоши места ќе се среќаваат? Го забрза чекорот. Но, слушна дека Милан го вика по име. Би било најголем кукавичлак да побегне. Срамно. Тогаш еден од болничарите кои очигледно ги придружуваа болните додека беа во дворот, му се приближи на Милан и му го препречи патот.

– Знаеш дека таму не смееш! – му рече грубо и го свлечка кон другите.

Раде се бореше дали да тргне натаму, да го поздрави барем, да му стави до знаење дека го видел, но не се реши. А и сигурно правилата не дозволуваат. Во тој момент слушна глас кој беше повеќе плач отколку зборови: „Поздрави ја Душица. Кажу ѝ дека ја сакам. Дека сум болен за неа. Не сум болен... Не сум... Ја сакам.“

По тоа како исчезнуваше гласот, Раде сфати дека Милан насила го внесоа внатре во болницата. Се поздрави со чуварот и излезе. Во близина на болницата имаше мало паркче со клупи. Без да размислува дали го гледа и го слуша некој, Раде седна на една од нив и заплака на глас... Потоа се упати пешки низ мноштвото луѓе на

големиот град.

Ете каде бил Милан. Тука му била адресата што не ја знаеше Душица, што не знаеше каде да го бара и како да го најде. Но, овој пат Раде се реши веднаш да ѝ каже, можеби не на Душица, но на Вера уште денеска. За Душица и за Милан сфати дека нема веќе надеж.

Одеше на дождот без да мисли на тоа колку ќе прокисне и пак по кој знае кој пат гласно си зборуваше – и јас сум еден од гробарите. Гробар на сопствената сестра. Зошто тогаш не ѝ кажав?! А вака што, ќе ја носам на совеста дури сум жив. Да се врати да го праша лекарот за Милана? Што е со него? Дали не може тој, Раде, нешто да му помогне? Да не нема пари за лекување. Или – да не го држат тука дека нема каде да оди. Нема ни стан, ни семејство. А кога ќе праша лекарот – што ти е тој Милан, од каде го знаеш, дали знаеш дека е тој голооточанин, информбировец?! Знам, ќе му речам. А од каде го знам – ми беше другар, и љубов на сестра ми. А знаеш ли дека ќе се компромитираш и ти, и ќе го компромитираш и чичко ти ако се ставиш со него и ако покажеш не грижа, туку и само интересирање за него? Знам, – ќе му речам, но треба да знаеш и ти, драги докторе, дека јас сум болен и поради тоа што не му помогнав, кога животот му беше во прашање, и судбината негова, и на сестра ми. Јас го изневерив. Се направив дека не го познавам. Зошто го сторив тоа?! Еве поради сите овие последици што сега ми ги предочуваш. Од страв за себе, за моите, па и за сестра ми. Е, затоа сега не сум човек на место, сестра ми е на умирање, а јас имам желба да умрам пред неа. А знаеш, докторе, на Милан можеби сега му е најдобро, ако не е при нормална свест, ако сè му е сеедно... Зошто тогаш да ги пијам лекарствата?!

Раде од болницата се упати право кај Вера на работа. Кога го виде Вера, откако тропна и ја отвори вратата на нејзината канцеларија, се исплаши од неговиот изглед. Му свика:

– Боже, Раде, каде си бил, како изгледаш вака, сосем си прокиснал. Вади го палтото веднаш од тебе!

– Милан. Го видов Милан! – со растреперен глас рече Раде.

– Па што ако си го видел?! – Вера прозборува мирно.

– Но, знаеш ли каде го видов? Во Психијатриската болница, кај тешко заболените, – зборуваше Раде и почна на глас да плаче, толку очајно како да е тој виновен за тоа. Или, како да му е роден брат.

– Добро де, и таму е болница за луѓе. И таму лекари лечат. Што е толку страшно? – пак спокојно додаде Вера.

– И ти тоа го велиш, што е страшно?! Не можам да поверувам! – Раде викаше со широко отворени очи.

– Сигурно дека не е убаво, ама што може да се прави. Немој на Душица да си ѝ кажал! Уште таков потрес ѝ треба!

– Не јас, но ти ќе ѝ кажеш! – рече Раде.

– Ама зошто, што има потреба? Виде како ладно го пречека кога се сретнаа пред неколку месеци.

– Мислиш дека ѝ е сеедно? – ја праша Раде Вера и продолжи:

– Кога одевме кај градбата, многу се обвинуваше себеси баш поради тоа, зошто така бесчувствено да се однесе кон него на таа средба. Зборуваше дека ѝ е многу жал и дека не знае како да го најде, бидејќи нема негова адреса ни телефон, ниту пак има кого да го праша.

– Не знам, мене не ми изгледа дека баш сака да го види, а и тој не верувам дека ќе сака да се сретне со неа. Прашање е дали може да контактира со кого било, штом е во таква состојба.

– Ужасно се потресов. Штом ме препозна, тргна кон мене. Но кога го спречи болничарот, почна да вика гласно. Викаше со силен глас, да ја поздравам Душица и да ѝ кажам дека ја сака, многу ја сака!

Вера стоеше вкочането. „Боже, што тешка судбина. И негова и на нашата сестра“, ѝ прелеа во главата.

– Не сум паметна што е подобро. Јас и минатиот пат го пратив кај неа со најдобра намера, а виде што се случи. Како помина средбата?

– Не, јас овој пат морам да ѝ кажам. Ако не сакаш ти, јас ќе ѝ кажам. И тоа уште утре, – настојуваше Раде.

– Добро де, само малку да ја подготвиме. И на мама немој сега да ѝ кажуваш.

– Нема.

– А ти што бараше таму? Нели бевте со чичо пред некој ден?

– Сакав насамо со докторот да разговарам.

– И, што ти рече?

– Рече дека треба да ги пијам тие лекови што ми ги даде, повеќе превентивно, но да пијам.

– И да пиеш, штом така те советува. Не играј си играчки.

– За Милан сигурно ќе преземеме нешто, штом му е пријател на чичо главниот лекар, – рече по малку Вера. – Барем да му обрнат повеќе внимание. Подобро да го лекуваат. Да не гледаат на него како на казеник.

– Но, Веро, претпоставувам дека лекарот ќе нè посветува дека е подобро да не се грижиме за него. И дури да не покажуваме дека сме заинтересирани да му поаѓаме. Тоа ќе биде така.

– Мислам дека сега веќе е поинаку. Поминаа доста години. Работите малку се поизменија, Раде.

– Тој не верувам дека мисли така. Докторот, пријателот на чичо.

– Добро де, ќе видиме.

– Слободан исто така не верувам дека ќе сака во тоа да се меша. А и нас можеби ќе нè искара. Но, овој пат никого нема да слушам! – Раде зборуваше нервозно.

– Тој ќе знае како да постапиме. Ајде сега оди дома!

Раде и вечерта не се напи од лековите. Имаше отпор и кон

нив и кон лекарот што му ги препорача. Самиот не знаеше зошто. Вечерта му се јавија сите слики од средбата со Милан во затворот. И овој пат, сега, се почувствува како страшливец. Зошто не му се спротивстави на болничарот што го задржуваше Милан да му се приближи? Зошто не застана, не отиде накај него да се поздрави, туку на кукавички начин тргна кон излезот на дворот. Се направи дека не го познава. Исто како тогаш, пред повеќе години, во затворот? Ова гласно викање на Милан требаше да го натера да дојде до него. Да му каже макар некој утешен збор. Тој ни во еден момент не чувствуваше непријателство кон него, не го сметаше за непријател на државата. Туку за него мислеше како за жртва. Милан никогаш не може да биде непријател на народот... како што зборуваа за информбировците преку радиото и пишуваа сите весници. Се реши да му се јави на Слободан. Веднаш. Ноќва. Да му каже за Милан. Ќе му рече дека се чувствува должен барем сега со нешто да му помогне. Дека, што и да направил, тој веќе издржал казна, но дека како последица од таа ужасна казна сега тој е онеспособен за живот. Го загубил здравјето. Не е способен за работа. Сè загубил. Му треба помош. Кој да му помогне? Нема никого. Што ако е доцна? Ноќе. Треба веднаш да му се јави на Слободан! Не може да се губи време. Ни еден ден.

Засвони. Се јави стрината. „Таа е будна“, си помисли, „слика по цели ноќи“.

– Се извинувам, – рече, – го барам чичко ми.

Тогаш Раде слушна како таа вика, но тивко, по мажот.

– Ало, што има, – се јави тој во полусон, уплашено.

– Сакав да ти кажам за Милан, го видов во болницата кај твојот пријател, докторот.

– Добро де, што ако си го видел, јас знам дека е таму, – зборувааше чичко му во полусон, но по малку нервозно. – За тоа ли ме будиш во ова време?

– Значи, знаеш, – рече Раде со чудење.

– Спиј сега, па утре ќе зборуваме за тоа.
– Сакам да му помогнеме. Уште утре, – гласот на Раде силно трепереше.

– Штом е тој таму во болницата, значи му се помага. – Во гласот на чичко му се почувствува уште поголема нервоза.

– Повеќе да му помогнеме.

– Реков, утре ќе зборуваме, ајде сега да спиеш, – беше категоричен чичко му.

– Не можам да спијам. – Раде не го прекинуваше разговорот. Едноставно не можеше.

– Напиј се уште една од таблетите што ти ги даде докторот. Добра ноќ, – чичко му ја спушти слушалката од телефонот.

– Добра ноќ! – рече Раде, повеќе сам за себе и разочаран ја затвори слушалката на телефонот. „Значи, знаел и криел! И пред неколку дена, кога го спомнував Милан во разговорот со него, не ми кажа! Можеби тој го сместил во болницата, за да не се состанува со Душица? Или сам дошол таму, по последната средба со неа, ако тогаш многу се разочарал? Ако сосема се растроил?“

Веднаш му се наметна уште едно прашање: „Кога ќе разбере Душица дека по средбата со неа Милан е сместен во Психијатриската болница, дали нема уште повеќе да ѝ се влоши и онака многу нарушеното здравје? И, дали нема да се чувствува овој пат таа виновна?“ Срцето го застегна. Почна да го задушува. Брзо стана и отиде во кујната, што било да се напие. Сфати дека пак се заплеткува во многу спротивставени работи, како во мрежи, од кои не ќе може лесно да се излезе. Мајка му за чудо не го сети дека станал, инаку кој ќе се објаснуваше со неа!

Душица пред завршување на работното време дојде на работа кај Вера. Штом ја виде, Вера се вознемири. Веднаш си помисли

дека Раде ѝ кажал за Милана, за тоа дека го видел в болница, но брзо се успокоил. По нејзиниот изглед и изразот на лицето сфати дека е за нешто сосем друго.

– Еј, малечка, што има? – ја пресретна Вера, обидувајќи се да внесе ведрина во гласот.

– Сакам да ти предложам да одиме до кај чичко ни, да се видиме и со братучедите, од кога нè викаат, ни се лутат дека ретко одиме. – Душица како да се обидуваше да изгледа опуштено.

– Да одиме. А не мислиш дека е подобро подоцна? Вака, баш како на ручек, – се обиде да ја расколеба Вера.

– Само во ова време можеме да ги најдеме оние мангупи дома. – Вера знаеше дека тоа е точно.

– И ти си права. Тогаш да викам такси, па по пат некаде ќе купиме цвеќиња и кафе.

– Викни, – рече Душица и тргна кон излезната врата.

Вера, додека телефонираше, си помисли дека е чудно тоа што сестра ѝ така однадеж сака да се сретне со чичкото и со целото негово семејство. Можеби навистина чувствува грижа на совеста, затоа што кон нив не се доволно внимателни по сето што тие го направиле за двете, па и за братот.

Во таксито се обиде да разбере да не се крие уште нешто зад оваа посета, но не успеа да извлече што било.

– Фала му на бога, што да превртиме, – викнаа и братучедот и братучедката штом ги видоа. Стрината исто така излезе да ги пречека.

Лили и Зоран се расприкажаа за сè и сешто. За девојки и момчиња... Потоа на ред дојде работата... и ред други нешта. Набрзо пристигна и чичкото, кој исто така беше пријатно изненаден.

– Е, ајде сега, што ќе ги почестиме гостинките, – рече тој кога виде дека на масата нема ништо. Па се растрчаа сите и брзо потоа, кога се наизвади сè што имаше во фрижидерот, на масата не остана празно место. Се јадеше доста и се пиеја разни сокови.

– Душица ми е заслабена. Слушај, ќе те вратам присилно тука, во друштво подобро се јаде. Ќе видиш, нема да помине ни месец, поинаку ќе изгледаш.

– Знам, – се бранеше Душица. – Сега модерно е девојките да бидат слаби.

– Остави ја ти таа работа! Туку, сериозно те прашам, да не немаш доволно пари за да се храниш како што треба?

– Не, чичо, што ти паѓа на памет. Тамам работа!

– Кај чичко ти за јадење не се претура, но секогаш има доволно. И пари ако ви требаат, кажете. За храна не смеете да штедите.

Потоа братучедите заминаа на часови, со големо жалење.

Душица, како одвај да го дочека тој момент да останат сами со чичкото, рече:

– Сакав да те прашам за една работа. Разбрав дека Милан е во Психијатриската болница, во градов. Да не си слушнал и ти за тоа?

На Вера нозете ѝ се потсекоа. А и забележа дека чичкото одеднаш како да се збунува. Стоеше неподвижен. Вера си помисли: „Раде сепак успеал да ѝ каже на Душица. Да не отишол утрото на работа кај неа?!“

– Кој ти кажа? – праша Слободан по извесно молчење.

– Една од колешките на работа. Мажот ѝ работи таму... Во болницата. Но тоа не е важно. Сакам искрено да ми кажеш, дали познаваш некого од поглавните лекари? Првин сакам да го посетам! – Во гласот на Душица имаше некоја воздржана нервоза. Не веруваше дека чичко ѝ ќе го одобри тоа. Тишината како да ги плашеше сите.

Душица продолжи:

– Но, ...ако може да се лечи во домашни услови, ...сакам да го земам дома кај мене. – Душица сето тоа го изрече брзо зборувајќи. Не гледаше ни во чичкото ни во Вера.

Вера чувствуваше дека Слободан се колеба дали да скрие дека главниот лекар му е пријател. Таа, да можеше, ќе му речеше да

не ѝ го каже тоа на Душица. „Каква луда идеја ѝ дошла во главата! – да го земе Милан дома и да се грижи за него! Самата е во таква состојба што треба некој да се грижи за неа!“

– И јас неодамна разбрав за тоа дека Милан е во болница, – зборуваше Слободан бавно, како да го бара и едвај да го наоѓа секој збор. – За лекар во болницата, ќе најдеме. Нема проблем. Туку јас не би ти советувај таков болен човек ни да одиш да посетиш, а уште помалку да донесеш дома. Тие болести се специфични. Не знам во која форма и со каква тежина е неговото заболување. Но сепак мислам дека таму каде што е најмногу може да му се помогне.

Тогаш Вера го слушна од устата на сестра ѝ тоа од што најмногу се плашеше, и таа, и брат ѝ Раде:

– За ова што Милан пак сега е во психијатриска болница виновна сум јас... Јас му ја убив последната надеж. Го исфрлив како куче на патот. Ја згзнав неговата љубов, што го одржала во живот во мачилиштето во кое бил толку време... И пред тоа... Кога го снема... Го побарав ли?... Го барав ли упорно? Го најдов ли откако исчезна? Или страдав самозаљубено, со повредена суета на напуштена девојка. Напуштена од саканиот. Му забранив и на семејството да го бара. Да разбере нешто за него. Иако знаев дека тој нема никого...

– Тоа беше и најдоброто во тие услови. Кој би можел тогаш што било да направи за да му помогне? – се обиде Слободан да ја поуспокои.

– Кој? Ти на прво место. Брат ми исто така! – Душица го повиши тонот толку многу, што Вера секој момент очекуваше да се појави стрината. Но, тоа не се случи.

– Тоа во тие ужасно лоши времиња, опасни времиња, би било пропаст за целото семејство. И ваше и наше, па и пошироко. – Слободан зборуваше нервозно.

– Значи, тоа ве спречило да му помогнете! Сте знаеле каде е и дека страда невино, без никаква вина, но сте се плашеле. И ти и

брат ми! Зошто барем мене не ми кажавте? Јас ќе одев, ќе барав спас! Ќе молев други луѓе, што не би се плашеле. Јас немаше да се плашам. Ќе сторев сè за да го спасам. Бидејќи... премногу го сакав. – Солзите на Душица потекоа по нејзините образи.

– Ти мислиш дека, ако ние можевме, и јас и брат ти, немаше да го направиме тоа? Зарем можевме да ги жртвуваме двете наши цели семејства, па да се обидеме нешто да преземеме? И во тој случај, и при таков наш обид, ни ние, па ни тој немаше да го избегне тоа низ кое помина. Сите ќе бевме ликвидирани, заедно со него. Ние, баш поради тоа што бевме на такви функции, јас и брат ти! И сите вие со нас – уште полошо ќе поминевме. А нему немаше да му помогнеме.

Душица молчеше извесно време. Молчеа сите.

– Сега, кога веќе тоа е минато, зошто не би можела јас да се грижам за него? Сакам да те молам да ме придружиш кај лекарот. Ќе разбереме дали е тоа возможно. Ако е тој мирен, ако не е опасен за околината... јас ќе го земам кај мене. Сè што е потребно, сите тие лекови што ги прима таму, ќе му ги давам. Ќе го носам на контрола кога ќе каже лекарот, ќе го хранам како што ќе ме советуваат тие. Сигурно ќе му биде многу подобро отколку што му е таму.

– Но, дали мислиш дека ќе можеш тоа да го издржиш? – рече чичкото со молба во гласот.

Вера, не можејќи да се воздржи, се замеша:

– Дали знаеш колку е голема обврската да негуваш таков човек?! Најздрава да си, тоа не е лесно.

– Ова го сметам за своја должност. Кого има Милан? Морам јас барем сега да му помогнам! – Стана јасно дека Душица нема да ја измени својата одлука. Ќе постапи како што намислила.

– Може поинаку да направиме. Ќе барам за него посебна соба во болницата и ти таму ќе можеш почесто да го посетуваш. И, се разбира, и подобра нега, – се обиде Слободан.

Душица извесно време молчеше, како да се колебаше. По малку време реши:

– Не, ќе пробам вака како што реков. Ако биде тоа невозможно, тогаш ќе направиме како ти што предлагаш, чичо. – Кога го кажа тоа стана.

И Слободан и Вера сфатија дека никој нема да може да ја разубеди. Тоа беше посилено од неа.

На излегување го замоли чичкото да ѝ каже кога ќе можат да одат во болницата. Слободан со прашање погледна во Вера. Таа ѝ рече на Душица:

– Добро би било првин да размислиш уште малку.

– Доволно мислев, – ѝ одговори на Вера и свртувајќи се кон чичкото го прегрна и рече:

– Утре те молам да закажеш со лекарот и да ми јавиш.

Слободан ја потргна нежно по косата, но ништо не ѝ одговори.

Тргнаа по главната улица со бавни чекори. Чичко им излезе да ги испрати. Откако се поделија со него, Вера налутено ѝ свика на Душица:

– Кога дојде кај мене и ми предложи да ги посетиме чичо, стрина и братучедите, требаше да ми кажеш со каква намера одиш!

– Што е тоа важно. Можев да отидам и сама, – остро одговори Душица.

– Зошто не ми кажа за Милан, дека си разбрала оти е во психијатриската болница? – продолжуваше Вера.

– И да ти кажев, ништо немаше да се измени. – Душица беше упорна.

– Мислам дека сега треба многу да се грижиш за своето здравје. Штом е тој в болница, нема зошто ти да се мешаш во таа работа. – Гласот на Вера прозвуче наредбодавно, за првпат како по-стара кон помала сестра. Откако ги изговори овие зборови, Вера почувствува дека претера.

– Зборуваш како да не си сакала никого досега, – со револт

проговори Душица. Образите и очите ѝ беа силно зацрвенети.

– Мислев дека и самата сфати оти врската со Милан, од причини независни од вас двајцата, веќе е завршена работа... И која ти е таа идеја, те молам, да го земеш Милан од болница.

– И јас, оној ден кога дојде кај мене, си помислив дека веќе не може да има што било меѓу нас. Но, кога повторно го загубив, сè потиснато во мене се разбуди. Сакам да си го вратам, па во каква состојба и да е. Потребна сум му, повеќе од кога и да било досега. И без тоа веќе ми е сеедно уште колку ќе живеам и дали ќе живеам...

– Зборуваш глупости! Мора секој да се бори за својот живот, – ѝ свика Вера.

– Па еве, јас одбрав како ќе се борам и за својот и за неговиот живот! Не само јас што сум му потребна нему, и тој мене ми е потребен. Тој повторно станува причината за моето живеење.

– Прави како што сакаш, но ќе се докусириш, – Вера сфаќаше дека ништо не допира до сестра ѝ.

– Ти отсекогаш поинаку си ги разбирала работите, посебно тие за љубовта. Ако сакам, сакам со целото свое битие, без резерви. Кај тебе во тие работи поголема улога игра разумот од чувствата.

– Мислиш, твоето е попаметно? И срцето и животот си ги уништи само заради оваа љубов, – го повторуваше тоа Вера кој знае по кој пат.

– И не ми е жал за тоа. Повеќе ги жалам тие што никогаш не ја почувствувале силината на љубовта. – Во гласот на Душица имаше и занес и гордост.

– Тоа да не се однесува на мене? – рече Вера со бес во гласот.

– Можеби да, можеби не. – Тогаш Душица погледна во Вера. Се уплаши да не ја повреди многу. Таа во тој момент ја сврте главата настрана, не дозволувајќи Душица да го види изразот на нејзините очи. Крена рака запирајќи една кола – такси, која тукушто поминуваше крај нив. Очигледно сакаше да го скрати разговорот, што ѝ

успеа. Се возеа молчејќи. На разделба, бидејќи Душица прва изле-
зе од колата, Вера ѝ довикна:

– Добро да размислиш!

Душица само одмавна со раката.

*Вера не може да сфати колку ужасно се однесов кон Ми-
лан. Уишше од ѝочейкош, ошќако не дојде на веридбаиџа. Уишше
ѝонечовечки коџа дојде, ѝо шолку време, да ми раскаже за маки-
џе, сѝрадањаиџа. Не ѝо ни ѝреѝрнав. Ни еден ѝоѝол збор не му ка-
жав. А сеџа надеж му била во мене. Ги заѝворив ѝред неѝо и ду-
шаиџа и срцеѝо. Го фрлив на ѝаѝоѝи. И сеџа, ѝаа моја сесѝра ме
совеѝува да ѝо наѝравам исѝоѝо. Да не ѝо ѝобарам... Да ѝо забо-
равам... Да не му ѝомоѝнам во овие неѝови душевни сѝрадања.
Само ако му докажам дека уишше ѝо сакам, ако ми ѝоверува дека
никоџаш не сум ѝресѝанала да ѝо сакам, само ѝоа може да ѝо вра-
џи во нормален живоѝи. И неѝо и мене.*

*Сеџа нема веќе да ѝрашувам и да слушам никоѝо. Сѝурно
браѝи ми и мајка ми мноѝу ќе се нервираџи коџа ќе слушинаѝи дека
ќе ѝо земам Милан дома. Но со ѝекоѝи на времеѝо нервозаџа ќе
им ѝомине. Ако му се ѝодобри здравеѝо – сѝџе ќе бидаѝи задо-
волни.*

*Сѝурно дека јас ѝодобро ќе ѝо неѝувам ошќолку сѝџе ѝааму
во болницаџа! Досџа е иѝѝо џледа ѝолку мноѝу болни околу себе.
Уишше уѝре ќе одам да ѝо ѝосеѝам и да се расѝрашам каква му е
сосѝојбаиџа... Морам да ѝи убедам лекариџе да ми ѝо дадаѝи...*

...Милан не можеше да сфати дека е кај Душица дома. Кога
му стана малку подобро, кога си ги посреди мислите, не можеше да

поверува каде се наоѓа. Најпрвин мислеше дека е сон. Прекрасен сон, чудесен сон, од кој не би сакал да се разбуди. Потоа во него нешто се побуни. Кој решил така? Како се случило тоа? Зошто него никој не го прашал? Не барал согласност од него? Уште тоа ѝ треба! Таков товар за неа, за Душица! Тој нејзе треба да ја негува. Да ја моли за прошка. Точно е дека тој најмалку сакаше така да се случат сите тие нешта... Настани. Дали можеше нешто во тоа да измени? Тој, кој и животот би го дал за таа прекрасна, нежна девојка, одеднаш, не сакајќи, излезе нејзин душегубник. Не сосема тој, ама ете, на некој индиректен начин, со неговото затворање.

Да излезеше на слобода порано од тоа губилиште, можеби немаше толку да се оддалечат. Камо да можеше! Но ете, не успеа да се врати, како некои, порано. Не беше подготвен да ги предава своите невини другари. Да пишува против нив изјави. Да ги клевети. Да ги тепа, да ги измачува. Да ги понижува. Не беше во состојба да лаже, да се преправа, да биде сосила будала, да зборува за белото дека е црно и за ужасното дека е добро, одлично... Да се обезличи. Да се отчовечи... Да си стане одвратен на самиот себеси. Баш затоа остана подолго таму, на тој остров на излудени, маченици и мачители...

...Па еве, на крајот и го избудалија. Успеаја во таа своја намера. Изгледа премногу ги нервираше што не стана таков како нив. Не се отчовечи дури ни заради неа, за да ја види побрзо, да си дојде кај неа. Сите физички маки беше во состојба да ги издржи, да се одржи во живот најмногу за неа. Но сето тоа другото што се бараше од него, отчовечувањето – тоа не можеше. На тоа не се согласи, не беше во состојба. А веруваше дека дури ни таа не би можела потоа да го прими таков, а камоли да го сака.

Сега, зошто тој чеден лик, таа пречиста и преубава во душата – неговата Душица – и натаму да ја измачува?! Кој го направи тоа? Насила да не е донесен тука, кај неа, за да страда гледајќи во неа, во нејзиното бледо заслабено лице... За да чувствува уште поголема

грижа на совеста... Тој... а не тие – мачителите, злосторниците!

Ги виде лековите на масичката до прозорецот. Ги пишна со рацете. Значи, вистина е, тој живее тука. Виде и други свои работи. Штом ќе дојде Душица, ќе ѝ каже дека треба да го врати назад во болницата. Таму треба да остане, во болницата...

Слушна чекори... Целиот... трепереше... Душица... Нејзините ситни чекори. Би ги препознал и спиејќи. Таа влезе напрсти. Сигурно мислеше дека спие.

– Некој станал, – рече со насмевка на лицето, обраќајќи му се како на мало дете. Но, веднаш го забележа неговиот невесел поглед и продолжи:

– Нели убаво се чувствуваш тука кај мене? Најпосле заедно! Па нема сто години да бидеме разделени. Ајде, признај дека ти е многу убаво. Станчево не е кој знае какво, но за нас двајцата и си е добро, – се обиде Душица да го расположи со шеговит тон.

– Сакам да ми кажеш како дојдов јас тука? Само уште јас ти недостигав!

– Слушај, Милане, зарем е важно – од каде, како, зошто. Едноставно сме заедно. Еден на друг ќе си помагаме. Нели се сакаме... Се надевам дека не си престанал да ме сакаш. Ако е поинаку, кажи. А оти и си заслужив да ме отсакаш, од оној ден кога беше дошол кај мене, знам, но се надевам дека си ми простил.

Милан се збунува. Многу работи му се мешаа во главата. Со целото ова зборување Душица го обезоружа.

– Уште еднаш ќе те прашам, како, од каде се најдов јас тука?

– Ми кажа една пријателка каде си. Таа разбрала од некого. Потоа јас те најдов. Зборував со докторот дека сакам да те земам кај мене дома. Јас самата да се грижам за тебе. Му кажав дека ти си ми мој. Мојата љубов. Така докторот ја разбра убаво целата таа работа и те пушти. Јас зедев такси и си дојдовме тука.

– Но, јас за сето тоа воопшто не се сеќавам... Јас сум болен, јас сум многу тешко болен... Не смеам да бидам тука! Морам да бидам

в болница! Тие затоа ме затворија таму! – Милан сето тоа го зборуваше со нервоза, како да сакаше да ја убеди Душица веднаш да го врати во болницата.

– Јас сум поболна од тебе, па еве дури и на работа одам. Треба само да зајакнеш, да станеш поцврст. – Душица нежно го погали по косата. Тоа беше прва нејзина нежност кон него. Тој толку се возбуди од тоа што почна на глас да плаче. И Душица се подрасплака, но гледаше сето тоа брзо да помине. Се уплаши премногу да не го вознемири.

Кога Душица ја спомена работата, дека оди на работа, на Милан лицето му се згрчи. Како да се сети колку години тој не е на работа. Дека можеби веќе никогаш и нема да биде на работа. Но, Душица веќе тргна кон кујната, па не го забележа тоа. Таа донесе оттаму јадење, кое очигледно го беше подготвила од вечерта, и го стави на масата.

– Ајде сега поблиску до масата, верувам дека ќе ти се допадне јадењето, иако не сум голем мајстор за готвење.

Милан како да се мислеше, како да му беше срам, но изгледа беше изгладнет, па го привлече мирисот на јадењето. Дојде до масата, иако со бавни чекори. Почна да јаде како човек кој одамна не видел убаво јадење. На Душица ѝ стана жал, но истовремено беше среќна што макар малку ќе му биде убаво, по сè што преживеа. По јадењето му ги даде и лековите. Тој ја гледаше послушно, како беспомошно дете. Подоцна, кога тој заспа, Душица прилегна на канабето во кујната, која беше голема речиси колку собата.

Кога Душица ѝ се јави на мајка си и ѝ кажа дека се заедно со Милан, дека Милан е кај неа дома, Стефка се избезуми. Устата ѝ се вкочани. Не знаеше и не можеше што било да каже:

– Добро де, штом така си решила... Како сте? – некако проговори.

– Добро сме. И двајцата сме добро!

На Стефка гласот на Душица ѝ се стори радосен.

– Нешто да не ви треба, Вера да ви донесе? – Стефка одвај собра сили да праша.

– Не, ништо не треба. Ако сака да нè види, нека дојде. Ве поздравуваме сите.

Кога го заврши разговорот, на Стефка за малку ќе ѝ паднеше слушалката. Камо да се добри! Ништо друго не е важно, – си мислеше. Таа веднаш ѝ телефонираше на Вера. Ја праша дали знаела што намислила Душица, и од кого разбрала за Милан дека е в болница.

„Значи, сестра ми се реши на доуништување“, си помисли Вера откако ја слушна веста од мајка си. Таа речиси не знаеше што да ѝ одговори на Стефка.

– Мамо, нели си ја знаеш ќерка ти. Никого не слуша. Таа сè сама си решила, без да праша кого било, – нервозно ѝ одговараше Вера.

– И сега? – во паника праша мајка ѝ.

– И што сега, што си прави, ќе си трга!

– Ти колку можеш побрзо да одиш да видиш како е Милан... Дали е опасен. Да не ѝ направи нешто, не дај боже.

– Не ми се верува. Немаше да го пуштат од болница ако има таква опасност. Секако дека ќе одам. Уште денеска, иако, да ти кажам, многу сум ѝ лута. Но ете, од сестра не можеш да се откажеш! Твоја ти е.

– Ајде оди, па веднаш јави ми се. Ќе ми се јавиш веднаш, нели?

– На Стефка ѝ трепереше гласот.

– Добро де, сигурно дека ќе ти се јавам.

Вера беше навистина вознемирена, речиси уплашена од оваа постапка на Душица, па ова реагирање на мајка ѝ уште повеќе ја обеспокои.

Попладнето, колку повеќе се приближуваше кон куќата ка-

де што живееше сестра ѝ, на Вера душата ѝ се стегаше. Чувствува-ше силен грч. Како ќе влезе? Како ќе се сретне со него? Во каква состојба е Милан?!

– Добар ден, – викна уште од влезот, како да веруваше дека тој повисок тон во нејзиниот глас ќе ѝ помогне да ја скрие возбуда-та. Дури и не слушна дали на нејзиното тропнување одговорија по-тврдно.

Само што влезе, ги виде. Како пред повеќе години, си седат заедно, тукушто станале од попладневен одмор... Тогаш Душица стана и ја пресретна Вера, обидувајќи се да задржи спокоен израз на лицето: како да е сè во ред. Вера ги извади чоколадните бонбони, ги стави во бонбониерата што секогаш стоеше на масичката и ги понуди да се послужат. Дури тогаш Милан се прибра и стана да се поздрави со неа.

– Здраво, Милане, – му подаде рака Вера, не гледајќи го директно в очи. Беше ослабен, изменет во лицето. Остарен.

– Еве гледаш! Сестра ти решила да се натовари со не лесни обврски. Се обидува да се вратиме повеќе години наназад. Не сфаќа дека тоа е невозможно. Јас сум бивш човек. Ја убедувам да ме врати каде што бев. Јас сум за таму. Таа заслужила да живее слободно. Ваков товар не смее да си земе на себе.

Душица му се приближи и со рака му ја затвораше устата.

– Јас не можам да се мешам, – Вера беспомошно ги крваше рамениците. Тоа што го зборуваше Милан ѝ изгледаше сосем разумно.

– Можеш, ти си постара. Тебе отсекогаш повеќе те слушаше отколку мајка ѝ.

– Не се работи тука дали ќе слуша некого или не. Важно таа да е среќна...е, заедно со тебе.

Додека ова го зборуваше Вера, Милан ја гледаше право в очи. Како да сакаше да открие дали ова што го зборува Вера е вистина.

По кусо молчење Милан пак ѝ се обрати на Вера:

– Страшни работи се случија.

– Не треба веќе да мислиш на тоа што поминало. Сега си слободен човек, – Вера настојуваше да звучи убедливо.

По тој збор „слободен“, Милан иронично се насмеа.

– И ти веруваш во тоа? Јас никогаш нема да бидам слободен!

– Милане, штом си тука со мене, никој ништо не ти може!

Тој гледаше во Душица со голема желба да верува во тоа. То гаш се слушнаа чекори од улицата. Милан брзо стана од столот и се приближи до прозорецот. Со страв во очите, целиот трепереше.

– Си одат луѓе по улицата. Што се вознемируваш? – рече Душица.

– Од каде знаеш дека не доаѓаат по мене? Тие секогаш ќе ми бидат по стапките. Мислиш дека нема сега некој тука да се вртка околу куќата? Сигурен сум дека ме следат.

– Но, зошто би те следеле? – го укори малку нервозно Душица.

– Како зошто? Прво не можат да ми простат што останав жив, иако сè направија за да ме погубат.

– Но тоа е помината работа. – Душица му ја префрли раката преку рамото. Тој не се помрдна.

– За нив ништо не е поминато, и никогаш нема да биде, – зборуваше Милан со тивок глас, кој секој момент постоеше опасност сосем да се прекине.

Душица го погали по косата. Изразот на неговото лице сосем се преобрази. Целиот се озари.

„Тоа е послнна терапија од сите лекови“, си помисли Вера. И се нажали и за едниот и за другиот. Сосем се натажи, но правеше напори никој тоа да не го забележи. Го слушна гласот на Душица:

– Какво кафе ќе пиеме?

Вера беше свесна дека Душица сака да го смени разговорот. Да му го отргне вниманието од прозорецот.

– Какво ќе свари домаќинката, – рече Вера со шеговит тон.

Додека Душица го вареше кафето во кујната, очите на Милан не се иставаа од прозорецот. Без да се сврти кон Вера, зборувааше како само за себе, како сосема да беше заборавил на присуството на Вера:

– Брат ти бега од мене. Секогаш бега. И во затворот... А и сега побегна, кога ме виде в болница. Можеби е во право. А и секако треба да се прави дека не ме познава. Тој е милиционер, а јас казник.

Вера беше среќна што Душица, која беше уште во кујната, не го слушна тоа што Милан го рече за Раде.

Токму кога Душица го носеше кафето, тој се приближи кон прозорецот. Потоа со брзо движење на рацете ги повлече подебелите завеси на прозорецот.

Кој знае колку и какви стравови се меткаат низ неговата глава. Како ќе го издржува сето ова, целата оваа напнатост, сестра ѝ по дваесет и четири часа? Кое тоа нејзино здравје ќе може да поднесе ваква оптовареност?! И колку ќе трае тоа?! А ако дојде нешто уште полошо, непредвидливо?! Во тој момент Вера забележа дека Милан е загледан во нејзиното лице. Како да се обидува да разбере за што размислува.

– Многу се грижиш, нели? Никој нема да ја сака сестра ти колку мене. А мене наскоро сигурно ќе ме соберат... И... сè ќе си дојде на свое место.

– Не зборувај глупости. Нема зошто пак да те затвораат, – му зборувааше Душица, обидувајќи се да не покаже нервоза. Тогаш тој ѝ се приближи, дојде сосем до неа и почна со шепотење да зборува:

– Како нема! Па јас сум нивни непријател! Непријател на оваа ваква нивна држава. А знаеш што е уште поголема причина за да ме затворат, пак таму да бидам? Ме тераа да бидам нивни шпион, доушник, да ги поткажувам луѓето. Тука, откако ме пуштија. Што мислиш, што им реков јас? Им реков, зар ви личам на таков?! И ко-

га решаваа дали да ме пуштат, како да се двоумеа. Но, изгледа забележаа дека ми попушта здравјето. Уште тогаш бев на крај на нервите...

Милан шеташе од едниот крај на собата до другиот. Потоа продолжи: – И зарем мислиш дека ќе ме остават на слобода? Ти се преправаш дека веруваш во тоа. Сигурен сум дека се преправаш... Само малку да видат дека ми се подобрило здравјето, и јас сум готов. Нивни сум.

Го испија кафето. Вера тргна да си оди. Стана и тој.

– Ако забележиш некој сомнителен, те молам, Вера, врати се да ми кажеш. Ми ветуваш, нели?

– Ти ветувам. Сега ајде малку одмори се, па и ти Душице...

– Поздрави ги дома, ако наминеш, – рече Душица и ја испрати до излезната врата. Но не понатаму.

Кога излезе Вера на улица, проплака. „Ова ќе биде неиздржливо и за нив двајцата, но и за сите нас“, си помисли. Како ли ќе го остава сам дома, додека е на работа? Да побараат од болницата некој да биде со него во претпладневните часови... Прашање е дали и тој самиот би се согласил со тоа, и да им излезе во пресрет лекарот. Потоа пак се сети дека тој не би можел да користи некои такви посебни привилегии како информбировец. Кој знае колку целата оваа постапка на сестра ѝ ќе ги изнервира и чичко им, и братот.

Мајка ѝ со нетрпение и со страв во очите ја пречека Вера на вратата.

– Што се задржа толку?! Триста мисли ме фатија, – Стефка не дочека Вера да проговори.

– И јас право да ти кажам воопшто не мислев дека ќе останам толку долго. Но ете. Сè нешто те држи. Сакаш колку можеш повеќе да сфатиш што се случува меѓу нив двајцата.

– Кажи, како ти изгледа работата?! Прво, дали може да се разговара со Милан нормално? Како се снаоѓа сестра ти? Ќе може

ли да издржи вака, со него заедно?

– Нека проба, штом решила. Ако види дека не бидува, ќе се откаже и самата.

– Тогаш ќе биде потешко и за неа и за него, – воздивна Стефка.

– Потешко или полесно, сега никој не може веќе да се меша. Да гледаме ако можеме да ѝ помагаме, а не да ѝ одмагаме. – Вера ги крена рамениците.

– Не, јас не мислам да одам кај нив. Сигурно, ако ме види мене, уште повеќе ќе се вознемири. Па и брат ти. Не, и тој не треба да оди. Брат ти и од други причини не треба да оди.

– Баш Милан го спомна. Рече дека Раде на двапати се правел дека не го познава. И на сите работи што му се случувале, а и со сегашнава негова состојба со здравјето – многу паметно заклучил, дека Раде и не смеел да покаже дека го препознал, заради работата што ја работи.

– Тоа е добар знак, – рече со надеж во гласот мајка ѝ.

– Тој за сите работи речиси нормално си зборува, само што стравот му е влезен в коски. Се препалува од секој шум од улицата, рипа на секој чекор што ќе го слушне однадвор. Се плаши да погледне надвор од прозорецот... Нема да биде лесно, ама да се надеваме дека ќе се помири.

– Што можеме друго освен да се надеваме, – Стефка ги собра рамениците.

– Раде тука ли е? – праша Вера, очигледно сакајќи тој од неа да слушне за настанот.

– Тука е, в соба. Раде, сестра ти Вера е дојдена, – викна Стефка.

По малку време Раде излезе од собата и влезе во кујната.

– Ќе свариш ли по едно кафе, стара?

– Јас не сакам, пиев кај Душица, – се откажа од кафето Вера.

– Кај Душица? Да не ѝ кажа за Милана, дека го видов во Пси-

хијатриската болница? – праша Раде.

– И, што мислиш, ако ѝ кажеме, што ќе направи таа?

– Тоа е нејзина работа. Што сака нека прави.

– Замисли да реши да го земе дома кај неа?! – Вера сакаше постепено да го подготви братот за веста што треба да му ја каже.

– А, во тоа не верувам. На прво место лекарите нема да се согласат, ни во кој случај. Пред сè поради неговата здравствена состојба... А уште повеќе што е информбировец... Мислам дека и чичо да интервенира, нема до тоа да дојде.

– И јас мислев така, но...

– Што но?! – Раде погледна во Вера со широко отворени очи, и веднаш потоа во мајка му.

– Само немој да се нервираш, те молам, – рече Вера. – Душица од други разбрала за тоа дека е Милан во болница, а и во која. Тоа му го кажа на чичо и му рече дека решила да го земе кај себе, во станот. Дека тука ќе ја прима сета терапија што му ја даваат в болница. Чичо на тоа се спротивстави. – На Вера ѝ трепереше гласот.

– Зарем го зела веќе?! – викна Раде, рипнувајќи од столот и почна нервозно да разодува по собата... – Таа навистина нема ум... Уште тоа ѝ требаше, и нејзе, со нејзиното здравје, и на сите нас! Ете од Душица што ќе дочекаме! Трагедија! И вака и така беше сè во врска со него трагедија. Само уште ова требаше! Нејзина работа е ако сака самата да се жртвува, но таа сите нас нè жртвува!

– Ајде де, не нервирај се толку, може на арно да излезе. И за двајцата. Може и со здравјето да тргне на поарно, – се обиде да го успокои мајка му и отиде да вари кафе.

– Изгледа постојат работи во животот кои се посилни од нашата волја, од нас самите. Сестра ти, по последната посета на Милан, кога таа го отфрли, веројатно почна да се обвинува себеси за оваа негова состојба. Или пак си донесе некој свој заклучок дека не е виновен за сè што му помина преку глава, па се реши на овој чекор. Тоа е свршена работа! – Вера сакаше и пред Раде, а и пред себе-

си да ја оправда постапката на Душица.

– Ама, Вера, како свршена?! Ти можеш ли да си замислиш како ќе ме пречекаат на работа колегите? На прво место Трајан, па началникот, па останатите вработени, кога ќе се разбере за оваа афера. И така веќе некако чудно ме гледаат... Како да очекуваат нешто лошо да ми се случи. – Раде зборуваше со многу висок тон.

– Ти, Раде, во некои работи претеруваш! – се обиде мајка му, гледајќи со страв во него, премногу да не се вознемири.

– Ни претерувам ни ништо. А за Слободан и да не зборуваме. Најпосле ќе се откаже од нас. И така често се жали на нарушеното здравје.

– Претпоставувам дека лекарот и чичо се консултирале. Тој не би дал согласност без негово знаење. – Вера се обидуваше некако да го поуспокои Радета.

– Слободан такво нешто да одобри, не е можно! – отсечно рече Раде.

– Но мислам дека чичо е посебно сентиментален кон Душица, – беше упорна Вера.

– Сигурно му е жал за неа, но си го жали и семејството. – Раде стана претерано нервозен.

– Нему никој ништо не му може. Не е сега како во првите години, веднаш по Резолуцијата на Информбирото. – Вера гледаше да биде уверлива.

– Ти само така мислиш. Се лажеш. Не е нешто многу изменето. Има луѓе што демнат насекаде. За пари или за кариера, – не отстапуваше Раде.

– Е има, – се согласи мајка му, по што сите извесно време молчеа.

– И сега, како е Душица? – праша Раде, како дури сега да го надмина првиот стрес.

Вера погледна во брат ѝ и виде како му се затресе долниот дел од вилицата. Му се набра целото чело.

– Засега е подносливо, – рече таа со мирен глас, сакајќи да биде уверлива.

– Да, ама не се знае како ќе биде понатаму! Добро вели мама, таа никогаш никого не слушала. Затоа цел живот страда.

– Уште кога проговори за тоа, јас се обидов да ја натерам да се откаже. И со чичо кога разговараше бев со неа, и мислев дека тој ќе влијае. Тој многу ѝ зборуваше, ја разубедуваше. Очигледно ништо не помогна. Потоа не ми ни кажа дека веднаш ќе го земе, – како да се правдаше Вера.

– Кога разбра? Како? – Раде пак се вознемири.

– На мама ѝ се јавила. Таа ми кажа по телефон. Ми кажа дека Милан е веќе кај Душица. Еве, прашај ја.

– Како успеала толку брзо сето тоа да го направи? Белки не го убедила лекарот дека чичко ѝ одобрил. Дека тој ја испратил кај него, – револтирано зборуваше Раде.

– И тоа можеби го направила. Но, ајде да зборуваме за нешто друго, – Вера сакаше да наметне друга тема на разговор, но тоа не ѝ успеаше.

– Што можеме, освен да се молиме работите да тргнат на добро, – рече Стефка.

– Пусто добро. Се виде тоа уште од денот на веридбата. И еве до каде нè донесе. До пропаст, – Раде го отвори прозорецот, како да му недостигаше воздух.

– Не биди толку песимист! – стана Вера и го прегрна.

– Не остана место за оптимизам. Ми се иде да ги отпуштам работниците од градбата. Кому му треба таа куќа? Чавките ли ќе седат во неа?! – Раде се зацрвене од лутина.

Мајка му го слушна последниот дел од разговорот и, откако го остави кафето на маса, му свика:

– Кобници не сакам. Млади луѓе, па толку темно да гледаат. Дај пушти малку музика.

– Уште музика ни недостига!

– Оти, музиката секогаш помага да заборави човек на грижите. Или излезете малку со сестра ти, прошетајте во центар, видете свет.

Вера ја сфати намерата на мајка си.

– Добро вели мама, ајде да го испиеме кафето, па ќе прошетаме малку. После оди на работа.

– Да ти кажам право, не ми се оди воопшто на работа, но не сакам да го срамам чичо. Морам. Ова сето нема брзо да заврши. Овие маки...

– Маки - не маки, мислиш на другите луѓе сè им е погодено. Тие си знаат, – рече Стефка подавајќи му ги алиштата на синот.

– Ова нашево претера! Крај му нема, – воздивна Раде, па сепак почна да се облекува.

Откако Раде се подготви, излегоа заедно со Вера. На Стефка ѝ олесна.

Беше пладне. Свонеше телефонот во собата кај Раде. Стефка притрча за да не се разбуди Раде. Веднаш го препозна гласот на Душица. Затрепери во страв што ќе ѝ каже.

– Ти се јавувам за да не се грижиш. Знаам дека Вера ти кажала. Уште сум на работа. Една постара жена се согласи да се грижи за Милан додека сум јас на работа. Од првиот ден со неа е послободен отколку со кој било друг. Дури и лекови прима од нејзините раце. Брзо стекна доверба во неа. Можеби гледа колку таа ме сака мене. Кутрата, и таа е сама. Нема никого. Ќе ја помагам со по нешто. Нема никакви средства за живот.

– Така било речено, мајче. Белки ќе дојдат подобри денови... Убаво тоа ти текнало со женичката. Такви луѓе како Милан не се оставаат сосема сами. Јавувај се почесто. Ние да не додеваме. Барем засега. Со здравје.

Кога ја спушти слушалката, го виде Раде седнат на столот до неа.

– Разбрав дека е Душица. Што кажа?

– Вели дека е добро. Ете, нашла некоја жена, комшика, да се ди со Милан додека е таа на работа. Ќе се снајде Душица, кога веќе се решила на таква постапка.

– Ноќеска на работа ми се чинеше од чуварот па сите нагоре дека разбрале...

– Добро де, не убил човек! Што ако разберат? – рече со малку повисок тон Стефка.

– Камо да беше убил човек, полесно ќе поминеше. Ќе го осудеа некоја година, ќе одлежеше, и никому ништо. Ова, дури е жив, сфаќаш ли дека дури е жив ќе го носи крстот што му го закачиле?

– Не разбирам што е толку голема неговата вина. Чудно ми чудо! Рекол нешто погрешно, нешто што не требало да рече и затоа ли треба да го погубат?! Зар еден ѝ погрешил на власта, од кога постои држава? Па и да го казнили. Ете, истргал цела робија. Сега, остави го човекот да си живее. Да си создаде семејство. Да изгледа деца. Па пак ќе ѝ се оддолжи на државата со работа.

– Други биле тие времиња за кои зборуваш, мајко, – рече воздивнувајќи Раде.

– Други, зошто други? И тогаш живееле луѓе, и сега.

– Не можам тоа сега да ти го објаснам. Туку, дај нешто да се јаде. – Раде сакаше да го прекине тој разговор.

– Еве, сега ќе стоплам од јадењето. Ќе одиш кај куќата?

– Сакам да отидам!

Мајка му се моткаше околу него. Раде сфати дека сака нешто да му каже, но не е сосем решена. Сепак, таа проговори:

– Немој да одиш кај Душица некое време. Нека се поослободи Милан. Нека се навикне.

– Море какво ти одење. Уште тоа треба. Не ми паѓа на памет! Камо среќа на добро да излезе таа будалштина на ќерка ти! Та јас

не мора ни да ја гледам, некое време барем!

– Само тоа те молам, колку можеш помалку нервирај се. Еве, гледаш колку е кревок човек. Какво човечиште беше Милан. Селско здраво дете. До кај дотера со здравјето!

– Добро е човек да може да не се нервира, но работите се такви што тоа е речиси неможно. Знам дека нервите не ми се од челик, но до каде ќе се издржи, ќе се издржи.

– Добро де, така е навистина, туку човек сам треба по малку и да си дава гајрет, што велат старите.

– Татко ми најубаво си помина. Си замижа и ги реши сите проблеми.

– Ајде, не зборувај глупости. Колку ќе беше добро татко ти да си поживееше! Ми ги остави сите гајлиња! Затоа ти треба да застанеш наместо него. Ти нас да нè крепиш, а не да нè тераш ние за тебе да се грижиме.

– И јас така би сакал, но изгледа не сум цврст ни толку колку него. Далеку сум од него. А и тој очигледно сè си ставал на срце, штом така набрзина си замина.

– Нема – не сум цврст, туку да си велиш – ќе бидам цврст. Им требам на сестрите и на мајка ми. Само со силна волја сè се постигнува во животот.

– На зборови сè е лесно. А точно е дека вие постарите сте многу поиздржливи од нас. Ви признавам.

– Тогаш учете од нас. Гледате, ние вас сме ве родиле и сме ве израснале. Мислите лесно ни било? Што и нам не ни поминало преку глава. Цела една војна. Страшилиште од војна. Четиригодишна. Потоа сиромаштии, за кои и вие, еве, по нешто знаете. Па секогаш се исплиувало.

– Доста муабети, тие крај немаат. Туку ајде, да излегувам. Ни еден од работниците нема да најдам.

– Раде, пак не те гледам лек да пиеш. И тој помага полесно да се пребродуваат тешкотиите.

– Може барем петпати на ден да не ми го споменуваш? Лек па лек, сè тука ти е умот.

– Море и тој ум, малку што остана, како што гледам ќе ми го земете!

– Како не ти здодеа да се жалиш, стара? Ајде, јас отидов.

– Стариот, стариот за сè е виновен. Си го напуштивме златно село, сите таксирати овде да нè најдат! – си зборуваше Стефка сама за себе, иако Раде беше веќе заминат.

Кога се приближи до куќата, на Раде речиси не му се веруваше. Работниците многу беа напреднале со градбата. Еден непознат човек му дојде во пресрет и му се претстави дека е предводник на работниците кој го договорил чичко му.

„Ех, тој чичо, до кога ќе нè носи на врат?“, си помисли. Но сепак му беше драго што ќе има човек на кој ќе може да се потпре, бидејќи трпението веќе му беше на крај.

– Доста сте отишле нагоре со градењето! Јас уште оддалеку забележав. Право да ви кажам, ми олесна. Чичко ми одамна ме советуваше, но јас не го послушав.

– Не е лесна оваа работа, – рече средовечниот човек, – уште повеќе за вас што немате никакво искуство. Секоја работа си бара пракса. А и работниците мора да се раководат, за да знаат како и што да работат. Еве дојдете, ќе ве запознаам што ни е во план денеска да сработиме. Материјал има уште за два дена. Кога ќе го потрошиме, ќе набавиме. Нека не се растура.

Раде почувствува како куќата веќе да е речиси готова. Голема тежина му се истави од грбот. Се поздрави со работниците и со предводникот, договори уште некои работи и си замина. Само инаетот не му даваше оваа работа сам да ја реши на ваков начин – си мислеше Раде. Оеднаш се осети слободен. И тој чичко му е чуден, – го ангажирал човекот без да му каже. А и паметно постапил. Само вака треба со него – пред свршен чин. Сега подобро да не си оди

дома. Ќе ја исплаши мајка му кога ќе го види дека веднаш се враќа. А и веќе му е здодеано од нејзините забелешки.

Без да сака, мислите пак му се вратија кај Душица. Беше све-сен дека нема право да ѝ се лути. Најмалку тој. Мислата дека целата нејзина судбина можеби тој ја измени, уште тогаш кога го затвори-ја Милана и тој не ѝ кажа дека го виде во затворот, го излудуваше. Дури и сега, кога разбра дека Душица го зела Милан дома, покрај грижата за неа, веднаш помисли за последиците по себе. Нели е тоа нечесно од него?!

...Дали има шанси Милан да оздрави? Па и да оздрави – што потоа? На ниту еден од информбировците што беа на Голи Оток, а и само по затворите, по враќањето не им даваат да се вратат на работа. Уште помалку во образованието. Камо среќа да оздрави, ќе се снаоѓаат некако. На многу од жените на информбировците им се изврши притисок да ги напуштат, да се разведат од мажите... А кај нив со Душица – ќе излезе обратно. Ќе збеснат некои фанатици од УДБ. Во краен случај – што сака нека биде. Од оваа кожа во друга не се влегува!

Раде почна поредовно да оди на работа. Имаше услови повеќе да спие преку ден. Градбата напредуваше. А и вестите од кај Душица, што му ги пренесуваше Вера, не беа лоши. Барем така кажуваше Вера, дека при последната посета кај Душица Милан ѝ се видел многу поспокоен, посреден. Дури ѝ помагал на нивната сестра во домашните работи.

На работа колегите со ништо не покажуваа дека знаат за овие случувања во врска со Милан. Им е страв од чичко ми, – си мислеше Раде, и тоа го исполнуваше со задоволство. Се разбира, не е тој кој било, па тие да можат да се однесуваат со него туку така.

Мајка им се понадева дека работите се тргнати на подобро. Душица изгледаше посвежа, порасположена. Раде, иако не го гле-

да да пие лекови, и тој како да е позадоволен – не се жали ни на работата ни на тешкотиите во врска со градбата на куќата. А Вера има маж каков што бараше, со завршен факултет и добро работно место. И не е лош како човек.

Се роди надеж во мајкиното срце дека одмина лошата судбина што се беше надвиснала над нејзините деца.

И токму тогаш стаса веста – Милан пак го снимало! На мајка ѝ таа вест ѝ ја кажа Вера, со растреперен беспомошен глас:

– Мамо, Душица се јави по телефон и кажа дека кога се вратила од работа не го нашла Милан дома, ниту пак што било од неговите алишта и други негови работи. Исто така ми рече дека мисли, ако побегнал поради некое поголемо растројство, немаше да си ги земе алиштата и сè што беше негово. Вели, сигурна е, не е заминат поради болеста. И таа би осетила дека оди на полошо со здравјето. Мамо, Душица мисли дека пак го имаат собрано луѓето од УДБ. „Зошто ми го прават ова“, ми зборуваше со плачење кога ми се јави, „зарем малку беше сè што му направија досега, и нему и мене“?!

Стефка се вознемири дури повеќе отколку оној ден кога разбра дека Милан е дома кај Душица. Дека го зела од болница.

– Голема несреќа, ќерко... Јас се понадевав дека работите тргнаа на добро. Сега е најважно да гледаме сестра ти да не направи некоја глупост! Јас сепак мислам дека тој поради болеста некаде е заминат... Кој знае каде...

Вера осети како ѝ трепери гласот на мајка ѝ.

– Ќе видиме. Ќе се разбере можеби нешто. Душица рече дека попладнево ќе оди кај Слободан, – сакаше Вера да делува поуспокојувачки на мајка си.

– Што не ѝ предложи да одите заедно? – рече Стефка.

– Не сака, ѝ реков.

– Најлошо ќе биде ако е пак затворен, – проговори Стефка уплашено.

Отиок. Ако е така во зајвор, ако такаво нешто се случило, знаев дека ништо штој ништо јас нема да можеме штоа да го издржаме. Тука ќе биде крајот... Дали бев толку изнемоштена, ослабена... што не можев дури ни да илачам...

Останат сам со себе, на моменти Раде се обидуваше да најде оправдување пред самиот себеси. Што има тој да праша? Ако не му кажат на чичко му, сигурно нему нема да му кажат, и да е затворен. Тој и пред сестра му Вера и пред мајка му Стефка свикуваше ако што било му спомнеа за тоа. И веднаш почнуваше со обвинувањата:

– Јас бев прв што реков дека од таа работа нема да излезе ништо добро. Бев сигурен дека вака, или слично некако, ќе заврши... Но Душица сама си донесува одлуки, а кога ќе дојдат последиците, неубавите последици, бара некој да ја спасува...

По еден месец, Душица право од работа беше однесена и сместена на Кардиологија. Здравјето толку ѝ се влоши што мораше да биде под постојана лекарска контрола. Упорно одбиваше да ги зема лекарствата. Само тука, во болничката соба, беа сигурни дека ги прима оние лекови што беа неопходни. Барем да не се влошува и така слабата нејзина здравствена состојба.

Вера и мајка ѝ секојдневно ја посетуваа, а не ретко дежураа и ноќно време. При секое нивно доаѓање ги пречекуваше со прашање во широко отворените полузгаснати црни очи – дали нема некакви вести од Милан? Такви вести немаше и не можеа да ја израдуваат. Кога од нив не ќе добиеше позитивен одговор, ќе ги затвореше очите и речиси до крајот на нивната посета не ги отвораа. И

најмалата желба за живот како да се губеше во тој момент во неа.

– Ќе се јави, ќе видиш дека однекаде ќе се јави. Тој не се откажува од тебе, – се обидуваше мајка ѝ да ја теши при секоја посета кај неа.

Но попусто. Камо да можеше да пристигне макар и најмала вест за него. Стефка не се решаваше да оди да го праша Слободан за тоа, Милан пак да не е в затвор. А да оди в милиција – ќе биде чудно. Синот таму работи, а таа дошла да се распрашува за некој што не ѝ е ни роднина – да не е в затвор. А и за Раде нема да биде добро. Со секој ден што изминуваше, сè повеќе во душата ѝ навлегуваше студ – ќе ја загуби Душица. И да се појави Милан од некаде, и да дојде, веќе е доцна.

Оти како Милан иако исчезна, бев да се распрашам во Психијатриската болница. Кај веќе познатиот лекар. Го молев со солзи во очите да ми ја каже вистината. Верував дека не е толку нечовек да не ми каже ако Милан беше донесен повторно тука. Што и да се случило со него, да ми каже. Ме уверуваше дека воопшто нема ни дојдено тука, ниту иако некој пријавил дека е видено итакво лице низ ирадои. Поиоа пред мене ја крена слушалката од телефонот и освои во милицијата, случајно да не пронашле и привеле итакво лице. Дури и ти замоли, ако најдеш некој итакво низ ирадои, веднаш да го известаш, бидејќи се работи за пациенти на болницата. И еве, неколку недели и отиаму нема вест за него. Каде да го барам? Кој може да ми помогне? Како можеше да исчезне без никаква траја... Ако навистина сам некаде заминал – како не му било жал за мене? Што можело да го најдеш на итаква постапка? Бев убедена дека прекарно се чувствувала. Дека е среќен покрај мене. Веќе не се сомневав дека сосема ќе оздрави...

– Можеби имаш право... Јас ќе морам веќе да си одам... Да се надеваме дека нема да дојде најлошото. Ќе нè одмине.

– Тоа е... Сè прават лекарите. Колку што можат и не можат. Но, таа не помага. Откажана е, – со болка во гласот проговори Вера.

– Утре ќе поминам кај неа. Да пробам да видам дали нешто ќе послуша, – рече Слободан.

– Никого од нас не слуша, ни мене, ни сестра ѝ. А за Раде и да не зборуваме. Со затворени очи го пречекува, со затворени го испраќа. А тој не може и така да издржи да ја гледа колку е болна. Само плаче. – Стефка едвај ги додржа солзите.

– Колку можете гледајте да не плачете пред Раде. А и помалку да доаѓа в болница. Од еден, двајца болни да не направиме. И нему сосем му е крвко здравјето. Многу често спомнуваат неговите шефови. Се грижат дека наскоро не ќе може да ја врши таа работа. Најмногу се плашат поради пиштолот што му е в џеб. Да не направат нешто непромислено. А и не би можеле да му го одземат. Мора итно да го преместам на друга работа, – зборуваше Слободан.

– Како излегоа толку преосетливи, селски деца... Дали во градов многу се изнежнија или не беа подготвени за животот во него, – проговори со тивок глас Стефка.

– Лоши времиња дојдоа. Кој можеше ова сето да го замисли или да го предвиди. Русите да нè остават на цедило. Народот, некои луѓе од народот, е вакви како Милана, се залетаа – држава со глава ќе рушат. После – не останала главата. Кај ти била на време да мислиш? Зошто ти е дадена? Која власт најжестоко не се пресметува со тие што ќе застанат против неа... А девојчево наше се заплеткало токму со него, со еден отпадник. Што може од него да очекува?! Тој и да оздрави, готово е со него. И зошто му е тој живот понатаму?! Јажето постојано ќе му биде околу гуша... Ја жалам, многу ја жалам Душица, – зборуваше Слободан.

Чичкото замолче. Молчеа и тие.

Мајката одлета со мислите неколку години наназад. На вратот на јазикот ѝ дојде да му каже на Слободан дека брат му Јован пред умирачка зборуваше поинаку. Дека Тито и тие околу него го изневериле Советскиот Сојуз и Болшевичката партија, како и сите земји што биле со него. Дека само ние сме испаднале црна овца. Но, се сети дека браќата секогаш избегнуваа да зборуваат за политика пред неа и си помолче. Не е нејзино да зборува за тие работи. Сега умот ѝ беше кај ќерката. Што ќе стане со неа?

– Најмногу згреши што го зеде дома болен. И таа се доразболе, – го слушна да зборува Слободан. – Јас откако разбрав дека така постапила, иако користејќи го моето име, не направив проблем, за да не ме замрази. Утре да не мисли дека ја спречив да си го земе поблиску до неа, да го лечи и да го излечи, – како што веруваше таа. Но, ете што се случи. Токму тоа и го предвидов, тоа што се случи. Но, мислев дека кога ќе го види од поблиску, ќе оцени дека мора да се откаже од него. Ако самиот не побегнеш, ќе мораше таа да бара да го врати в болница.

– Маки нејзини, брате. Кој може да ѝ влезе во душата? Несреќа, голема несреќа нè снајде. Неа најмногу. Добро брат ти што си умре порано. Се спаси. Не виде. Многу од лошите работи што дојдоа во државава и кај него во куќава, не ги виде. Мене ми било пишано сето ова да го истргам.

– Да одам, ќе ме мислат домашните, – побрза Слободан.

– Со здравје. Ти благодариме, – рекоа двете во еден глас.

– Имам вест за Милан, не е баш најдобра, – се обиде Вера со тивок и поспокоен глас да ѝ каже на Душица, кога влезе кај неа во собата. Таа, колку што можеше, се исправи во креветот и широко ги отвори очите:

– Да не починал? Жив ли е?

– Жив е! Ти пак веднаш на најлошото! Во болница е.

– Да не лажеш? – липаше Душица со сосем изнемоштен глас.

– Се колнам за мама – не лажам. Ако сакаш, прашај го чичо. Тој синоќа ни кажа. Доцна. Ти беше заспана. Не сакав да те будам.

– Да одиш, веднаш да одиш кај него. Да видиш како е. Со свои очи да се увериш и да дојдеш да ми кажеш, – шепотеше Душица како во треска.

– Но, чичо рече дека треба да се причека некое време, да му се подобри здравјето, па потоа да се посети.

Вера, прегрнувајќи ја, се обидуваше да ја придржи Душица.

– Не, така секогаш викаат докторите. Нема да можам да чекам. Уште веднаш да одиш, одовде право таму! Не сакам ништо да зборуваш – тргнувај!

Вера ја погали по косата, ѝ вети дека ќе го стори тоа, ѝ помогна пак да легне и тргна кон вратата. Слушна како шепоти сестра ѝ:

– Да му кажеш дека овој пат тој мора да дојде во болница кај мене и да ме земе, како јас тогаш него... Дека го чекам... дека не му се лутам што така си отиде, без поздрав...

Гласот на Душица речиси сосем се изгуби. Вера се стресе и се подврати кон нејзиниот кревет. Изгледаше како да заспала... Дали оваа мала надеж ќе ѝ даде макар малку сила да издржи уште некое време – не знаеше. Речиси со трчање излезе од болницата... Силен плач ја задуши.

Вера прва пристигна на гробиштата. Колку беа убаво уредени тие гробишта. Ако воопшто нешто може да биде убаво во овој невесел крај од огромниот град. Тука се преселуваа еден по еден луѓето...

Наближуваше полека до гробот на сестра ѝ Душица. Вера го чувствуваше истиот болен грч во градите како тогаш кога ја погребваа. Како оттогаш да не беа поминале цели три години. Се беа договориле со братот да дојдат и да го закинат гробот со цвеќиња.

Сестра ѝ, Душица, немаше никого. Ни сопруг, ни деца.

Кога Вера наближа сосем до алејата, нешто ѝ се засени меѓу гранките на разлистените дрвја. Си помисли – ја згрешила патеката... Висок споменик на жена од бел мермер се исправи пред неа. Во бел невестински фустан, со невестинско венче на главата... Сигурно починала некоја невеста, што ја погребале веднаш до Душица... И додека тоа го мислеше, полека се приближуваше до гробот на својата сестра и го читаше напишаното на статуата: „Ја уби злото во човечките срца“! Во ликот на надгробната статуа во човечка големина, во мигот го препозна ликот и фигурата на својата сестра. Тоа беше Душица! Душица како жива, со скриената насмевка во очите, во лицето. Насмевка низ солзи... Вера се сруши врз сестриниот гроб. Ја гушкаше сестрата од мермер и на глас плачеше:

...Ова никој друг не би можел да го направи освен Милан. Зошто сега... Зошто Милане... Доцна... Премногу доцна... И во тоа гласно плачење слушна чекори што брзо се оддалечуваа... Го здогледа... Свиткан... Подведен... Отчовечен... Ѐ стана жал... Сакаше да му свика... Нешто се спротивстави во неа... Остана со отворена уста, но нема. Беше занемена...

Набргу потоа ги слушна чекорите на братот. Да му излезе во пресрет... Да го поштеди од шокот што го доживеа таа... Не најде сили. Не најде зборови. Слушна како тој одеднаш застапа. Недалеку. Само на неколку чекори. Изгледа брзо сфати. Сигурно ја виде неа, згрчена под споменикот. Го гледаше како стои како одземен, вчудовиден. Полека, сосем бавно се приближуваше. Силен бес му се покажа во изразот на очите. Болен грч на лицето. Вера во првиот момент си помисли дека нема ни да тргне кон споменикот. Толку долго остана таму каде што запре.

– Кого го прашал... Кој му дал согласност?! Тој не смее да се приближи до нејзиниот гроб... А камоли... Сака да си ја смири совеста...

Бесот го задуши. Вера не прозбореше ништо. Што можеше да

се каже... Само повеќе ќе го разлутеше.

Ги оставија цвеќињата покрај белите ружи, што секако ги беше донел тој...

Во колата ништо не зборуваа. Сè до дома. Вера не се осмелуваше ни да си поплаче, иако сè во неа, во нејзината душа, плачеше.

Дојдоа дома. Вера се колебаше дали веднаш да ѝ каже на мајка ѝ за споменикот. Подобро не сега. И без тоа никогаш сама не оди на гробиштата. Но, мајка ѝ уште од врата забележа дека нешто се случило... Посебно кога погледна во синот.

– Имаше луѓе на гробишта? – праша.

– Многу малку... Ретко, – Вера зборуваше полека.

– Се мислев дали да правиме помен... Да викнеме луѓе... Нешто не ми даваше... Дури и не најдов, не собрав сили да дојдам со вас... Си го лажам умот дека не е таму... Сè е попусто...

Вера знаеше дека мајка ѝ сака да праша уште нешто... По изразот на нејзиното лице знаеше што е тоа... Дали тој, дали Милан беше таму, или дали имаше донесено барем цвеќиња. Но, не рече ништо. Можеби во тоа неизречено прашање имаше желба – тој, иако Душица не е жива, и натаму да не ја заборава, да ја сака... Беа слушнале дека излегол од болница и дека пак подработува во истата продавница. Вера знаеше дека мајка ѝ не го мрази Милан. Дека го сожалува.

– За сè што се случи меѓу Душица и Милан, – не ретко зборуваше мајка ѝ, – виновни се други луѓе... И тие некои лоши времиња.

Поради ваквото нејзино размислување, Вера веруваше дека на Стефка ќе ѝ биде мило за споменикот. Таа нема да смета дека Милан тоа не требало да го направи. Кутриот, како собрал толку многу пари! – си мислеше Вера. Можеби некој од неговите колеги вајари не му зел за тоа пари, од жал за состојбата во која се наоѓа... Или, му го има направено некој од голооточаните...

Таа, нивната мајка, иако оптоварена со некаква, само нејзи-

на, мајчинска неповторлива болка, ни во еден момент не сакаше да го обвини човекот кој поради сплет на околностите се раздели од нејзината ќерка.

...Кој тука ќе навлезе толку длабоко во немилите настани во државава пред неколку години? Како да сфати чија беше вината – на тие што го затворија Милана во тие судбоносни моменти во неговиот живот и животот на Душица... Или можеби негова? Негова – само поради тоа што, за тие настани што тогаш се случуваа, за расправиите меѓу највисоките раководители на нашата држава и другите социјалистички држави – не мислел така како што го присилувало да мисли раководството на Партијата. Така едноставно си објаснуваше мајката, за да ѝ биде некако полесно.

Додека Вера се колебаше дали да ѝ каже на мајка си за споменикот, Раде излезе од собата и грубо рече:

– Несудениот зет дури и споменик ѝ направил на ќерка ти! Таков што го нема на целите гробишта! Ја усреќи на живот, па еве да ѝ се оддолжи и на оној свет! Ни да праша некого, ни да каже!

Мајка им стоеше како вчудовидена. Најпрвин си помисли дека нешто се случува со Раде. Вера сфати дека Стефка не знае дали да верува на неговите зборови, па ѝ рече:

– Навистина се изненадивме... Некако чудно ни дојде! Споменикот не да не чини, убав е, ама ете...

– Што зборувате... Како можел?... И со здравјето не е во ред, а и со пари... како собрал?... Кутриот... – шепотеше мајката.

– Кутриот! Уште го жалаш! Кутрата таа, што лежи вземи! – викаше Раде.

– Зарем нему му е арно, туку арно да не видат тие што го зе-доа на душа, па со него и сестра ти...

Сите тројца подолго молчеа. Мајката сепак се реши прва да проговори:

– Ако направил, синко, за спомен, не го направил со лоша намера, од жал го сторил тоа. Вие барем знаете колку се сакаа. –

Стефка одвај ги дорече последните зборови и на глас силно заплака.

– Ајде, Веро, стави кафе, – рече Раде за да ја прекине таа мачнина и да ги ублажи своите обвинувања.

По кафето, се разотидоа.

Да имаше некој да ја однесе Стефка, веднаш би тргнала на гробишта за да го види споменикот. Но, не им го кажа тоа на децата.

Само по неколку дена, некој ја беше нашол почината, со раце загрнати околу мермерното тело на нејзината ќерка. Можеби Милан, бидејќи кажуваа луѓето дека многу често го гледале околу гробот на Душица... со бели ружи во рацете...

БЕЛЕШКА ЗА АВТОРОТ

ДРАГИЦА НАЈЧЕСКА е родена во Прилеп, на 28 март 1933 година. Средното образование и Правниот факултет ги завршува во Скопје. Во периодот од 1959 до 1969 година работи како асистент на Економскиот факултет на Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје, а потоа – како новинар.

Драгица Најческа почнува да се занимава со писателска работа уште како ученичка, објавувајќи раскази за деца и возрасни во сите најпознати македонски и југословенски списанија и весници. Нејзиниот прв расказ е отпечатен во списанието “Иднина“ во 1950 година. Член е на Друштвото на писателите на Македонија од 1969 година.

Првиот роман, *Лейеруѓа со најпојени крилја*, рецензиран и предложен за печат од Блаже Конески, го објави во 1969 година. Во 1979 година беше издаден нејзиниот втор роман *Друѓа мајка*, роман за деца и младинци, рецензиран од Петар Ширилов. Истата година беше објавена и збирката *Раскази*, рецензирана од Томе Саздов.

Драгица Најческа се претстави пред читателската публика со поезија во 1988 година, со збирката *Неспокој*, рецензирана од Михаил Ренцов. Романот *Крстопаати*, рецензиран од д-р Елена Колева, авторката го објави во 1996 година. Во 1997 година излезе од печат нејзината прва збирка раскази за деца *За злувчејто, мачкијте, за мечкијте, ричињата, зајачињата, лисичињата и... дечињата*, рецензирана од Михо Атанасовски и Славка Манева.

Романот *Омраза – длабоко*, потпишан од рецензентите Георги Сталев и Димитар Бошков, беше објавен во 1998 година.

CIP – Каталогизација во публикација

Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

821.163.3-31

НАЈЧЕСКА, Драгица

Доживотна јамка : роман / Драгица Најческа. –

Скопје : Нова наша книга, 2004. – 168 стр. ; 20 см

Белешка за авторот : стр. 167

ISBN 9989-112-03-7

COBISS.MK-ID 57787914